

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА

**ІСТОРИЯ В ПРОЕКЦІЯХ
ХУДОЖНЬОГО СЛОВА
ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

Збірник текстів
для уроків української мови

Київ 2014

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного науково-дослідного інституту
українознавства та всесвітньої історії,
протокол № 9 від 4 листопада 2014 р.*

КЕРІВНИК ПРОЕКТУ
Пономаренко А.Ю., канд. філол. наук.

Упорядники:
Хоменко О. А.;
Гулай А. А.;
Чмільова С.В., канд. іст. наук;
Клименко Н.М.;
Овсіюк О.В., канд. іст. наук.

Рецензенти:
кандидат філологічних наук Зарецький О.В.,
кандидат педагогічних наук Вовкочин Л.Ю.

Історія в проєкціях художнього слова доби Незалежності: збірник текстів для уроків української мови / Упоряд.: О. А. Хоменко, А. А. Гулай, С.В.Чмільова, Н.М. Клименко, О.В. Цебро. – К.: НДІУ, 2014. – 89 с.

© НДІУ, 2014

ПЕРЕДМОВА

Пропонований навчальний посібник підготовлено в Науково-дослідному інституті українознавства в межах виконання прикладних науково-дослідних тем «Історія в українознавчому контенті навчально-методичних комплектів з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів» та «Освітні проєкції шевченківського дискурсу як простір актуальної комунікації громадянського суспільства». Поєднані спільною освітянською домінантою, ці теми у діалогічному розгортанні своїх напрямних уможливили вихід на той рівень практичної реалізації українознавчих технологій, у координатах якого навчально-виховний процес набуває значення однієї з найактуальніших для сучасного громадянського суспільства культурно-світоглядних практик.

Збірник текстів для уроків української мови «Історія в проєкціях художнього слова доби Незалежності» зорієнтовано на потреби вчителів-словесників. Актуальність і доцільність використання на уроках української мови відповідно адаптованих фрагментів з історичних романів обумовлена інтегративним характером їхнього лінгвістично-художнього простору, потужним інформаційним потенціалом як кожного окремого уривку, так і цілокупного феномена сучасної української історичної прози. Використання таких текстів з навчальною метою суттєво пришвидшить формування мовної компетентності учнів. Особливо значущою як у пізнавальному, так і естетично-художньому та ідейно-тематичному вимірах окреслюються українська історична романістика доби Незалежності. Сучасні вітчизняні письменники через об'єктивне, масштабне та емоційне відображення минулого України долучають особистість до морально-етичних і духовних набутків нації, формують чітку громадянську позицію, патріотизм, високі цінності націєтворчого світогляду. Художньо переповідаючи історичні події, вони звертаються до лексики різних часових зрізів літературної мови, широко послуговуються історизмами, архаїзмами, старослов'янськими, патетичною, поетизованою, рідковживаною, просторічною, діалектною лексикою. Використання такого матеріалу на уроках української мови, безумовно, підвищує інтерес до вивчення мови, сприяє засвоєнню учнями самотутніх мовних засобів, збагачує їхній словниковий запас.

Збірник допоможе вчителю організувати проведення контролю та перевірки мовних знань, умінь і навичок з української мови в 11 класі у формі диктанту, переказу, стилістичних вправ. Відповідно до таких видів робіт підібрано і згруповано тексти. Пропонований дидактичний матеріал відповідає методичним вимогам навчальної програми з української мови загальноосвітніх навчальних закладів. Диктанти та перекази адаптовані до чинного правопису сучасної української мови та достатньо насичені орфограмами й пунктограмами. Учителю залишено можливість на свій розсуд вибрати вид диктанту (тренувальний, контрольний) чи переказу (докладний, стислий, вибіркового, із творчим завданням) залежно від конкретної навчальної мети.

Натомість без втручання в авторський текст наведено уривки з художніх творів, до яких запропоновано низку стилістичних вправ, спрямованих на

вивчення певних стилістичних явищ. Такі завдання сприяють засвоєнню стилістичного багатства української мови, виробленню навичок стилістичної вправності і піднесенню загальної мовної культури.

Зібраний мовний матеріал відображає міжпредметні зв'язки між окремими гуманітарними дисциплінами шкільного навчального циклу (їхньому поглибленню сприятимуть також історико-українознавчі примітки, які подаються у випадку, якщо в текстах згадуються реальні історичні персонажі, які ще не вивчалися учнями в курсі української словесності). Такий підхід допоможе структурувати навчальний інформаційний контент в опертю на методологію сучасного українознавства цілісну систему знань, формуючи в такий спосіб динамічний розвиток мисленнєвих і творчих здібностей учнів.

ТЕКСТИ ДЛЯ ДИКТАНТІВ

На Золотих воротах і на валах люди напружено чекали. Вже три роки монголо-татари плундрували Русь, і кияни знали, який це страшний і безпощадний ворог.

З яру почали виринати передові сотні монголів. Вони швидко вихопилися нагору і з глухими, грізними вигуками ринули до Золотих воріт. Майже одночасно від Кудрявця, розлогого яру, порослого густим чорноліссям, долинули такі ж самі вигуки. Київ був оточений з півдня і з півночі. Монголів прибувало все більше і більше. Кожен загін ставав під своїм бунчуком на широкому засніженому майдані і завмирав.

Мовчать київські вали, мовчить і Золота брама. Кияни пильно і не без страху розглядають чужинців, що міцно, мов улиті, сидять на кошлатих, але, видно, витривалих конях і хижо зирять на киян. Всі вони одягнуті в чудернацькі кожухи вовною назовні (кияни ще не знали, що вони подвійні і що спідня овчина повернута вовною до тіла), на головах – хутрянні шапки, при боці – крива шабля та булава, за спиною – сагайдак з луком та стрілами, а ззаду, біля сідла – торба для здобичі.

У коло, утворене передньою сотнею, що стояла якраз насупроти воріт, в'їхало кілька вершників, перед якими всі розступилися, і, піднявши голови, почали роздивлятися вал і киян на ньому.

(189 слів)

(За В. Маликом)

Перебуваючи на вигнанні в Бендерах, Карло XII¹ ще вірив у щасливе призначення козацької нації, яка стала на сьогодні чинником європейської політики, а завтра, керована своїм просвіченим провідцем Пилипом Орликом², посяде місце могутнього гарнізону в центрі Європи і під протекторатом Швеції триматиме в належній повазі перед північним властителем Туреччину, Польщу та Московію на чолі із самодержавним царем³, у якого, як і в Карла, долоні чорні від праці й руків'я шаблі, душа спрагла слави і влади, а серце невразливе на вид надміру пролитої крові.

Стомлюючись неробством у бендерському полоні, без війська, бо

---

¹ **Карл XII** (1682 - 1718) — король Швеції (1697—1718) та видатний полководець. У ході Північної війни (1700 - 1721) вів активні бойові дії проти Московщини. Уклав договір із гетьманом України Іваном Мазепою про спільну боротьбу проти царя Петра I. 8 липня 1709 р. у битві під Полтавою союзні війська зазнали поразки. Карл II змушений був тікати до Бендер (натоді – Османська імперія), проте і після Полтавської катастрофи Карл XII не припинив боротьби. Повсякчас підтримував українське козацтво у його зусиллях позбутися московської залежності.

² **Пилип Орлик** (1672 - 1742) – генеральний писар і довірена особа І. Мазепи, гетьман України у вигнанні (1710 – 1742), автор «Пактів і Конституції прав і вольностей Війська Запорізького» (1710). Цей документ вважається першою українською Конституцією.

³ **Самодержавний цар** – титул правителів Московщини, що мали необмежену державну владу.

шведська армія капітулювала перед Меншиковим⁴, задумав король акцію, якою сподівався повернути Швеції колишню славу.

Він приквалював козаків вибрати чимскоріше гетьмана, який схилив би кримського хана до походу на Правобережну Україну. Тоді турецький султан підтягне армію до польських кордонів, а він, король, накаже шведському війську виступити з Померанії – і московська армія полишить козацький край, відійде назавше у свої предковічні землі. Такий стратегічний план зародився у голові невгамовного короля, і в перемозі він був певен.

5 квітня 1710 року козацтво обрало гетьманом Пилипа Орлика, який послав депутації у Крим, на Дон і до колишніх булавінців⁵, щоб сукупно з козацьким військом у січні наступного року вирушити у визвольний похід за звільнення України.

(199 слів)

(За Р. Іваничуком)

І знову була Україна в усій красі її стиглої весни. Чернігівські соснові бори помолодилися липкими від живиці, заховавши від неба таїну свого світу, про яку знає тільки Бог, і все, що народжується, розквітає і вмирає під банею зеленого храму, є Природі властиве: ніщо тут не зайве, усього для гармонії достатньо, і кожен листок, кожне зело, комаха, птах і звірина живуть у злагоді з Творцем, ніщо нічому не заважає, і смерть, як і народження – доцільні.

Дав Бог людині зразок тимчасового перебування на землі – довколишню Природу, він відокремив її від людини, поставив збоку, унеможливив спілкування з нею словом – залишив для споглядання, прикладу, науки і наслідування досконалість свого творіння недосконалій людині. І дивується, певне, Господь, коли і де, непомільним будучи, помилився, допустивши до того, що наділена розумом істота, вінець його творіння, не чує й не відчуває гармонії Природи, безжально нівечить її, знищує себе саму і помислами своїми та ділами, двоєдушністю і фальшю, ненавистю і заздрістю, владолюбством і жорстокістю – прикметами, які у храмі Природи не існують, топче і руйнує її довершеність.

У чому Божа помилка, чому ж це людина так грубо втрутилася у Господню містерію?

(181 слово)

(За Р. Іваничуком)

Гетьман був невтомним і невичерпним: усім завдав роботи на всю ніч, усіх націлив на таку оборону, яка має виснажити військо ворога. Інакше не можна. Не дав гетьман спокою і туркам: опівночі послав у ворожий табір свого хороброго отамана-вивідача Ганжу, а з ним – сотню відчайдухів і характерників,

⁴ **Олександр Меншиков** (1673 - 1729) – російський державний та військовий діяч, фаворит Петра I. 1708 р. за наказом Петра I зруйнував гетьманську столицю Батурин. Зробив значний внесок у перемогу армії московитів у Полтавській битві (1709).

⁵ **Булавінці** – учасники козацько-селянського повстання під проводом Кіндрата Булавина (1707 – 1709), що охопило Дон, Лівобережну та Слобідську Україну.

які порубали чимало сонних, розгублених, переляканих яничар, підпалили кілька наметів і возів з пороховими бочками, що вибухнули й утворили велику пожежу. Паніка охопила весь турецький табір, що колотився до ранку.

Молдавський господар Іваньо⁶ не міг втримати свого захоплення діями Свирговського⁷: «Ти наче вродився гетьманом!»

А Свирговський гетьманував усього п'ятий місяць. Не знав жодного дня спокою. Бо вже в наступні дні по козацькій раді до щойно обраного козацького гетьмана прийшли посланці від Іваньо. Зібравши на Хортиці чотири тисячі козаків, Свирговський вирушив до Дністра і, з'єднавшись із молдавським військом, погромив турецькі залоги в Тягині, Білгороді та Браїлові. Тоді проти козаків і молдаван виступила буджацька орда. Свирговський уміло розставив полки (а вчився він, будучи молодим козаком, у хоробрих і мудрих гетьманів Дмитра Вишневецького⁸ та Венжика Хмельницького⁹), напав з трьох сторін і розгромив орду. Ті перемоги налякали Порту. Тому султан Селім¹⁰ і привів аж двісті тисяч війська.

(189 слів)

(За С. Плачиндою)

Вони зустрілися в квітні 1648 року біля переправи перед Кодацькою фортецею: Богдан Хмельницький¹¹ вів своє військо назустріч полякам, що сунули до Дніпра, а Нечай в найпотрібнішу хвилину ніби боги з небес спустили. Та ще й з чотиритисячним корпусом кінноти. Як він їх, козаків-городовиків Брацлавщини, зумів зібрати – Богдан не встиг розпитати. Бо сказав Нечай¹² коротко: «Віддаю тобі, пане гетьмане, половину свого війська, а з рештою йду на Київ». Богдан знав, що там багатотисячна залога польської шляхти. Тому Київ його непокоїв як загроза з тилу. Тепер гетьман міг бути спокійний, бо, ніби буря, ввірвався Нечай у Київ. Вельми вчасно: кияни допіру підняли повстання проти шляхти й стікали кров'ю. Повстанців порятував Нечай зі

⁶ **Іваньо (Іван Воде Лютий)** (1521 – 1574) - господар Молдавського князівства (1572 - 1574).

⁷ **Іван Свирговський** (р.н. невідомий – бл. 1575) - козацький низовий гетьман, генеральний обозний у першій половині 1570-х років. Воював на боці Молдавського князівства проти Османської імперії. За час гетьманства виграв 14 битв із татарсько-турецькими військами.

⁸ **Дмитро «Байда» Вишневецький** (після 1516 р. – бл. 1564) – староста Черкаський і Канівський Великого князівства Литовського. Відомий походами проти турків і татар, збудував укріплення на о. Мала Хортиця (1553 р.), що вважається прототипом Запорізької Січі.

⁹ **Венжик Хмельницький** (р.н. невідомий - 1569) - козацький низовий гетьман (1534—1569), дід гетьмана Богдана Хмельницького.

¹⁰ **Селім II** (1524 - 1574) – султан Османської імперії (1566 – 1574).

¹¹ **Богдан Хмельницький** (1595 - 1657) – видатний український військовий, політичний та державний діяч, гетьман Війська Запорізького, керівник національно-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої (1648 - 1657), засновник козацької держави Гетьманщини.

¹² **Данило Нечай** (бл. 1612 - 1651) – уславлений в українських народних піснях полковник брацлавський (1648 - 1651).

своїми городовиками: за півдоби кількатисячна польська залога Києва перестала існувати. «Хто ж ви такий?» – запитали Нечая полонені польські комісари. «Я – київський воєвода», – відповів. Але засиджуватися в Києві не став: повів своє побільшене військо на Васильків, де засіла шляхта. А звідти – на Канів. По дорозі Нечай, власне, підняв усю Київщину на війну з панами. Мав дивовижну притягальну силу. До нього одразу виникала довіра. Можливо, тому що був простий, щирий в спілкуванні, говорив правду, а особистою поведінкою показував, як треба боротися за волю: в бою – він попереду.

(195 слів)

(За С. Плачиндою)

Паровий потяг «Прага – Берлін» прибув до невеликого баварського містечка під вечір. З останнього вагона вийшло троє пасажирів. Своїм одягом вони нагадували відносно заможних представників середнього класу, – державних чиновників, правників, можливо, вдалих комерсантів. Але привокзальний поліцейський відразу зрозумів по виправці цих людей, що, перш ніж зробити цивільну кар'єру, їм довелося багато потоптатися військовими шляхами. Поліцейський, колишній вояк армії Вільгельма, проявив ветеранську солідарність і запропонував новоприбулим свої послуги для ознайомлення з рідним містом. Прибульці пояснили, що вони представники богемського товариства шанувальників німецької старовини і збираються вирушити до замку Темпельгоф, щоб ознайомитися з його історією і насолодитися справжніми баварськими ландшафтами. Поліцейський, як справжній баварець і член місцевого осередку «Сталевого шолома», не зміг не розчулитися від того, що і в ці тяжкі часи загибелі Німеччини є справжні патріоти, які не купилися на різні дешеві витівки, а цінують справжню історію і справжні краєвиди. Тим більше, що до замку туристи не приїздили з 1914 року. Новоприбулих негайно провели до готелю (господар його був двоюрідним братом поліцейського) і дали всю необхідну інформацію щодо замку і можливості дістатися до нього. Відмовившись від запропонованого новими знайомими кухля пива, поліцейський, з почуттям виконаного обов'язку перед Батьківщиною, залишив гостей міста.

(190 слів)

(За Д. Білим)

Кожух веслував, сидячи на кормі. Обличчя його було вкрите товстим шаром присохлої глини – давній засіб, який рятував від лютої комашні. За спиною висіла добра гвинтівка, на поясі черкески в дерев'яному футлярі темнів маузер. Швидко сутеніло, прохід плутався, розділявся на кілька гілок, але Кожух знав, що він не заблукає. Це було його сховище, це була остання фортеця його світу, надійна і неприступна. Його і ще десятка таких, як він. Колись у цих кубанських безмежних плавнях переховувалися цілі повстанські армії. Тепер зелена фортеця перетворювалася на могилу. Шістнадцятирічна відчайдушна боротьба закінчувалася. Із зеленими воювали кращі частини Червоної армії, їх бомбили з літаків, травили газом, виселяли і розстрілювали їх

родини. Залізне кільце стискувалося. Деякі пробивалися з боями далі на лівобережну Кубань, де аули ставали цитаделями, а гори – сходами в безсмертя.

Але Кожух і його козаки не могли кинути свою станицю. Вона була їх світом. Повстанці знали, що без них вона загине. Як і вони без неї. Останні два місяці плавні були надійно заблоковані червоними. Тепер ті вже не совалися в плавні, – пам'ять про роти і батальйони, які без сліду зникали серед цих зелених лабіринтів, дечому навчила.

(182 слова)

(Д. Білий)

Зима видалася сніжною, вітряною. Удень трохи прояснялося, затихало, а над вечір із заходу задував вітер, шелестів в очеретяних та солом'яних стріхах, жбурляв снігом, закручував такою віхолою, хурделицею, що вранці вийдеш із хижі – і берися за лопату, бо ні до криниці дійти, ні до кузні, ні до хліва.

Калиновий Кут лежав під снігом, як під білою пуховою ковдрою, відрізаний від усього світу. Що там, далі, за лісами, за борами? Що там діється у тому незнаному великому світі? Чи не наступають знову татари? Чи не виринають раптом із-за бору або з-за гори та не потягнуть у неволю?

Страшний погром, якого зазнали від Батієвих орд Переяславщина та Сіверщина, нагнав великого жаху на Київщину, Волинь, Галичину та на інші землі. Всі зі страхом чекали своєї черги – ось-ось прийде біда! Разом з тим кожному хотілося вірити – а може, пронесе? Може ж трапитися так, що Батий¹³ зламає собі карк, схопить його тряся, що він уже, нарешті, наситився кров'ю людською і облишив намір завойовувати чужі землі? Це була дуже непевна і хистка надія, але людям притаманно завжди сподіватися на краще, і вони, часто всупереч здоровому глуздові, сподівалися.

(180 слів)

(В. Малюк)

Я домовився з Василем Кричевським¹⁴, що він зробить проект нашої родинної оселі, справа тільки за місцем. Щасливий випадок вирішив і це питання.

Відомий маляр Фотій Красицький¹⁵, проникливий портретист, уже зарекомендував себе портретами Михайла Старицького¹⁶ і Лесі Українки. Він

¹³ **Батий** (1201 - 1255) – монгольський хан, засновник Золотої Орди – автономного державного утворення у складі Монгольської імперії. Впродовж 1239 – 1240 рр. очолив спустошливий похід у Південну Русь.

¹⁴ **Василь Кричевський** (1872 - 1952) – видатний український художник, архітектор, графік, автор архітектурного стилю «український модерн».

¹⁵ **Фотій Красицький** (1873 - 1944) - український художник, класик українського малярства і графіки, внучатий небіж Т.Шевченка.

¹⁶ **Михайло Старицький** (1840 - 1904) – український поет, драматург, прозаїк, театральний

запросив позувати мене. Часу немає, але пан Фотій дуже цікавий співрозмовник, багато знає з козацької етнографії, до того ж родич Тараса Шевченка і оповідає народні перекази про Кобзаря.

І коли малює – теж бесідує, викликаючи портретованого на щирі балачку. Отак за кілька сеансів він зробив олійний портрет з моєї персони. А ще перейнявся моїми клопотами і підшукав підходящу ділянку для будівництва – саме те, що треба: неподалік університету і того місця, де я мешкав, будучи студентом. На сусідній Паньківській вулиці, на розі Микільсько-Ботанічної. Це легендарний куточок: три вулиці, подекуди, були названі на честь кирило-мефодіївців: Тарасівська – на честь Шевченка, Паньківська – Куліша, Микільська – Костомарова¹⁷. Мені, історикові, ця легенда особливо до душі.

Отож Кричевський приступив до проекту моєї оселі, часто заходив до мене радитися. Мали ми з ним і спільну пристрасть: збирати предмети старовини, він добрий знавець у цій ділі і не раз ставав мені у пригоді, радячи, коли я надibuвав у якогось антиквара якусь цікавинку.

(189 слів)

(За Ю. Хорунжим)

Місто на Десні може змагатися з Києвом. Зелене, тихе, затишне, особливо влітку. Чернігівський Спас, П'ятницька й Іллінська церкви архітектурною вартістю не поступаються київській Софії і Михайлівському Золотоверхому, будинок Мазепи¹⁸ витонченими бароковими формами, інтер'єром не має собі рівних.

У залі Чернігівського інституту народної освіти я виголосив доповідь. Наголосив на тім, що збереження і дослідження побутового та фольклорного матеріалу – це відповідальне державне завдання. Аудиторія вдячна – саме зібралися в Чернігові курси з народного шкільництва. Вчителі, етнографи, фольклористи.

Люди здебільшого молоді, ентузіасти, слухають дуже уважно, хоча читаю з паперу, занотовують. Це приємно і доповідачеві.

Кажу, що віддавна увійшло у звичай і державний обов'язок монархів та парламентів – творення музеїв і збирання до них усіляких природних та історичних раритетів і курйозів, охорона вимираючих звірят та рослин. Пізніше з того розвинулися заповідні парки. Американці системою резервованих для тубільців територій зберегли до наших днів фрагменти давнього населення

та культурний діяч.

¹⁷ **Микола Костомаров** (1817 - 1885) – видатний український історик, етнограф, мислитель, поет. Разом з однодумцями заснував Кирило-Мефодіївське товариство (кін. 1845 – 1847).

¹⁸ **Іван Мазепа** (1639 - 1709) – гетьман Лівобережної України (1687 - 1709), зробив значний внесок у економічний та культурний розвиток Гетьманщини. Тривалий час підтримував Московське царство у Північній війні (1700 - 1721). Під загрозою польського нападу та після відмови Петра I надати допомогу для оборони українських земель, перейшов на бік шведів. У союзі з Карлом XII сподівався здобути незалежність для Гетьманщини, однак ця спроба завершилася невдачею.

Америци, їхню мову, культуру, побут.

У нас це справді справа пекуча і невідкладна, щоб після довговікового розграбування пам'яток матеріальної культури України царською Росією та вивезення до столичних і закордонних збірок нарешті бодай те, що зосталося на місці, перейшло під контроль і нагляд публічних українських органів.

(184 слова)

(За Ю. Хорунжим)

Клекіт і гуркіт, і все одно тиша, тихіша за будь-яку іншу тишу, – то не гомін, то безгоміння, вслухавшись у яке, можна почути плин власної думки і крові в жилах. Ще й на багато верст довкола – нікого-нікого, тільки вода, та камінь, та чайки, та баклани, які нікими чорними привидами сидять на високих, з побіленими послідом верхівками стрімких скелях правого берега. Лівий берег низинний, сірий, хапає пустельністю за серце, й коли людина дивиться на нього, її огортає безпричинна туга. Коли ж вона дивиться зі скелі на Дніпро, який перед нею неначе на долоні, на боріння води та каменю, вона думає про вічне, невмируще, підноситься душею й навіть забуває про власну смерть. Хоч смерть тут – близько-близько; на цих порогах, на цих каменях од давніх-давен, од похмурих варягів і диких кочівників до нинішніх козацьких часів погинуло безліч люду, але та смерть не від неправди, не від чвар людських і лютості людської, й вона забувається; тут упокорення і думки про велич Бога, про смиренність та покору, про добро та істину. Тут можна сидіти непорушно годинами, днями – вічно, перетворившись у камінь та навіки замкнувши в собі раз знайдену, єдино правдиву думку.

(185 слів)

(За Ю. Мушкетиком)

Матвій подивився на Федору довгим поглядом. Погойдав на нозі їхню донечку й пішов готувати реманент до жнив. Гострив серпи, наклепав косу – і весь час думав про Сидора, який змалечку, ніби син, жив у їхній родині. Багато кривди завдав той йому, Матвію. І як усе те сталося? Звідки воно в ньому? Мовби був тихий, відданий йому. Либонь, відданий зверху, а там, всередині, чорти гострили ножі. Людська душа гаряча і темна, як казан з смолою: вогонь давно погас, а на дні все ще чорно булькає. Спалахнув Сидір до Федори любов'ю? Кажуть, людина в тому не винувата. Брехня. Чоловік має володіти собою. Одійти вбік з Богом. Світ широкий. Він би не голим відпустив його.

Цієї ночі Матвій пробуджувався кілька разів. Сідав на лаві біля вікна, дивився крізь круглу прозору шибку в поле. Стояла місячна ніч, верби гойдалися в срібнім сяйві, опівночі пробігли в сивому мареві якісь вершники, і знову

пронизана білим світлом тиша. А тоді спохмурніло, небо зтягло рваним ганчір'ям хмар, зробилося темно, неначе в погребі. Такі ночі люблять злодії та нечиста сила. Матвій кинув на лаву подушку, поклав на підлозі біля себе рушницю та шаблю й так доспав ніч.

(187 слів)

(За Ю. Мушкетиком)

Некрутим розбитим узвозом з одинокою, обпаленою біля кореня вербою збіг до річки. І знову здивувався, бо мосту через річку не було. А був пором із погризених колесами дощок. Він стояв по цей бік, юнак зійшов на нього, але як з ним упоратись, не знав, зупинився розгублений. Оглянувся – ніде ні душі, тільки сплескувала в річці риба та десь з-за горба подавала голос іволга. Юнак потоптався з одного боку порома, з другого, помітив товсту дротину, пропущену поміж двох обшмульганих стовпців. Вона спадала у воду й губилася в глибині, але для чого вона – не зрозумів, як для чого й дві обшмульгані дерев'яні ключки. Зітхнув, сів на поміст, попускав ноги, задивився на воду. Просто перед ним на течії тріпотіли вузькі, верткі, завдовжки в дитячу долоньку рибки, пливли й нікуди не пливли – серед них траплялися дуже гарні, з червоними перами, вони вели якусь свою, тільки їм відому гру. Збурила вгорі повітря дрімлюга – здавалося, то бринить обірвана струна. Він підвів голову, а далі знову перевів погляд на воду, над якою літали великі жовто-руді бабки, й сідали на латаття, й там одразу спалахувала вода, одначе скільки не дивився, жодної бабки риби не вполювали.

(186 слів)

(За Ю. Мушкетиком)

Темна осіння ніч важко налягла на Київ та його околиці. На заборолах – чатові. Вони чутко вслухаються в темряву, що стає ще гущішою від далеких татарських багать, що оперезали місто. Там форкають коні, гавкають собаки, ремигає захоплена по селах на м'ясо худоба, перегукуються караули.

А в місті – темно і тихо. Ні багать, ні голосних розмов. Ніби страшне Батиеве нашестя всім заціпило уста. Навіть собак не чути, які в мирні часи нерідко валували вечорами аж до півночі. Тільки де-не-де у віконцях блимав вогник свічки чи лучини, та й той швидко згасав, ніби боявся, що його помітить ворог.

Лиш у хоробах воєводи Дмитра довго не гасне свіча. За столом сидить уся сім'я. Всі вкрай засмучені, у печалі жінки плачуть, а бояриня Анастасія схилилася на стіл, і її плечі, вкриті барвистою хусткою, здригаються від ридання.

Дмитро – ніби занімів. Сидів похмурий, зчорнілий. Обидва сини закам'яніло

сиділи поряд і збоку поглядали на нього, мовби чекали якогось наказу. Та воєвода, міцно стиснувши зуби, мовчав. Болючі думи глибокими зморшками відбилися на його чолі.

Київ – міркував воєвода – город могутній, запасів у ньому вдосталь, тож триматися можна довго. Але ж не безконечно! Хай місяць, два, три... А там і запаси вичерпаються, і голод здолає, а головне – розтануть загони київських захисників.

(200 слів)

(За В.Маликом)

Олег пізно втямив, що над лісом заходить на грозу, що всі птахи давно вмовкли і поховалися, що дуби глибше понасовували зелені шапки, що вітер підсвистує тонко і в'їдливо, і біг по дорозі в сірій імлі під гуркіт грому, під стукіт дощових крапель по листі. А тоді розчахнулося небо, аж затремтіли дуби, – й крізь розколоте небесне днище потоками ринула вода, а великі градини розстрілювали листя дубів, але Олег уже був у церкві й стріпувався по-собачому.

У церкві було темно, порожньо, блискавиці в'язали в небі свої смертельні петлі, на мить освітлюючи церкву до дна, гримнуло десь поруч, й Олегові здалося, що затріщало дерево, вітер забивав у вікно дощ, і під ногами неприємно, таємниче ворушилося сухе торішне листя, так, що інколи здавалося – шаруділа якась нечиста сила. І враз угорі щось залопотіло, Олег аж присів, і при світлі блискавиці побачив, що то влетів у вікно голуб, а може, й не голуб, а чиясь душа, якогось гайдамаки. «І як їм було в лісі в грозу!», – несподівано подумав він. А громовиця гула й грюкала, Олегу здалося, що церква гойдається й провалюється разом із ним під землю.

(180 слів)

(За Ю. Мушкетиком)

Квітень завершується сумно. Душа тещі озирнулася з першої відстані – дев'ять днів. Ми перенесли її іконку в кімнату, пошукали очима, де у нас покуть. Дикі ми люди, нема в нас покуття, є інтер'єр, є побутова техніка, стелажі й картини, а іконку нема де поставити. Прилаштували на полиці над телевізором, повісили тещин старовинний поліський рушник, запалили свічку з декоративного свічника. Дружина плакала, біля неї були ті її феміністки, одна ще нічого, у другої зуби у два ряди. Вони жестикулювали й по черзі виходили палити на балкон.

Прийшов батько зі своїми. Його дружина все приготувала і накрила стіл. А ті все курили і сперечалися, вони належать до різних жіночих організацій і все шукають консенсусу, дим валив у кімнату, малого почало канудити.

Тінейджер, як і всі підлітки у товаристві дорослих, сидів мовчки і відсторонено, втупившись в одну точку. Боюся, що це точка якогось нового відліку. Я увімкнув магнітофон, щоб почути голос матері. Вони ж там уже зустрілися, дивляться на нас. Батько сидів темний як ніч, його дружина тихо гладила йому руку. Магнітофон клацнув, я пожалів батька, більше не вмикав. Настрій у всіх поганий, ми теж сприйняли відставку Прем'єра як національну катастрофу.

(187 слів)

(Л. Костенко)

П'ять років тому, мандруючи Україною, визбируючи по фамільних архівах потрібні документи, зазнайомився Григорій Полетика¹⁹ із родиною колишнього генерального судді Івана Андрійовича Гамалії²⁰. Затримався в нього, бо той дав переписати дуже цікавий список літопису Граб'янки²¹, складеного в Гадячі тисяча сімсот десятого року. Були там усі договірні статті українських гетьманів із російськими царями: Богдана і Юрася Хмельницьких²², Дем'яна Многогрішного²³ й Івана Самойловича²⁴ з государем Олексієм Михайловичем²⁵ та Івана Мазепи з юними царями Іваном²⁶ і Петром Олексійовичами²⁷. Роботи було багато, і Григорій ближче зійшовся із сім'єю

---

¹⁹ **Григорій Полетика** (1725 - 1784) - український громадський діяч, письменник, перекладач, знаний оборонець автономних прав Гетьманщини.

²⁰ **Іван Гамалія** (1699 - 1766) - генеральний суддя малоросійський (1743 - 1757).

²¹ **Григорій Граб'янка** (р.н. невідомий – бл. 1738) – український козацький літописець, автор козацького літопису, де викладено історію України з давніх часів до 1709 р.

²² **Юрій Хмельницький** (1641 - 1685) – син Богдана Хмельницького, гетьман України (1659 – 1662). 1659 р. підписав Переяславські статті, які обмежували суверенні права України. 1660 р. уклав з Польшею Слободищенський трактат, що розривав союз з Москвою та скасовував Переяславські статті. Відсутність одностайної підтримки курсу гетьмана серед козацтва спричинила розкол України на Правобережну та Лівобережну.

²³ **Дем'ян Многогрішний** (1631 - 1703) – гетьман Лівобережної України (1669 - 1672). Провадив політику, спрямовану на захист державних інтересів України та зміцнення гетьманської влади. Був зраджений частиною старшини та висланий до Сибіру.

²⁴ **Іван Самойлович** (поч. 1630-х - 1690) – гетьман Лівобережної України (1672 - 1687) та «обох боків Дніпра» з 1676 р. Досвідчений політик, вміло балансував між вимогами Московської держави та українськими національними інтересами. Приділяв велику увагу об'єднанню всіх козацьких земель. Вороже ставився до Польщі та виступав за порозуміння з Туреччиною і Кримом. За доносом козацької старшини звинувачений у зраді та висланий до Сибіру.

²⁵ **Олексій Михайлович** (1629 - 1676) – другий московський цар з династії Романових (1645 - 1676). За його правління було укладено Переяславську угоду 1654 р.

²⁶ **Іван Олексійович (Іван V)** (1666 - 1696) – московський цар, що номінально правив спільно із малолітнім братом Петром I з 1682 р. по 1696 р. Реальної ж влади ніколи не мав через кволе здоров'я.

²⁷ **Петро Олексійович (Петро I)** (1672 - 1725) – останній московський цар (1682 - 1725) та перший Імператор Всеросійський (з 1721 р.). За його правління було значно розширено територію країни, проведено низку реформ, обмежено автономний устрій українських земель та вперше ліквідовано гетьманство.

відставного судді. Повновидому й круглоокому Полетиці подобався протилежний тип чоловіка – худорлявого і татаркуватого. Саме такий був, очевидно, Іван Гамалія замолоду, тепер, правда, трохи розповнілий. Полетиці Гамалія видавався втіленням чоловічої мужності. Мав Іван Андрійович і гарну доньку Олену – гнучку, тендітну чорнявку з вузькими розкосими очима-вуглинками і темним пушком над верхньою губою. Це знову ж таки був протилежний сестрам Григорія жіночий тип, і він закохався в неї до нестями. Делікатний, уважний, ще не старий гість із Петербурга зацікавив двадцятилітню наймолодшу доньку Гамалії, зацікавив саме філософським, стриманим поглядом на життя, освіченістю, знанням багатьох європейських мов. Одне слово, Олена пов'язала рушниками старостів Полетики.

(182 слова)

(За Ю. Хорунжим)

Влітку п'ятдесят першого Кирило Розумовський²⁸ прибув-таки до Глухова в супроводі двохсот підвід з особистим майном. Що то була за пишнота при зустрічі, які врочистості, скільки славослів'я й молебнів! Зі сховку добули гетьманські клейноди. Від палацу до Миколаївської церкви вже посунув цілий кортеж, сам гетьман у відкритій роззолоченій літній колясі, запряженій шестериком коней. Ліниво обмахувався віялом, з-під густо напудреної перуки витікав піт, красивий молодий сибарит, що виріс у Петербурзі, манірно відставляв мізинець і поволі крутив головою, покинував, відповідаючи на вигуки й поклони народу. Відтепер – його народу. Високі задні колеса тонули в куряві, а коли вона осідала, виростав вершник з високо підведеним гетьманським бунчуком – то цибатий генеральний бунчужний. За ним ще один верхи з малиновим прапором – генеральний хорунжий, далі у відкритій колясі – генеральний писар в урочисто простягнутих руках тримає пурпурну оксамитову подушечку з печаткою Війська Запорозького, а генеральний **підскарбій держить на колінах велику зелену оксамитову подушку, на якій покоїться гетьманська булава.** Лава бунчужних і значкових товаришів на гнідих, вороних і білих конях. І як вінець урочистому маршеві – у супроводі слуг у царських ліврях, що йшли погойдуючись, – карета, запряжена четвериком коней цугом, у якій царський посланець привіз жалувану грамоту на гетьманство.

(188 слів)

(За Ю. Хорунжим)

Радий, що до мене тягнуться люди. А головне – молодь. І щоб упорядкувати все, вирішив зафіксувати якийсь вечір для прийому гостей. Так,

---

²⁸ **Кирило Розумовський** (1728 - 1803) – останній гетьман козацької держави на Лівобережжі (1750 - 1764). Здійснив низку прогресивних реформ в Гетьманщині. Очолював Імператорську Академію Наук (1746 - 1798).

щоби ми чітко знали, коли зберемося. Бо якщо один прийде одного дня, інший – іншого, то всі вечори будуть зайняті повністю чи переполовинені. Таким днем у нас була субота, а згодом – понеділок, бо цього дня не буває зібрань в українській громаді. Та й у понеділок – вихідні в театрах і концертних залах. Спершу до мене приходило малувато людей, а згодом збиралося вже до тридцяти душ. Я не приваблював когось доброю вечерею чи випивкою, або грою в карти, що панує в деяких інших салонах. У нас здебільшого імпровізовані концерти, інколи читають чи декламують щось нове, цікаве. Переважно те, що написали моя сусідка Леся Українка чи Михайло Коцюбинський, який учащає до нас із Чернігова. Інколи бувають артисти Микола Садовський²⁹, Панас Саксаганський³⁰, ці талановиті люди завжди приваблюють усіх співом, читанням монологів чи розігруванням сцен. Звичайно, душею таких вечірок завжди є мої добрі сусіди Микола Лисенко³¹ та Іван Карпенко-Карий, а ще Микола Садовський та старий Михайло Старицький. Буквально тиждень тому весь вечір співав Садовський. Боже, це неперевершене виконання українських народних пісень.

(190 слів)

(За В. Фольварочним)

Облога затягувалася. Минув жовтень, минуло два тижні падолисту. Наростало загальне напруження, і тривога все більше холодила людські серця. Батий не відступав та й, судячи по тому, як його орди ґрунтовно обсіли навколишні пагорби, не думав відступати. А запаси киян все танули і танули. У місті почався справжній голод. Бідняки та люди прийшли, що втекли до Києва під захист його валів без достатнього запасу харчів, уже голодували. Спочатку на майданах для них варили тричі на день гарячий куліш, потім стали варити двічі – вранці та ввечері, а починаючи з п'ятого тижня облоги, перейшли на одноразове харчування – вранці. Лише для дітей церкви та собори на свій кошт влаштовували вечірні трапези – варили борошняну затірку, капустяну та морквяну юшку або роздавали по одному млинцю-гречанику. Та цього було явно мало, люди, особливо старі та хворі, почали мерти. Ховали тут же у місті, у глибоких братських могилах, що з наказу воєводи Дмитра заготовлялися про запас, на випадок великих втрат у боях. Значних сутичок з ворогом ще не відбувалося, а ями поволі наповнювалися трупами померлих. Їх прикидали тонким шаром землі, на яку наступного дня клали нових мерців.

---

²⁹ **Микола Садовський** (1856 - 1933) - видатний український актор, режисер і громадський діяч. Належить до родини відомих театральних діячів України (сестра Марія Садовська-Барілотті, брати Іван Карпенко-Карий та Панас Саксаганський).

³⁰ **Панас Саксаганський** (1859 - 1940) – видатний український актор, режисер, драматург.

³¹ **Микола Лисенко** (1842 - 1912) – український композитор, піаніст, диригент, збирач пісенного фольклору, творець українського національного стилю в музиці. Його найвідоміші опери «Тарас Бульба» та «Наталка Полтавка». Аранжував народні пісні, написав низку музичних творів на вірші Т.Шевченка.

(179 слів)

(За В.Маликом)

Зима була вогкою й сирою, старі рани нили, у душі холодок. По дорозі на сейм Вишневецький усе розмірковував, як його зустрінуть, що скажуть? Він готувався дати гідну відсіч будь-кому – хоч би й самому королю. Не боязкого десятка був князь Вишневецький. Ніколи не лякався ворогів, не злякається й перед своїми.

Про одне жалкував, що немає з ним Охріма. Душа вірного товариша відлетіла в інший світ рік тому, коли козаки під керівництвом князя щосили трудилися над спорудженням Черкаського замку. Там же, за околицею, Охріма й поховали з миром. Однак прибувши на сейм, князь був уражений тим, який теплий прийом влаштував йому король Сигізмунд³². Його величність виступив перед усією шляхтою, розхвалюючи до небес подвиги князя Вишневецького, потім закликав панство віддати йому всілякі почесті, запросив Дмитра Івановича підсісти до себе, говорив з ним надзвичайно ласкаво. Повернув усі звання й володіння. Жартівливо пошпетив за надто широку вдачу, неприборкані помисли й самовільні діяння.

Завершилося все це по-королівськи пишним прийомом на честь славетного героя. І знов у присутності всіх Сигізмунд хвалив його доблесть, сміливість і молодецтво. Пригощав рідкісними стравами й чудовими винами з королівських льохів, невтомно повторював історії про надзвичайну хоробрість князя, про його ратні подвиги.

(189 слів)

(За Т. та О. Литовченками)

Літо й початок осені минули в редакційних клопотах довкола партійних видань. Петлюрі³³ доводилося бути редактором і дописувачем, коректором і кур'єром, бухгалтером і завгоспом водночас. Трудився вдень та вночі, щоб не допустити зриву графіка випуску щомісячників «Праця» і «Селянин», які протягом останнього часу стали сенсом його життя. Сам не думав, що так фанатично полюбить журналістику, може, навіть більше від політичної роботи.

У жовтні в Росії проголосили політичну амністію. Симон Петлюра та Володимир Винниченко повернулися до Києва, де відразу взялися готувати з'їзд, щоб уберегти партію від остаточного розвалу. Але до їхнього з'їзду готувалися не лише вони, а й царська охранка, яка у вересні заарештувала всю

---

³² **Сигізмунд II Август** (1520 – 1572) – Великий князь Литовський (1544 – 1569) і король польський (1548 - 1569). Перший правитель Речі Посполитої (1569 - 1572).

³³ **Симон Петлюра** (1879 - 1926) – український військовий та державно-політичний діяч, публіцист. Генеральний секретар військових справ в уряді Української Центральної Ради, згодом – Голова Директорії УНР та Головний отаман військ УНР. Вбитий більшовицьким агентом у Парижі.

їхню партійну верхівку – одинадцять активістів. Конфіскували друкарню та інше партійне майно. Зрозуміло, що в атмосфері арештів, переслідувань багато хто розгубився, злякався й відходив від справ.

Симон Петлюра, навпаки, почав частіше заявляти про себе як зрілий і принциповий політик, відданий справі визволення рідного народу. Виступаючи на партійному з'їзді, Петлюра сміливо заявив, що українські соціал-демократи виступатимуть проти не лише економічної експлуатації, а й національного гніту, за рівні права всіх націй, за їхнє не лише культурне, а й політичне самовизначення.

(180 слів)

(За В. Фольварочним)

Побіля кожної оселі росли дерева. Спершу могло видатися, що то ліс зеленими плямами прорвався до людської обителі, та, придивившись, чужинці зауважили, що то гості не з лісової пущі, бо гілля вгиналося під великими брунатними плодами. Поруч достигали темні, аж чорні, кульки, оповиті сизим ранковим туманцем. Побіля осель поралися жінки. Хто у великих глиняних посудинах розтирав зерно – білий солодкий димок покривав їхні обличчя хлібною пудрою, хто у неглибоких глиняних ямах розводив огонь. Жінки зводили голови і сумирними поглядами вдивлялися у прибульців. Їх поява у поселенні ні в кого не викликала тривоги – були ж бо беззбройні, та й не віку воїнів. Отож у міру того, як вони пробиралися далі, зацікавлений гамір стихав, щоб так само вигостритися та й стихнути в другому дворіщі.

Підвели їх до найбільшого і найвищого в стійбищі двоповерхового зрубу. На поклик вийшов з дверей вродливий, ставний чоловік. Був немолодий, та зріла, доведена до найвищого розвою сила перекочувалася через могутні груди рухливими залізними м'язами, карі очі дивилися прямо і твердо, одразу ж ставлячи незбориму перепону між ним і співбесідником. Крем'яна порода відчувалася в ході й гордовитій поставі. Одягнений був просто.

(180 слів)

(За Н. Дзюбенко)

Ще один скандал. Сказати б, езотеричний. Виявляється, керманічі нашої держави є членами якогось ордену. Поповзли чутки, що вони масони. Суспільство розхвилювалося, хтось навіть пригадав тамплієрів, що були окопалися у православному монастирі, а їхній пріор спирався на меч. Актуалізувалося питання, хто ж таки із міністрів подарував йому той меч? Може, нами уже й керують члени невідомо якого ордену? Цього разу достойникам не вдалося відмовчатись, і вони пояснили, що це аж ніяк не масонська ложа, а старовинний Орден святого Станіслава, і що ж тут такого, що вони вступили до цього ордену, це всього лише чоловічі ігри. Добрі мені чоловічі ігри. Орден справді старовинний. Але ж віродив його Станіслав

Август Понятовський³⁴, якого після своїх жіночих ігор підсадила на польський трон Катерина II³⁵, за правління якого якраз і відбулися поділи Польщі. А потім уже й російські царі однойменним орденом нагороджували за заслуги перед російським тронем. То на якому ж смисловому витку подальших еволюцій цього ордену до нього вступили наші можновладці?

Народ навіть мав приємність побачити в телеящику, як вони у червоних мантиях у загадковій півтемряві пройшли ритуальне посвячення, зі схилянням коліна, з дотиком шпаги до плеча, і тепер вони «шевальє».

(186 слів)

(Л. Костенко)

Людство у всі віки хвилювала і приваблювала з'ява феноменів спраги до істинного життя, справедливості. Абсолютними феноменами прагнення до істини є творці великих світових релігій: Христос, Магомет, Будда, Конфуцій, Заратустра. До ще однієї категорії особистостей в ієрархії героїв належать національні пророки-герої: Тарас Шевченко, Махатма Ганді³⁶. Багато хто з нас замислюється: звідки ж у них пристрась до істини? Звісно, тут діє комплекс причин. Вроджені риси підсилюються обставинами життя, вихованням чи самовихованням..

Поява таких особистостей, як Кіндрат Рилєєв³⁷, якому сили зла передчасно підтягли крила і до злету на вершину Парнасу, і до того, щоб стати вождем нації, вражає. Звідки у нього жага до свободи, справедливості? Із дитинства, з юності він відчував, бачив і пізніше збагнув, що «православ'я, самодержавство, народність» є виявом не Божественного, а сатанинського. Істина є одним із джерел його спраги свободи і справедливості. Друге джерело – контраст між великою любов'ю до Вітчизни та жахом життя поневоленої людини, щомиттєвим приниженням людської гідності на його очах в армії, у провінції, у столичному Петербурзі, де все прикривалося моторошним лицемірством. А ще – надихали його повстання і революції в Іспанії, Греції, Америці, бунтівлива поезія Байрона³⁸. І, звичайно, добре знайоме йому

---

³⁴ **Станіслав Август Понятовський** (1732 - 1798) – останній король Речі Посполитої (1764 - 1795). У своїй політиці орієнтувався на Росію. За його правління відбулися три поділи Польщі (1772, 1793, 1795), внаслідок яких Річ Посполита припинила своє існування.

³⁵ **Катерина II** (1729 - 1796) – російська імператриця (1762 - 1796). Час її правління характеризується посиленням російського абсолютизму. За її царювання було остаточно скасовано гетьманство (1764), зруйновано Запорізьку Січ (1775) та запроваджено кріпацтво на українських землях (1783).

³⁶ **Махатма Ганді** (1869 – 1948) – один з керівників та ідеологів руху за незалежність Індії від Великобританії. Розробив тактику ненасильницької боротьби проти англійського панування, що передбачала відсутність співпраці з колонізаторами та громадянську непокору.

³⁷ **Кіндрат Рилєєв** (1795 – 1826) – російський поет та революціонер-декабрист, прихильник ідеї національного визволення України.

³⁸ **Джордж Гордон Байрон** (1788 - 1824) – англійський поет, громадсько-політичний діяч та революціонер. Брав участь у боротьбі за визволення Греції від турецького панування.

республіканське українське середовище.

(186 слів)

(За О. Дробахою)

Тітка Марта була відомою на всю околицю цілителькою, допомагаючи багатьом: хвороби різні відганяла, суглоби вивихнуті вправляла й багато чого іншого робила – загалом, лікувала майже всі хвороби. Щоправда, іноді траплялося, що вона навіть не бралася за лікування, кажучи: «Безнадійно це, тут не лікувати потрібно, а молитися».

До тітки Марти люди ставилися по-різному. Дехто вважав її мало не святою, інші хоч позаочі, хоч в очі називали відьмою. Утім, цілителька добре розуміла, що всім не догодиш, тому зла ні на кого не тримала, а просто робила свою справу в міру відпущеного від природи таланту. Жила у лісі неподалік Рогатина, життя вела непоказне, майже затворницьке. Але наскільки було воно християнське? Ненависники в цьому сумнівалися, але перевірити особисто святість цілительки не бралися. А шанувальниці лише захоплювалися подвижництвом літньої вже жінки.

Коли її племінниця Настуся вийшла заміж за молодого настоятеля церкви Святого Духа, зять моментально приєднався до ненависників тітки Марти. Молодій дружині панотець наказав прямо й суворо: «Щоб ноги старої в будинку моєму не було! І взагалі, нехай обходить Рогатин десятою дорогою». Настуся, що любила тітку, сплакнула, але чоловіка послухатися не намілилась, тож усі відносини з підозрілою родичкою перервала.

(183 слова)

(За Т. та О. Литовченками)

Дівчина занурювалася все далі в пущу, врешті сприйнявши дитяче, гірке й повне знання – дороги назад немає, нема для неї вже місця у світі людей. Нехай духи, хай дикі звірі, вона більше не хотіла до людей. Тут навіть смерть не була такою страшною, вона була б лише бажаним заспокоєнням від голоду, страху та болю.

Потім дівчина натрапила на вовківню. Покрита сухим галуззям вовча яма, певно, була вирита людськими руками; шестеро вовченят металося на дні її. Велика вовчиця сірою, тоскною хвилею билася побіля неї, безтямно вила, зиркаючи на свій виводок.

Вовченята попискували. Їм було страшно, вони хотіли жити, і дівчинка почала відкидати паліччя з пастки. Сіромаха погрозово клацала щелепами і знавісніло гарчала, та дівчинка підсвідомим чуттям знала, що вовча мати не скоїть їй лиха. Вона сповзла в яму й одне за одним подала просто вовчиці у страхітливі зуби пухнастих звірят. Вовчиця радісно підстрибувала, а коли з'явилося останнє вовченя, а дівча вибралося, обдираючи лікті, з ями, вовчиця стрибнула до неї й облизала теплим, шорстким язиком замурзане дитяче личко. Дівчинка припала до її спини й заплакала жалібно й тоненько. Вовчиця

напружено прислухалася до плачу людської дитини, здригалася.

(183 слова)

(За Н. Дзюбенко)

Добриня був страшенно голодний. Упродовж п'яти років він не пригадає дня, коли був ситий. А сьогодні взагалі не мав і ріски в роті. Щоб не повертати до себе уваги боярина та його домочадців, він намагався стримуватися – їв поволі. Та скоро забув про це. На столі – свіжий хліб, якого він не тільки не їв п'ять років, а й не бачив; гречана каша з гусятиною, солоні огірки та квашена капуста, налисники, перекладені сиром і запечені в сметані. Все це дратувало, аж дух забивало. Його молода плоть озвіріла від безконечного голодування, від недоїдків половецьких та монгольських. А тут раптом – така своя, звична з дитинства смачна їжа! І він мимоволі забував про все і про всіх. Міцні зуби з хрумкотом кусали присмажену шкоринку хліба, з вовчою пожадливістю рвали гусячу печеню, хрускали соковитими огірками та капустою, змащеною запашною олією.

В одну таку мить, коли він, забувши про все, запихався за обидві щоки, його погляд упав на Янку.

І тут він завмер. Недожований кусень застряв йому в горлі: дівчина тримала перед собою дерев'яну ложку з кашею, але не їла, а поверх неї дивилася через стіл на нього, і знову в її очах було щось таке, що змусило його густо почервоніти.

(194 слова)

(За В.Маликом).

Страшна тривога, що охопила було киян при появі Менгу-хана³⁹, поволі улягалася. Татари так же хутко зникли, як і з'явилися, і це несподіване зникнення одні приписували висоті і неприступності київських справді могутніх, може, наймогутніших на Русі, валів, а інші – заступництву Господа Бога. Але і ті, й інші поволі почали вірити в те, що небезпека минула, вогняним смерчем опаливши лише навколишні села. Знову відчинилися ворота міста, завирували міські торговища, запрацювали і на Горі, і на Подолі ремісники, весело забелемкали дзвони церков, скликаючи прихожан до утрені, обідні та вечерні. А коли Дмитро⁴⁰ послав гінців аж до Переяслава та до Росі і ті,

³⁹ **Менгу-хан** – монгольський воєначальник, один з воєвод Батия. 1239 р. війська Менгу-хана наблизилися до Києва. Монголи були вражені його красою і зажадали, щоб кияни без бою здали місто. Кияни відкинули його пропозицію і вбили монгольських послів. 1240 р. Київ був зруйнований ордами Батия.

⁴⁰ **Воєвода Дмитро** (роки життя невідомі, вперше згадується в літописах під 1219 р.) – воєвода, що служив князеві Мстиславу Удалому, пізніше – Данилові Галицькому. Боронив Київ від монгольської навали 1240 р., був схоплений та перебував в монгольському полоні як

повернувшись, сповістили, що ворога ніде не зустріли, кияни і зовсім полегшено зітхнули:

– Слава Богу, пронесло!

В один із таких днів за обіднім столом зібралася вся боярська родина. Вийшли і обидва поранені – боярин Микола Дмитрович і Добриня. У боярина ще боліла рука, і вона лежала у нього на грудях, підв'язана через плече рушником, а Добриня почував себе вже зовсім дужим. Неглибока рана швидко затягнулася і нагадувала про себе лиш зрідка ледь помітною сверблячкою. Він надумав завтра вирушити до Калинового Кута і хотів після обіду сказати про це бояринові Дмитру.

(187 слів)

(В.Малик)

Визирнув у вікно і побачив зоряне небо й місяць, віддзеркалені у водному безмежжі. Ось воно, Чорне море, а далі й довгоочікувана Кубань.

Що чекає там? Чи знайде прихисток його неприкаяна душа, змучена тривожними думками щодо вибору отої єдиної дороги в житті, щоб виконати своє призначення на землі? Передчуття, інтуїція підказують: усе має бути добре. Адже доля завжди посилає йому на життєвому шляху гарних і порядних людей, наставників та вчителів, які підтримують, допомагають. У духовній семінарії вчитель співів і хормейстер Розенко наставляв Симона Петлюру на патріотичну стежу служіння Україні. Після знайомства з Миколою Віталійовичем Лисенком Петлюрі захотілося також служити рідному народові, стати, як він, великим диригентом і композитором. Розповіді Євгена Харлампійовича Чикаленка⁴¹ про знаменитих театральних корифеїв Кропивницького та братів Тобілевичів наштовхнули на думку, що добре було б стати театральним режисером, драматургом, організувати свій пересувний театр і їздити з ним Україною, будити народ від сплячки.

Після прочитання оповідань і публіцистичних творів свого майже ровесника Володимира Винниченка захотів писати так, як він. Добре було б стати володарем дум народу, як знайомі Симонові Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький та Михайло Коцюбинський. Та чи не найбільше ростили його душу, збагачували серце твори Лесі Українки та бунтівного галицького Каменяра - Івана Франка.

(195 слів)

(За В.Фольварочним)

почесний бранець. За переказами, Батий радився з Дмитром, цінуючи мудрість та сміливість воєводи.

⁴¹ **Євген Чикаленко** (1861 – 1929) – визначний громадський діяч, благодійник, агроном, активний член «Старої Громади», меценат тижневика «Селянин» та журналу «Київська Старовина», співзасновник перших щоденних газет українською мовою на Наддніпрянщині – «Громадська Думка» (1906), «Рада» (1906 - 1914).

ПЕРЕКАЗИ

Шабля і воля

Єпіфаній розгорнув книжку, яку взяв з читальної кімнати, і мовив:

– Ось переді мною «Зегар із полузегарком» Івана Величковського⁴². Пише він: «Мине слава, мине багатство, мине марнославство, минуть високі думи, минуть усі літа – а на все мине час покаяння». Треба нам це втямити. Горе тому суспільству, яке погодилося служити самозваній і незагнужданій силі... Але куди йти, щоб не служити їй?

Тимотей Вергун, пильно глянувши на Єпіфанія, відповів:

– Коли людина не знає, куди йти, – хай зупиниться і подумає, для чого живе. Хай стане хоч на мить мудрецем... Тільки пам'ятай, що мудрець не той, котрий навчає інших, а той, хто знає істину і сам кожним днем свого життя підтверджує її справедливість... Що єсть істина? Скажеш – воля. Так, і виборювало її козацтво, а ось підтверджувати її справедливість кожним днем свого життя не вміли. Та ж вони не знали, що з нею робити, їм нудно було – то віддавали свободу сильнішим сусідам, щоб потім знову віднімати. І так весь час мали вони роботу, поки руки не стомилися при сонному розумі, а в той же час суспільство, втомлене від крові й битв, прагнуло духовного життя. Отож не знаходив істини народ, не дозрів до думки, що воля на одній шаблі втриматись не може. Занехаяли ми Академію на Подолі, захирів філософський гурток архієпископа Лазаря Барановича⁴³ в Чернігові, аж гульк – уже й шабель в руках нема! То що єсть тепер істина? Звичайно ж – воля, тільки виборювати її тепер, коли в нас віднято меч, можемо єдиною мислю... Воскрешаймо прудко наш розум! Ти не знаєш, що маєш робити?.. Твій товариш по науці Самійло Величко⁴⁴ осліп у Диканьці, він уже не закінчить свого літопису. Чи ж ти грамоти не знаєш, чи не викували в тобі київські вчителі швидкого розуму? Візьми перо й розкрий злочини і чесноти достойні, розкажи про народження і загибель царств, постав на очі подвиги героїв, що жили у славі, витлумач священне вчення трисвятого Бога. Історія – це свідок часів, світло істини, учителька життя, а слово літописця робить її безсмертною. Напиши історію

---

⁴² **Іван Величковський** (бл. 1630 - 1701) – один з найвідоміших поетів доби Козацького Бароко, автор перших в українській літературі віршів-паліндромів. Автор поетичних збірок «Зегар з полузегарком» та «Млеко».

⁴³ **Лазар Баранович** (1620 - 1693) – український церковний та політичний діяч доби Гетьманщини, архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський, ректор Києво-Могилянської колегії, фундатор шкіл і друкарень. Відомий бароковий письменник, автор поетичних та прозових творів, організатор чернігівського культурно-просвітницького гуртка, до якого належали Інокентій Гізель, Іоанікій Галятовський, Антоній Радивиловський, Варлаам Ясинський, Дмитро Туптало, Іван Величковський. Відігравав визначну роль у суспільно-політичному житті Лівобережної України др. пол. XVII ст.

⁴⁴ **Самійло Величко** (1670 -1728) – козацький канцелярист, автор найвідомішого козацького літопису, що висвітлює історію Гетьманщини, починаючи з визвольної боротьби Богдана Хмельницького, і вважається найголовнішим та найдостовірнішим твором української історіографії 2-ї половини XVII – поч. XVIII ст.

неволі – і цим підтвердиш справедливість єдиної істини – свободи!

Епіфаній схопив висохлу руку Тимотея і припав до неї губами.

– Спасибі, учителю, що сумніви мої розвіяв... Я писатиму, аби прославився у віках високий подвиг нашого народу.

(354 слова)

(За Р. Іваничуком)

Епоха концтаборів

Осінній дощ здавався безмежним. Вода була повсюди – лилася з чорних дерев, хлюпала під ногами, просочувала кожну нитку одягу. Думалося, ще трохи, і на землю зринеться остання хвиля, щоб поглинути нерозумний людський рід. Полковник зупинився і, хропучи розпухлим горлом, напружено прислухався до глеккої темряви. Йому здалося, що він відірвався від погоні. Ліс мовчав. Позаду залишився задушений вартовий і три прошитих автоматними чергами втікачі. Полковнику пощастило більше. Котрий раз у житті... До концтабору він потрапив майже випадково. Начальник міського гестапо, продивляючись реєстри підозрілих міщан, не зміг повірити, що людина з такою біографією не входить до Організації або Повстанської Армії, і на всякий випадок розпорядився запроторити полковника до концтабору.

Концтабір був збудований нашвидкуруч у 1939 році для потреб Побудованого Соціалізму, але продовжив своє безперервне функціонування і на користь Тисячолітнього Райху.

За колючим дротом у дощатих бараках понуро чекали і своєї черги євреї, цигани, військовополонені, закладники та інші численні вороги «програми-мінімум» націонал-соціалізму. Іноді, не частіше разу на тиждень, кілька десятків в'язнів заганяли на вантажівки і відвозили в ліс, звільняючи місце для нових приречених.

Безперервний гавкіт собак, колючий дріт і кулемети на вишках, пронизливий голод, вогкість і холод швидко перетворювали в'язнів на сіру, отупілу масу. Полковник відразу зрозумів: якщо він не втече найближчим часом, то незабаром голод підточить тіло, а тупий відчай, яким дихали навіть дощаті стіни барака, – душу.

З першої хвилини полковник почав уважно приглядатися до інших в'язнів. Через декілька днів він вже точно знав: троє з них ще здатні дертися крізь кулемети на вишках. Лейтенант Червоної армії, який тільки два місяці тому закінчив офіцерські курси і в першому ж бою потрапив у полон; молодий сільський хлопець, зв'язковий Організації, і робітник, запідозрений німцями у шкідництві. Вночі вони забили вартового і втекли.

Хлопець загинув першим, потім собаки наздогнали робітника, лейтенант підвернув ногу і з захопленим у вартового автоматом нарешті закінчив свій бій. Так чи інакше, всі вони втекли і продовжили свою долю за власним розумінням...

Село мало знаходитися на відстані тридцяти-сорока кілометрів. Полковник приблизно визначив, у якому напрямі йти, і зачовгав далі по болоту.

Десь на Дніпрі вирувала велетенська заграда, лісова Волинь ще

здригалася від битви Повстанської Армії з частинами Вермахту, а він брив собі в темряві, і здавалося, що всі буревії пронесуться над ним.

(360 слів)

(Д. Білий)

1917-й: перша українська маніфестація в Києві

День видався таки на славу. Зранку сонце заграло в шибках. Ми попрોકидалися дуже рано. Дружина і донька чепурилися, а я ще встиг щось написати. Закрутилося... Такий ритм настав, що колишні мої львівські і київські вчені і лекційні заняття видавалися тепер за виграшки... Двері квартири не зачинялися, а ліфт усе гув, несучи до нас нових людей, які прибігли порадитися, уточнити, доповісти, підказати. Адже ми готували небачену маніфестацію, задіяно тисячі людей і десятки організацій, уже не тільки громадських.

І ось, святково вбрані, всією родиною, навіть мама і сестра Ганна зі своїми, виходимо на вулицю. Пішки, ніяких візників! – до Володимирського собору.

Вітаюся з усіма попутниками, що сунуть плавом до собору, скидаю капелюха направоруч і ліворуч, а сам відчуваю, що усмішка на губах задеревіла, бо думками я перевіряю власні інструкції про порядок маніфестації, що давав облаштувальникам учора, сьогодні...

...Як вітер, полетіли на баских конях у червоних жупанах молоді козаки, повагом – старші на чолі з кошовим отаманом Миколою Садовським. До чого ж славний чолов'яга! Уже літ і літ, а чортом сидить на коні! А грає ще як на сцені – улюбленець публіки. У передній лаві під корогвою з портретом Шевченка рушили до Хрещатика ми – Українська Центральна Рада, я узявся за руки з Іваном Стешенком⁴⁵, він – з Антоновичем⁴⁶, той – з Науменком⁴⁷, за нами – військовики. Ручаї веселі, весняні, біжать нам під ноги, підточують кригу. Блищить усе на яскравому сонці. На деревах бульвару – хлопчаки, ніби граки обсіли. Прозоре глибоченне небо, виблиски мідяних труб і музика з них, співають «Ще не вмерла Україна», вигуки в натовпі, щось гукають до нас, а ми – до них. І прапори, прапори обабіч. Україна обрала собі гарні кольори: весняну

---

⁴⁵ **Іван Стешенко** (1873 - 1918) – український громадсько-політичний діяч, літературознавець, письменник, перекладач. З 1917 р. – генеральний секретар освіти в уряді Центральної Ради. Активно сприяв українізації шкільництва.

⁴⁶ **Володимир Антонович** (1834 - 1908) – видатний український історик, археолог, етнограф, активний громадсько-політичний діяч. Один з основоположників хлопоманства (50 – 60-ті рр. XIX ст.), засновник та активний діяч Старої Громади (1859 - 1876), лідер громадівського руху. З 1878 р. – професор російської історії Київського університету, створив, так звану, «київську школу» істориків, яка заклала підвалини сучасної української історичної науки.

⁴⁷ **Володимир Науменко** (1852 - 1919) – український громадський діяч, педагог, філолог, журналіст. Головний редактор (1893 - 1906), а з 1902 р. ще й видавець журналу «Київська Старовина». До повернення із заслання М.Грушевського протягом двох тижнів очолював Українську Центральну Раду (березень 1917). Обіймав посаду міністра освіти в уряді П. Скоропадського. Розстріляний співробітниками ЧК.

блакить неба і золото сонячних променів...

Озираюся: до нас приєднуються, ширшає і видовжується потік, вбираючи сірі солдатські шинелі, жіночі хустки, чорні з червоними ружами, пальта майстрових, кокарди чиновників і гімназистів, руді кожухи селян. Ми йдемо, панове!

Зупиняємося трохи перед міською думою. Над гребінцем поряд з фігуркою архистратига Михайла майорить наш прапор. Сходжу на дерев'яний поміст. Ще вчора рано тут стояв пам'ятник Столипіну⁴⁸, а вдень його замузузили сталевими тросами, скинули, потягли геть...

– Народові українському визволеному на вільній українській землі привіт і поклін! – скидаю капелюха, доземно вклоняюся величезному натовпові, що витікає з Фундуклеївської і заповонює Хрещатик пішохідний і проїжджий. – Товариші, браття, українці! Впали з нас кайдани, наложені царською деспотією, ми можемо наново піднести прапор наших великих предків. Сімдесят літ тому тут, у Києві, найкращі сини нашого народу – Шевченко, Костомаров, Куліш й інші кирило-мефодіївці – постановили добиватися визволення України з московської корми: перетворення її в вільну республіку, зв'язану федеративним зв'язком з іншими слов'янськими народами.

(414 слів)

(За Ю. Хорунжим)

Монголи перед воротами Києва

Київський берег – пустельний. Жодна жива душа не зустріла на ньому посольство монгольського хана Менгу. Зате на валах Гори і Подолу – Верхнього і Нижнього міста – стояли тисячі киян і з жахом дивилися на загін вершників, що перебрався через Дніпро і тепер крутою доріжкою піднімався до Хрещатого яру. І було чого жахатися. Кривава слава линула попереду їхніх витривалих коней. Вони вже погромили і поневолили Заліську Русь, підкорили половців, що кочували між Волгою і Дніпром, сплюндрували Переяслав та Чернігів, а нині добралися до Києва. Було чого тремтіти!

На всіх дзвіницях міста били на сполох. Гучна луна котилася на далекі околиці – і на Дніпро, і на Десну, і на Либідь. І серця людей стискалися від смертельної туги. Перед Лядськими ворітьми сотник, який очолював посольство, сказав Добрині:

– Веди нас до Золотих воріт – головних воріт Києва! Бо не личить нам, послам потомка Чингізхана⁴⁹, вступати до столиці русичів через якісь бічні, другорядні.

⁴⁸ **Петро Столипін** (1862 - 1911) – російський прем'єр-міністр (1906 - 1911). Проводив політику, спрямовану на зміцнення самодержавства, поборював прояви національного відродження поневолених Росією народів. 1911 р. вбитий у Києві есером Д. Богровим.

⁴⁹ **Чингісхан** (1155 - 1227) – визначний полководець, під керівництвом якого монголи завоювали величезні території. Засновник і перший великий хан (1206 - 1227) Монгольської імперії.

Добриня, якого сотник взяв із собою, аби він був йому за перекладача, повів монголів поза валом на гору.

Ось і Золоті ворота! Перед ними – просторий майдан, що поступово переходить у вулицю. Всюди тут, на узвишші, розкинулося велике передмістя, де купичилися хатини та землянки майстрового люду. Звідси пролягав битий шлях на Васильків та Поросся. А там, далі на захід, видніється Копирів кінець, велике передмістя, обнесене такими ж високими валами, як і Київ, тут стояли дерев'яні будинки купців, багатих ремісників та людей прийшлих — іудеїв, греків, німців, скандинавів, що колись давно лише наїздили до Києва з товарами, а згодом поселилися тут. Особливо багато було іудеїв: купці та ремісники мали двори на Копиревому кінці, а єврейська біднота заселила обидва узбіччя Білгородського шляху. З Києвом Копирів кінець з'єднувався Іудейськими ворітьми. Ця ділянка київського валу була неприступна для ворогів.

Золоті ворота вражали величчю і красою кожного, хто вперше бачив їх. Збудовані Ярославом Мудрим⁵⁰ у 1037 році, на природному узвишші, ворота високо підносилися над пагорбами, ярами та широкою долиною Либеді. Здалеку – з півдня і заходу – виднілася золота баня церкви Благовіщення, що стояла на кам'яних стінах воріт, і від того назвали їх Золотими.

Добрині перехопило дух. Які знайомі, рідні місця! Скільки разів проїздив він з батьком та братами через Білгородські і через Золоті ворота, везучи в Київ крицю, збіжжя, дрова! Пізніше, коли йому звернуло з сімнадцяти, і сам їздив сюди. А потім, здавши вантаж купцям чи ремісникам, бродив гамірливими вулицями та майданами міста, розглядаючи, як диво, величні собори, боярські тереми, ошатно одягнутих людей.

(390 слів)

(За В.Маликом)

Симон Петлюра вітає корифея української музики Миколу Лисенка

Микола Віталійович ішов між рядами, розкланюючись на боки, притиснувши руку до серця. Симон махнув рукою – хористи дружно тричі проскандували «Слава!» Зала підхопила скандування. Маєстро піднімався на сцену, і раптом із-за куліс не вийшов – вибіг ректор із перекошеним обличчям. Хористи помітили, що його всього трусило, очі палали гнівом. Хор, а заодно й зала завмерли. Правда, ніхто не зрушив із місця, всі продовжували стояти. Розгубився на мить лише композитор, подумавши, що його візит може зашкодити студентам, але відразу ж опанував себе, звернувся до ректора:

– Я так зрозумів, що ви – попечитель семінарії, ректор, якщо не

---

⁵⁰ **Ярослав Мудрий** (981 - 1054) – Великий князь Київський (1019 – 1054). Під час його правління Київська Русь перетворилася на могутню європейську державу, а її столиця Київ активно розбудовувалася. За Ярослава було зведено Золоті ворота, Лядську браму, Жидівські ворота, Іринінський та Софіївський собори, тощо; засновано бібліотеку у Софіївському соборі та укладено збірник законів «Правда Ярослава».

помиляюся. Доброго дня! Дякую за запросини, владико, на зустріч із вашими прекрасними вихованцями.

Простягнув руку, але вона на мить повисла в повітрі – ректор не подав своєї. Побагрянів, накинувся з криком на гостя.

– Як ви посміли ввійти в цей зал, переступити поріг нашої святої обителі? Ви безбожник, бунтівник, мазепинець! Ви підбурювач і розбещувач наших юнаків та дівчат. Вони молоді й дурні, інколи не відають, що роблять! До чого ви закликаєте, роз'їжджаючи зі своїм хором? До непокори! До бунту! Моя б воля, я б вас, як Шевченка, – у солдати! У в'язницю! До Сибіру!

Ректор замахав кулаками. Здавалося, ще мить – і він кинеться бити композитора. І тоді від хору відділився Симон, став між ректором та Лисенком.

– Микола Віталійович Лисенко – слава і гордість нашої України, і його нікому не дозволено ображати! Він – почесний гість нашої семінарії, ми запросили його прослухати спів нашого хору семінаристів, оцінити рівень наших виконавців. Що в цьому поганого, пане ректоре?

– Кто прігласіл?

– Ми, група хористів, від імені всіх семінаристів.

– Пачему не согласовано со мной?

– Ми не думали, що це для вас цікаво, до того ж, ви обтяжені різними клопотами...

– Я здесь хозяїн, і нікто не смеєт без маєво разрешенія...

– Ми ж майбутні душпастирі, а не якесь бидло, пане ректоре, можемо хоч інколи дозволити собі...

– Нічево і нікогда, зарубіте сібе на носу, мазепінци! Ісключу! Разгоню, еслі не всех, то половину - к чортовой матері!

– Пробачте, пане ректоре, я не хочу, щоби через неузгодженість, непорозуміння постраждали невинні люди...

– Да, да, постраждают – із-за вас, із-за вашого подстрекательства. Разойтісь всем! – крикнув у залу і почав виштовхувати хористів зі сцени.

На сцену вибіг увесь блідий хормейстер Іван Розенко. Блимнув на ректора ненависним поглядом. Симон став поміж ними.

– Давайте, вчителю, проведемо нашого гостя додому, заспокоїмо його. Ми хотіли як краще, а вийшло як завжди – не ми господарі на рідній землі.

Петлюра і Розенко всю дорогу намагалися заспокоїти Миколу Віталійовича.

– Не ви – цей великодержавний хам мав просити пробачення і, може, не так переді мною, як перед усіма вами! Але від таких не дочекатися. Це – сторожові пси царизму, хоч в архієрейських ризах. Та мене одне радує: що ми посіяли страх у їхніх серцях – нашим словом, нашими піснями. Вони бояться нашої пісні, котра може розбудити «дух, що тіло рве до бою...»

(454 слова)

(В. Фольварочний)

Тяжкі думи воєводи Дмитра

Коли сотня молодців тихо вислизнула з Києва, перебралася через рів і розтанула в густій темряві ночі, Дмитро наказав ґридням опустити важкі підйомні ворота, сковані у вигляді ґрат із товстих залізних прутів, а сам сів у прибрамній ніші, біля мовчазних сторожів, і задумався.

Думи були важкі і гнітили душу.

Ще рік тому він ніяк не сподівався, що йому доведеться очолювати оборону Києва. Навіть у думці такого не мав. Завжди у Києві був князь. Не цей – так інший. Але князь! Він і був військовим вождем дружини і всього київського ополчення, він думав або мав думати про все: про зброю, про дружину, про людей та припаси для них на випадок облоги.

Правда, Київ давно вже став не той, що був раніше. Колись Київ був столицею всієї Руської землі, матір'ю городів руських, а з часом занепав, утратив не тільки значення і вагу як столиця, бо від нього відокремилися більші і менші князівства, а й перестав бути вагомою військовою силою. Київських великих князів ніхто вже не слухався, не поважав і не боявся. Слухаються, поважають та бояться сильного, а нині у київського князя тільки й залишилося, що одна назва – великий. Насправді ж – ні сили, ні величі! А тепер – і князя немає! Ніхто з останніх київських князів, крім Данила Галицького⁵¹, не користувався на Русі повагою і не мав такої сили, щоб повернути Києву його колишню славу, а Данило, ставши волею обставин київським князем, знехтував київським столом, бо галицький золотокований стіл здався йому ліпшим. Та насправді так і було – після загибелі Володимиро-Суздальського князівства, сплюндрованого Батиєм, Галицьке князівство залишилося єдиною силою, що могла протистояти монголо-татарам.

Отже, Київ залишився сам на сам з усією силою Степу! Город могутній – мови немає. Мабуть, наймогутніший з-поміж тих, які ще були незалежними, але людські сили у ньому обмежені, а військові ще менші, бо жоден князь не залишив тут своєї дружини. Єдиною справжньою військовою силою була київська міська залага, яку утримує боярська дума, але вона невелика. Тож уся надія на городян, здатних узяти зброю до рук, на бояр, купців, ремісників, смердів, що втекли сюди з навколишніх сіл. Але скільки їх? Десять тисяч. Ну, дванадцять від сили. А ворогів? Цікаво, скільки ж їх? Якщо подивитися з міських валів, то – тьма-тьмуца!

(354 слова)

(В. Малик)

---

⁵¹ Данило Галицький (1201 - 1264) – видатний український державний діяч, син Романа Мстиславовича – засновника Галицько-Волинського князівства. Король України-Русі (з 1254 р.). За його правління засновано Львів, Холм та ін. міста.

Парадокси Миколи Гоголя⁵²

У мої розмисли вривається думка: так чому видатний письменник Лев Толстой⁵³ закінчив свій роман «Война и мир» десь 1820 роком, залишивши поза увагою повстання «декабристів»? Може, через те, що треба було до серцевини заглиблюватися в суть явищ і правильно їх інтерпретувати. Може, через те, що велич цих відважних провісників майбутнього все ж не вкладалася у його розуміння справжньої величі людської душі? Були б вони «истинно русскими», тобто підданцями імперії, які мусять в усьому підпорядковуватися волі деспотичного царя - хіба б взялися вони за зброю?

Видатний мислитель, здається, так і не вирвався з кола суперечливих поглядів на «первых русских революционеров». Заходився було писати роман «Декабристи», але відмовився від праці над цим твором. Чи не тому, що Матвій Муравйов-Апостол⁵⁴, один із найвідоміших діячів цього руху, таку йому правду розповів про події 1816 – 1826 років, що великий письменник подумав:

– Подалі від гріха. Твір із цією правдою не надрукують.

Та й взагалі Лев Толстой, очевидно, був далекий світоглядно від Олександра Герцена⁵⁵ – той не побоявся взяти з рук апостолів антимоноархічного повстання прапор свободи.

Російська культура вступала у нову фазу, нерозв'язно суперечливу за імперського буття: або безкомпромісність у ставленні до всього, що творить імперське «Чюдище», або – компроміс із ним та його слугами. Але плата за такий компроміс – примирення зі «страной рабов, страной господ», внутрішнє поневолення особистості і втрата нею своєї душі. Багато хто не наважувався зробити остаточний вибір – тому й з'являлися люди, подібні до описаних у «Герое нашего времени»

Попри всі свої вагання, попри непослідовність національної позиції, Микола Гоголь все ж не продав душу імперії. Можливо, його російськомовність і пояснюється тим, що письменник хотів якось примирити, точніше, пригасити, здолати в душі великороса оту візантійщину.

Багато росіян вже 150 років поспіль терзаються думкою: чому «гениальный русский писатель» розколював Росію? Як же так – жодного позитивного героя-великороса у творчості автора «Мертвих душ»! Позитивні герої в нього – тільки українці. Сучасникам Гоголя і невтямки було, що,

---

⁵² **Микола Гоголь** (1809 - 1852) – видатний письменник, класик української та російської літератури. До його найвідоміших творів належать «Вечори на хуторі біля Диканьки», «Вій», «Ревізор», «Мертві душі» та ін.

⁵³ **Лев Толстой** (1828 - 1910) – видатний російський письменник, автор романів «Війна і мир», «Анна Кареніна» та ін.

⁵⁴ **Матвій Муравйов-Апостол** (1793 - 1886) – декабрист, полковник у відставці, брат Сергія Муравйова-Апостола – полковника Чернігівського полку, одного з лідерів повстання декабристів. 1826 р. заарештований та засуджений до страти, яку замінили 20-річною, а потім 15-річною каторгою.

⁵⁵ **Олександр Герцен** (1812 - 1870) – російський письменник, публіцист, філософ, один з основоположників народництва. У Лондоні видавав революційні видання - альманах «Полярна зірка» (1855 – 1868) та газету «Дзвін» (1857 - 1867), що нелегально доставлялися у Російську імперію.

користуючись «общерусским языком», Микола Гоголь і те середовище української аристократії, яке виплекало його і вивело на орбіту світової культури, воліли всіма силами повернути Московщину до «Истории Русов», до народоправної філософії життя Гетьманщини (творчість Кіндрата Рилєєва) та Київського Християнства. Одне слово, подалі від Московського «православия-самодержавия-народности» до ідей республіканізму, конституції Пилипа Орлика. Розплутати цей клубок суперечностей можна, якщо вважати Миколу Гоголя представником культури Руси-України. Тяглість її – від запровадження християнства до років генерал-губернаторства Миколи Рєпніна⁵⁶.

(377 слів)

(за О. Дробахою)

Як утворилося козацтво

Перша писемна згадка про козаків зустрічається в «Таємній історії монголів» за тисяча двісті сороковий рік. На жаль, цей літопис ще не перекладений українською. Перший, хто з українців прочитав його в перекладі німецькою, був знаний вчений Григорій Нудьга⁵⁷. Саме він і натрапив у записях тисяча двісті сорокового року на згадку про легко озброєного хороброго воїна, що його в Україні-Русі називали козаком.

Чому саме на тисяча двісті сороковий припадає запис монголів про українських козаків? Та тому, що падіння Києва шостого грудня тисяча двісті сорокового року не припинило боротьбу українського народу, зокрема його лицарства, проти монголо-татарських загарбників.

Не всі оборонці Києва загинули. Адже штурм вели монголи через Лядські ворота. Частина захисників – саме козаки – через провалля між Дідинцем і Хоривицею та долинами річок Кияниці, Глибочиці й Почайни відступили на Оболонь, Пуцу-Водицю, а далі пішли на Пониззя Дніпра, звідки повели партизанську боротьбу проти монголів. Про цю боротьбу є навіть писемні свідчення. Зокрема, у грецькому «Синаксарі» (знайденому в Судаку!) під роком тисяча триста восьмим йдеться про загибель якогось монгола Альмальчу: «сімнадцятого травня... помер раб Божий Альмальчу, син Самка – молодик, убитий мечем козаків».

Відомий історик Микола Костомаров писав, що козацтво виникло ще в XII ст. Такої думки був і Михайло Максимович⁵⁸. Але факти свідчать, що українське козацтво існувало і в X столітті. Згадаймо, як візантійський письменник та історик Лев Діакон⁵⁹ описав Святослава Хороброго⁶⁰ під час

⁵⁶ **Микола Рєпнін-Волконський** (1778 - 1845) – російський військовий і державний діяч, генерал-губернатор Малоросійський (1816 - 1834). Відстоював інтереси українського населення перед російським урядом. Товаришував із Тарасом Шевченком, а його дочка Варвара Рєпніна була близьким другом поета.

⁵⁷ **Григорій Нудьга** (1913 - 1994) – український письменник, фольклорист, літературознавець, історик української літератури.

⁵⁸ **Михайло Максимович** (1804 - 1873) – український вчений-енциклопедист, історик, філолог, етнограф, перший ректор Київського університету.

⁵⁹ **Лев Діакон** (бл. 950 – бл. 1000) – візантійський історик-хроніст X ст. Автор «Історії» в 10

його зустрічі дев'ятсот сімдесят першого року з візантійським імператором: Середнього зросту, не занадто високий, але і не низький. Брови густі, очі сині, ніс короткий, довгі вуса. Голова зовсім поголена, а з одного боку висить чуб – йдеться про «оселедець».

Отже, маємо портрет типового козака. Відомо, що такі ж «оселедці» носили й княжі воїни.

Історики неодноразово цитували лист православних київських владик на чолі з Іовом Борецьким⁶¹ до польського уряду, де гордо й категорично сказано було, що українські козаки – це продовження лицарства київської держави. Їхнє коріння – в минулому: «Це – з того покоління військо, що за Олега⁶², монарха Руського, в своїх моносілах по морю й по землі (приробивши до човнів колеса) плавало і Константинополь штурмувало. Це ж вони за Володимира Святого⁶³ ... воювали Грецію, Македонію, Ілірію».

Отож, за України-Русі козацтво як лицарство народне існувало, боролось й врятувало українську націю від знищення під час монголо-татарського нашествия – врятувало своєю партизанською боротьбою.

(361 слово)

(За С. Плачиндою)

Битва на Калці

Зібралися руські князі на Дніпрі, а звідти пішли на низ до острова Варязького, і коли переходили Дніпро вброд, то від множества людей не видно було води. А бродники галицькі прийшли по Дністру на двох тисячах човнів і піднялися по Дніпру до Хортиці, де також був брід на бистрині. І прибули сюди татарські передові загони, щоб подивитися на руські човни і руських воїнів.

Руські стрільці напали і перемогли їх і йшли за ними вісім днів аж до ріки Калки, поки не зустрілися з татарськими сторожовими загонами. Тоді наказав Мстислав Мстиславич⁶⁴ Данилові та іншим молодшим князям атакувати татар. А іншим, найстаршим, князям – Мстиславу Київському⁶⁵ та Мстиславу

книгах (охоплює події 959 – 975 рр.), яка є цінним джерелом для вивчення ранньої історії Візантії, Болгарії, Київської держави.

⁶⁰ **Святослав Хоробрий** (934 - 972) – Великий князь Київський, правитель Київської Русі (964 - 972). Проводив активну зовнішню політику, значно розширив територію Київської Русі.

⁶¹ **Іов Борецький** (1560 - 1631) – видатний український церковний, політичний, освітній діяч. Митрополит Київський, Галицький і всієї Русі (1620 – 1631), ректор Львівської братської школи, перший ректор Київської братської школи.

⁶² **Олег** (бл. 845 - 912) – Великий князь Київський (882 – 912), регент малолітнього князя Ігоря Рюриковича. 882 р. здійснив похід на Київ, вбив Аскольда, останнього князя з династії Києвичів, та посів Київський престол. За його правління значно розширились кордони Русі.

⁶³ **Володимир Великий** (958 – 1015) – Великий князь Київський (980 – 1015). 988 р. запровадив православне християнство офіційною релігією Київської Русі.

⁶⁴ **Мстислав Мстиславович Удатний** (бл. 1176 - 1228) – князь Новгородський і Галицький, визначний полководець. Дід Олександра Невського та Льва Галицького. Разом з іншими руськими князями зазнав поразки від монгольського війська у битві на р. Калці (1223).

⁶⁵ **Мстислав Романович Старий** (? - 1223) – Великий князь Київський (1214 - 1223). Учасник битви на р. Калці, потрапив до монгольського полону. Убитий ординцями 2 червня

Чернігівському⁶⁶ – нічого не сказав, бо між ним і тими князями була давня ворожда. І ті, нічого не знаючи, залишилися стояти на місці.

Так із-за князівських незгод була роз'єднана руська сила. А була вона не мала. Великий князь київський Мстислав Романович наказав полічити всіх воїнів, коли князі зібралися на пониззі Дніпра, і вийшло небувале, неймовірно велике число – сто три тисячі. Відколи стояла під сонцем Руська земля, вона ніколи ще не збирала такої кількості ратних людей. А ще ж половці обіцяли виставити п'ятдесят тисяч вершників!

Зійшлися супротивні полки. І були січа люта. Добре пам'ятає князь Данило, ніби це було вчора, своїх сподвижників, витязів волинських, бо був він тоді князем володимирським. Ударили вони втрюх і погнали татар, побиваючи їх. А за Данилом кинулись інші князі і бродники галицькі з боярами. Тут він, Данило, був поранений списом у груди, та, будучи молодим, незвичайно дужим та хоробрим, спочатку не помітив цього.

Тим часом підійшли головні сили хана Джучі⁶⁷ та Субедей-багатура⁶⁸ і вдарили на половців, і ті, рятуючись, кинулись тікати і роз'єднали галицько-волинські полки.

Хмари стріл сипонули на них, так що затьмили сонце. Падали люди, падали коні, придавлюючи собою верхівців, і не стало ніякої змоги пробиватися далі вперед. І з цієї миті почали русичі відступати, а потім і тікати – аж до Дніпра.

Добре пам'ятає князь Данило, що раптом, тікаючи, відчув велику спрагу і слабкість у всьому тілі. І нахилився до струмка, щоб напитися, і побачив як із його грудей у воду упали червоні краплини. Тут він зрозумів, що поранений...

Важко, боляче згадувати той день 16 червня 1223 року, чорний день Русі. Лише кожен десятий воїн добрався до Дніпра, а звідти додому. Татари наздоганяли втікачів і нещадно рубали, забираючи коней, зброю та одяг. Потім вогненним смерчем прокотилися по південних окраїнах руських земель, дійшовши мало не до Чернігова.

(394 слова)

(За В. Маликом)

1223 р.

⁶⁶ **Мстислав Чернігівський** (? - 1223) – князь Чернігівський (після 1216 - 1223). Брав участь у битві проти монголів на р. Калці, де і загинув 31 травня 1223 р.

⁶⁷ **Джучі** (бл. 1184 - 1227) – старший син Чингісхана, талановитий полководець.

⁶⁸ **Субедей-багатур** (1176 - 1248) – найвидатніший монгольський полководець, соратник Чингісхана. Разом з воєначальником Джебе керував монгольським військом під час битви на Калці (1223).

Козацький інтелектуал Юрій Немирич⁶⁹

І все ж Виговський⁷⁰ привітався зі шведським послом привітніше, ніж з іншими послами, й кивнув головою Юрію Немиричу, своєму сусідові по вітцівщині – батьківському маєтку біля Овруча. Немирич вклонився на відповідь, і біла піна кружев загойдалася довкола його шиї. Й кружевами здавалися біленькі, легенькі кучері довкола круглого, пещеного, схожого на дівоче обличчя. Й сам Немирич статури тендітної, гнучкої, й руки в нього пещені, обнизані коштовними перстнями. Цей шляхтич з українського роду отримав і світську, й богословську освіту, закінчив Раківську академію, примножував свої знання на університетських кафедрах Лейдена і Амстердама, побував у Оксфорді та Кембріджі, а також у паризькій Сорбоні, вів диспути з кращими професорами Європи й майже завжди в тих диспутах отримував гору, написав кілька вчених праць з історії та теології, й ті праці помітили, чимало відомих європейських університетів запрошували його на свої кафедри, але він вернувся додому. Цей пещений, тендітний з вигляду, схожий на юнака чоловік насправді мав чіпкі руки й гострі зуби, стійко боронив від сусідів свої маєтності, й налітав з оружними залозами на сусідські, побивав він і побивали його, не каюся, очухавшись, знову сідав у сідло й брався за шаблю за прикладом і спонуками інших довколишніх шляхтичів. Мушкетом і шаблею захищав аріяństwo – віру свого батька й свою власну, став покровителем всієї аріяньської протестантської секти на Волині, Житомирщині, на що вельми злобилися католики – ксьондзи та біскупи, не раз накликав на себе гнів коронного і польного гетьманів і навіть короля. А поза тим його не раз обирали маршалком рицарських сеймиків і ватажком всіляких ополчень, водив шляхту на війну проти шведів та московитів, врешті отримав високий уряд київського підкоморія та був обраний послом на сейм, а там – сенатором і в одночасся на початку цього, тисяча шістсот п'ятдесят сьомого року покинув усе, перейшов у православ'я й став на українську службу. Запальний, веселий, дотепний, не пишався своєю вченістю, своїм шляхетством, але й не відрікався від них, не підлещувався, не піддобрювався до закоржавілих у боях козаків, тримався незалежно та впевнено. «Цей собі в кашу наплювати не дасть», – сказав про нього Іван Богун⁷¹. І все ж чимало старшин косувало у Немиричів бік, одні не до кінця довіряли йому, вважали, що плете свої тонкі мережки, недаремно ж отако з одрубубу одчачнувся од високих польських урядів і привілеїв, інші вбачали в ньому надто могутнього суперника на своїх, українських урядах,

⁶⁹ **Юрій Немирич** (1612 – 1659) – український воєначальник, державний діяч і дипломат часів Хмельниччини. Фактичний автор укладених з Річчю Посполитою Гадяцьких пактів (1658).

⁷⁰ **Іван Виговський** (1608 - 1664) – гетьман Війська Запорізького (1657 - 1659). 1658 р. уклав з Річчю Посполитою Гадяцький договір, згідно з яким Україна як Велике Князівство Руське мала укласти рівноправний союз із Королівством Польським та Великим Князівством Литовським. 1659 р. розгромив московське військо у Конотопській битві.

⁷¹ **Іван Богун** (? - 1664) – соратник Б. Хмельницького, полковник вінницький, під час битви під Берестечком – наказний гетьман. Уславлений у народних піснях як один з найвидатніших полководців періоду Визвольної війни.

потерпали за них, намагалися відтерти від гетьмана – не вдавалося. Юрій Немирич, принаймні поки що, ні на які уряди не претендував: «Я прийшов служити моїй українській вітчизні, мені байдуже ким – полковником чи простим козаком, але маю розум та досвід дипломатій, гріх засушити його».

(414 слів)

(За Ю. Мушкетиком)

Українські партизани

Молодь потроху збирала зброю. Хто нагана, хто револьвера, хто гранату. Формували бойові десятки. Треба встановлювати свій порядок. Ні колишні, ні новітні їх не влаштували. Не розуміли, чи не хотіли думати про це, заганяючи у підсвідомість, – між якими потужними жорнами опинилися вони, юне зерня... До них уже навідувалися хлопці з недавно створеної на заході УПА. Не знали, чи приставати до неї, чи триматися окремішньо. Тим часом Червона Армія вже розкручувала своє жорно, накочувалася сюди. Ширилася чутка, що гестапо організовує каральну акцію – проти молоді. Андрій на біржі через знайомих дівчат, які працювали в німецькій офіцерській їдальні, дістав потвердження. Треба щось робити.

Карателі збиралися у порожньому будинку на околиці міста. Щоби звідти рушити по селах, виловлювати самотійних. Андрій гукнув озброєних шістьох хлопців. І його, Вітька, який призбирав три гранати. Надвечір завулками вийшли до того будинку. Огляділися. Тихо. Може, їх ще нема? Заволодіти будинком, улаштувати засаду. А раптом сидять? Закидати гранатами, в Андрія револьвер з кулями в барабані. У хлопців – обрізи ще з громадянської. Наближалися перебіжками. А клятий будинок на відкритому – прострілюється з нього все навкруги. Гадали, в сутінках не помітять. Але гестапівці чатували...

Андрій стогнав – куля роздробила ключицю... Вітько взяв команду на себе. Німці не підпускають. Чути їхні голоси – перемовляються, стережуть. Треба відступати.

Відповзли на безпечну відстань. В Андрія плече геть закривавлене, руку й ногу відібрало. Понесли на собі, міняючись. До лікарні. Хірург довго не розпитував, наказав класти на операційний стіл. Витяг кулю, але похитав головою: багато крові витекло. Андрій уже і не марив. Лежав тихо, блідий, як полотно. Хірург записав: самостріл, бавився з револьвером і поранився. Головний лікар був німець. Хірург наказав хлопцям удень і не показуватися. Прийдете завтра вночі. Прийшли ховати Андрія... Мати не тямила себе з горя. Знайомим сказали, що самостріл. Але на кладовищі побачили і незнайомців, що німували. Виправка військова. Вітько зрозумів: прийшли по них. Як утекти? Пошепотівшись із хлопцями, наказав: сипонуті врзнобіч. Опустили в могилу труну, кинули по грудці й, наче горобці, пурхнули між хрестами в дальній, зарослий кут кладовища, а там через пролом у стіні – шукай вітру в полі. Гестапівці важко бігли, стріляли, перелякали родичів, наробили куряви. Та дарма...

За місяць повернулася Червона Армія. На тих юнаків і чоловіків, що

перебували в окупації, роззявили пащі штрафні батальйони. Уже всі знали про це.

Вітько вирішив тікати з рідного села. Туди, де його не знають. Нав'язлива думка сиділа в голові: ні тим, ні цим не дамся. Вийти до міжфронтової смуги і брести нею – нейтральною землею. Наївна думка. Швидко його схопили, коли йшов до села – напитися й попросити їсти.

Слідчий із «особистів» бив по обличчю й допитувався: хто, з якої військової частини? Назвався якимсь Івановим, а село вигадав. Такі дурнички не проходили. За три дні допитів його і ще п'ятьох повели за село. «В расход – как дезертиров».

(447 слів)

(Ю. Хорунжий)

Україна на переломі

Зима цього року противна, то сніг, то дощ. Влітку не відпочили, хлопчик не набігався, не засмаг. Чиїсь діти їздять в Італію, у Францію, на Кубу. У нас ані коштів таких, ні зв'язків. У Крим далеко й дорого. Київське море – відстійник радіонуклідів. У ліс по гриби – де тепер чисті гриби? До тещі в село – там тепер зона. На Канари теж поїхав не я.

Життя нудне й безпросвітне. Телевізор хоч не вмикай. У парламенті скаженіють шовіністи, брунькуються фракції, сповзають у водевіль патріоти. Кількох депутатів стабільно немає у сесійному залі, вони сидять деінде. А ці щодня в телевізорі, – ось чому вони здаються карликами, вони ж усі вміщуються в ящику, дрібненькі-дрібненькі, як у перевернутий бінокль. Сновигають, куняють, чубляться, виступають, тиснуть на кнопки, тасуються в більшість і меншість, і безнастанно дбають про народ.

Хоча навіщо про нього дбати? Він поганий. Він увесь вік стояв на колінах, він спить, у нього препаскудний менталітет, у нього жахлива історія, яку не можна читати без брому, у нього продажна інтелігенція, у нього немає еліти, він роздав своїх геніїв у сусідні культури, а сам сидить яко наг, яко благ, неконкурентоспроможний.

Я за все своє життя не наслухався таких пасквілів на народ, як наговорено при цій, з дозволу сказати, демократії. Навіть у радянському ідеологічному казані не варили в такій смолі українців.

У нас є два крени в не-істину. Крен апологетичний і крен в неґації. Одні запевняють, що український народ найкращий, історія – найгероїчніша. Що у нас трипільці глечики ліпили, коли в Єгипті ще пірамід не стояло, танцювали триколінний гопак, коли у москалів ще й гармошки не було! А мова солов'їна і така пра-прадавня, що походить мало чи не від ханаанської. Та й узагалі, все і всі походять від України. Навіть Іспанія це, по суті, Жупанія, від слова жупан, – знахідка для гоголівського божевільного, його дуже цікавили іспанські проблеми. Етимологія України – «украана», бо украдена в Індії, перенесена через гори й доли і гепнута тут. Градус національного пафосу вказує на гарячку.

А інші вправляються в протилежному. Нації ще нема, є недолугий етнос.

Гетьмани його – запродавці, письменники – пристосуванці, культура неповноцінна, психологія рабська, національної гідності нуль.

А що робити мені? Я ж то, в принципі, запрограмований на щось інше.

Мабуть, чогось такого подібного в цілому світі немає. Мова солов'їна, а тьохкають чортзна-що. Важко належати до такого народу. Націю запрограмували на безвихідь. А вона добра, вона терпляча. Вона, як я – Терези і Кінь.

У нас немає людини, яка б думала солідарно. Зате є понад сотню партій, які вегетуються й конфронтуються. І є вже аж три Рухи, які рухаються врізнобіч і закликають до єдності.

На мене вже газети падають, нема куди класти. Одна все падає заголовком догори: «Формувати історичну свідомість». Нове тисячоліття на носі, а вони все історичну свідомість формують. І хто?!

Несвідомі власної несвідомості.

(446 слів)

(Л. Костенко)

Прихід апостола Андрія⁷²

Сьогодні надворі кінець ХХ-го століття. Я живу на землі монолітів. Новий масив Міста побудовано на піску. Грандіозні споруди із заліза, скла та бетону на місці колишніх заплав Дніпра і Десни. Куценькі дерева, котрі по доброму вітрі вилягають рівенькими лавами. Усе ж вони вносять гармидер у життя Міста прямих ліній та прямих кутів. Агресивна пряма лінія... Архітектурний термін викликає майже фізичний біль.

Та ще вітер...

Він б'ється в сірі прямокутники вікон, невидимий та все ж добре відчутний. Я відчуваю його наближення, як кицька відчуває наближення землетрусу. По радіо повідомляють: ідуть повітряні потоки з півночі. Забираюся під пуховик і мугикаю – «з півночі...» Метеорологи завжди щось намудрують, та я добре знаю – це підземний здвиг часу знову доносить чужі далекі голоси, проявляються незнайомі обличчя, наближається до самих очей тінь білоголового старця, і куди мені подітися від оцього безумного вітру історії, для котрого я лише мізерна невидима пушинка, й котрому нічого не варто підхопити мене й закинути у свої чорторії.

Вимисел не має нічого спільного з цим божевільним рухом, не вимисел обдирає до крові серце, знімає з тіла стару зароговілу шкіру і закидає безборонною у криваве колесо смертей і народжень, змушує пробиватися до кінця чи першопочатку. До курки чи яйця.

Апостол Андрій стоїть світляною тінню на зламі віків мого народу, а всі вчені в один голос стверджують, що його не було на цій землі. Не приходив, не проповідував, його дороги оминули прадавню Україну.

⁷² **Андрій Первозваний** (17 - 77) – перший із учнів Ісуса Христа, один із Христових апостолів, брат апостола Петра. За літописним свідченням, проповідував християнство на теренах України-Русі, провістивши на київських горах появу великого міста з багатьма церквами.

Та досить прислухатися – і чути, як душа великого Апостола плаче в наших поруйнованих церквах, чию з'яву він передрікав, у наших поруйнованих душах. Це біль... біль... Та від того він не перестає бути живим. Дух великого страждальця ніколи не полишав моєї землі, й мені нічого не потрібно вгадувати, лише терпляче пробиватися крізь часові розлами, розбирати завали, щоб нарешті воскресло у плоті те, що завжди було, є, і буде в живому духові мого народу як останній поріг надії.

Хто мене переконає, що не було його на землі, обпаленій страшною зіркою Полин? І хто може стверджувати, що не сама земля, просякнута полиновим духом, і не молитви українських пророків, яким було дано зазирати в темний колодязь часу, і не могутність наших Великих Матерів, які залишили нам свої заповіді мудрості, в останню мить не зупинили смертельний колапс вічності. Часові відлуння – це не лише з минулого в сьогодні, це ще й навпаки. Відлуння Чорнобиля стрясала віки минулого. І той, хто помер найстрашнішою смертю серед усіх апостолів, не міг не прийти на землю, сповнену стогоном мільйонів помираючих із голоду українських селян, гуркотом води, яка залила найсвятіші й найродючіші землі, до народу, який пережив пекло, описане іще пророком Даниїлом⁷³.

(418 слів)

(За Н. Дзюбенко)

Запах рідного краю

Бату-хан був сам не свій, злився, без видимої причини гримав на нойонів і навіть на джихангірів, що вони, мовляв, нероби, тухтії, що постаріли і розгубили у вирі літ хоробрість і військовоє уміння. Аякже! Обступити Києв – обступили. Та що з того? Ще жоден воїн не зумів здертися на його високі вали! Ще вивідачі не винюхали слабкого місця, де можна було б прорватися в місто! Ще не зосередили там переважаючих сил, як це вчив робити Чингісхан, не підтягнули туди пороки, катапульти, штурмові драбини і китайський вогонь, що не тільки підпалює будинки, а й страшним своїм гуркотом наводить жах на обложених!

Він самотньо стояв на своєму улюбленому місці – на вершині горба, з якого, мов на долоні, було видно пів-Києва, його могутні вали, заборона і золоті хрести та куполи величних церков, що безперервним калатанням своїх дзвонів нагнали нудьгу. Стояв і думав.

Внизу перед ним лежала широка болотиста долина, поросла вільшняком, верболозом та високими пожовтілими травами, де паслися стриножені коні. Вгорі поволі пливли по низькому осінньому небу непривітні сірі хмари, з яких зрідка сіявся то холодний і дрібний, мов крупа, сніжок, то набридливий дощик. Пронизливий північний вітер приносив з долини запах диму і вареної конини,

---

⁷³ **Пророк Даниїл** – біблійний давньоєврейський пророк. Книга пророка Даниїла – одна з пророчих книг Старого Заповіту. В ній описуються видіння майбутнього, що приходили Даниїлу, зокрема, він передбачив народження Ісуса Христа.

трохи гіркуватий, але такий знайомий і такий рідний.

Цей запах раптово розбудив у його душі спомини про давно минулі дні дитинства і юності, що гривастими кіньми відгримкотіли у безвість, про неосяжні степи батьківщини, срібносніжні вершини Ала-Тоо, про високе і вічне небо над головою, якого в цих краях немає і не буде ніколи. Ні, він не зміг би тут жити! Дехто радить йому завоювати Київ і подальші землі – і осісти на них з родами своїми. Та його немолода душа вже не сприймає ужини. Старіє він, видно, бо все частіше приходять до нього у спогадах і снах безмежні степи Синьої і Білої орди. Ні, він не зможе тут жити! Тут немає високого Вічного Неба, не шугають орли в піднебессі, не свистять у весняному степу байбаки і не мчать, як вихор, у безмежних просторах косяки коней – найкращих створінь на світі! Він виконає заповіт свого великого діда – завоює ще не підкорену йека-монголами частину Всесвіту, скупає свого бойового коня у водах Останнього моря і повернеться назад, до Ітилю, що є серединою його володінь. Тільки там він зможе жити спокійно, бо туди східні вітри приносять терпкополинні запахи далекої прабатьківщини, бо звідти вія зможе пильно слідкувати за тим, що робиться на окраїнах його держави – на сході, на заході, на півночі і півдні.

(395 слів)

(В.Малик)

Страшний день київського Подолу

Всю ніч подоляни не спали. Без шуму, без гвалту залишали міські вали, рідні житла, забираючи з собою лише зброю та харчі, які ще тут зберігалися, а також поранених товаришів, і піднімалися в темряві у Верхнє місто.

До ранку Поділ спорожнів. Чулося лише безперервне, одноманітне гупання дубового «барана», та шарудів набридливий крижаний сніжок.

Наступний ранок приніс зміну погоди. Підморозило. Небо прояснилося, із-за далекого Дарницького бору раптом виглянув малиново-кривавий круг сонця і осяяв усе довкола – і гонтові дахи ремісницьких халуп, і золоті куполи церков, і сіру Дніпрову гладінь, і зелені бори, що темно мріли вдалині.

Добриня був стомлений, змучений, та спати не йшов. Стояв разом з іншими подолянами і киянами на вежі Боричевого узвозу і дивився вниз. Поділ понад Глибочицею, нижче Копиревого кінця, понад Сетомлею та Почайною. Тисячі воїнів, не відаючи того, що подоляни відступили на Гору, готувалися до нового приступу. Сотні полонеників з драбинами вже поволі рушили вперед, і за ними поспішали баатури з оголеними шаблями.

– Боже, твоя воля! – прошепотів боярин Свічка, що стояв поряд. – Це був би для всіх нас Судний день, коли б воєвода Дмитро не наказав відступити...

Так, це був би справді Судний день, подумав Добриня, і воєвода передбачив його. Утримати Поділ сьогодні до ночі було б неможливо, а кілька тисяч виведених на Гору подолян укріплять оборону Верхнього міста.

– Дивіться, дивіться! – вигукнув хтось. – Мунгали здираються вгору!

Десятки баатурів, що лізли попереду, вибралися на подільські вали і зупинилися, вражені тим, що місто порожнє. Вони деякий час мовчали, потім

забігали, замахали руками, закричали, сповіщаючи своїх про несподіване відкриття.

І тоді мунгали, не остерігаючись небезпеки, швидко, один за одним, полізли, мов комашня, вгору і незабаром затопили весь Поділ. Вони бігали від хати до хати, хапали все, що мало в їхніх очах хоч яку-небудь вартість, розбивали двері склепів, лавок, церков, запихали у свої шкіряні хурджуни – торби для здобичі – найцінніше. Крик, гам, вереск зчинився над Подолом і досягнув Гори. Кияни, що зі своїх валів спостерігали за цим дикунським розгулом розбою та грабіжництва, здригнулися від думки, що й сам Київ може одного дня поділити долю Нижнього міста. З їхніх грудей мимоволі вирвався крик відчаю. На той крик прибували все нові і нові сотні людей, виглядали із-за дерев'яних заборол і німіли від жахливого видовища.

(374 слова)

(В.Малик)

СТИЛІСТИКА

1. Прочитайте фрагмент із історичного роману Р. Іваничука «Орда». Сформулюйте його основну тему та ідею. Випишіть із тексту слова з емоційно-експресивним забарвленням. Яку роль вони виконують у цьому уривку?

Імператор усієї Русі

Із свого маленького й чепурного будиночка на Набережній, згинаючи у дверях голову, вийшов до народу фудульний і сердитий цар. Верхня губа сіпалася, оголюючи рідкі кливаки, кінчики гострих вусиків лоскотали масивні ніздрі, роздуті, мов у хижого звіра, що чує здобич. Цар був надміру збуджений, ніби щойно повернувся з поля битви, здобувши перемогу. Перемогу він таки здобув, і немало: два роки тому закінчилася двадцятирічна Північна війна, й Петро з королевою Швеції Ульрікою-Елеонорою⁷⁴, сестрою покійного Карла XII, підписав у Ніштадті вигідний мир.

А спокою не мав. Після тяжких битв з ворогами він тепер воював із невдячним народом, який за довгий час кровопролитної війни не забув заподіяних царем кривд і назвав його Антихристом – за скасування патріархату після смерті всесвятішого Адріана⁷⁵, за прирівняння монастирів до кріпацьких поселень, за перелиті на гармати церковні дзвони, після чого Московія назавжди онімліла, за вбивство царевича Олексія⁷⁶.

Не вітець, не благодійник, не вождь, стратег або генералісимус – Антихрист!

У моторошній катівні Преображенського приказу генеральний царський кат Ромодановський⁷⁷ працював із своїми підручними вдень і вночі. Припікаючи на вогні, викручуючи запідозреним суглоби на дибах, дізнавався, хто розповсюджує серед народу листки з текстом сімнадцятої глави Апокаліпсиса, у якій сказано, що восьмий цар великої держави буде Антихристом – Петро в Московії був восьмим; хто карбує на срібних монетах зображення його величності з рогами. Даремно. Злітали голови, мордовані позбувалися рук, ніг, носів та язиків, а гідність царська все падала й падала, тож думав Петро аж два роки, як урятувати свій престиж і додумався врешті: він витіснить ганебне прізвисько найвищим римським титулом!

Цар розіслав гінців скликати народ над Неву, та оскільки боявся, що з тисячним натовпом – якщо комусь там захочеться викрикувати блюзнірські

⁷⁴ **Ульріка-Елеонора** (1688 -1741) – королева Швеції (1718 - 1721), молодша сестра Карла XII.

⁷⁵ **Патріарх Адріан** (1627 - 1700) – десятий і останній патріарх Московський і всієї Русі (1690 – 1700) до синодального періоду. Адріан був прихильником старовини та виступав проти реформ Петра I. Після смерті Адріана Петро I ліквідував патріаршество.

⁷⁶ **Царевич Олексій** (1690 - 1718) – спадкоємець Російського престолу, старший син Петра I. Був звинувачений імператором у державній зраді та страчений.

⁷⁷ **Фьодор Ромодановський** (бл. 1640 - 1717) - очолював Преображенський наказ розшукових справ (таємну поліцію Московщини) за часів царювання Петра I.

слова – не дадуть ради всі поліцейські і ярижки Петербурга, з гармат по народу палити не будеш, то звелів обгородити царський будиночок парканом у радіусі однієї верстви, хай стоять там і галасують, до царських вух скверне слово звідти не долетить, а для проголошення царя імператором наказав привести карликів із Василівського острова.

Цар у душі лютував, він уперше був невдоволений такою великою різницею у зрості: чи не осмішить зібраний із світових задвірків людський люмп найвищий титул? Та було пізно: магістр карликів Єрмолай, не злізаючи з шиї Єпіфанія, пропищав:

– Да здравствует великий император и всея Руси Петр Первый!

Задзявкотіли карлики, повторюючи Єрмолаїв клич, а народові мовби заціпило: мертва тиша панувала у верстовій зоні. І хто зна, чи не дійшло б навіть до гармат, та у викрику верховного карлика прозвучали слова, про які цар досі й не подумував – бистрий царський розум умить збагнув їх суть: «Всея Руси!» Досі він панував над Московією, а Русь була десь там, на півдні, підкорена і невпкорена, і ось цей нікчемний напівлюдок, так просто відбираючи в корінних русичів родове ймення, передав його Петрові: імператор усієї Русі!

(Р. Іваничук)

2. Випишіть із наведеного тексту слова, характерні для української мови XVII – XVIII століть. Якими, на Вашу думку, є сучасні відповідники цих слів?

Шлях до зради

Так от, пращур ваш, як я казав, був людиною достойною та щирою. За часів Хмельниччини Україна добряче звеселилася, і він осторонь не залишився, а разом з великим Богданом багацько вражої крові пролив. У чорну годину під Охматовим підстрелив його лядський жовнір. Гетьман сину його в помин за батькові доблесті пожалував в цих краях маєток. Ось таким робом ваш рід тут і вкоренився. Ну, а далі, у Гетьманщині, через старшинські чвари та пиху, підступність лядську і московську така веремія зачалася, що вже хто й знав – чи він під крулем, чи за царем перебуває, а скільки народу в цій усобиці загинуло, то і не порахувати.

Втім, предки ваші в цих лісах заціпіли. А ще й до всього прапрадід ваш, Іван Закревський, добряче за Паліївщину⁷⁸ відзначився, особливо коли у літо Боже 1704 ляхам під Хвастовом козаки відбій славний зробили, хоча і мав шляк тоді від мортірної бомби, що під ним коня в клоччя розірвала.

Але лукавий пильно за нами грішними стежить, і вже син достеменного Івана, відправлений навчатися наукам до колегіях уму, перекинувся до Риму. Вернувся в рідний маєток і носом закрутив: і батьків будинок немов на хлопську хату схожий, і батько рідний не тією мовою балакає, і церква не те що

---

⁷⁸ **Паліївщина** – козацько-селянське повстання на Правобережній Україні під проводом Фастівського полковника Семена Палія (1702 - 1704).

унійна, але, навіть, і схизматська. Старий Іван від такого синового покатоличення дуже засмутився і невдовзі помер. А син його, той пекельний Мартин, заходився вже по-своєму маєтком керувати. Батькових козаків визначних, що з родинами при старому полковнику перебували, на панщину потягнув, понавіз єзуїтів та ксьондзів, жидів-орендарів, церкву козацьку православну закрити і наказав костьол будувати. Багато кривди громаді, одне слово, зчинив. З цього лиха хто з козаків у Гетьманщину втік, хто до гайдамаків подався, а решта з поспільства поскубла чуприни, мовляв: скочи, враже, як пан каже, і покріпачилася. Немов і Хмельниччини не було. Тільки оце й випросили у пана Мартина, щоб у церкві хоч по неділях панотець службу правив.

Але пану і це було мало, бо дуже він вже ревним католиком став. Дуже його єзуїти обсіли, і віддав він їм в оренду оту діброву, яка зветься «Чернецьким лісом», – селян погнав їм монастир будувати та до нього і поприписував. Одне тільки й того, що не змогли єзуїти примусити їм діброву в довічне володіння одписати, бо дуже скарений був пан Мартин.

(Д. Білий)

3. Що Вам відомо про документальну прозу. Чи можна ототожнити з документальною прозою цей уривок з роману Ю. Хорунжого «Вірую». На основі аналізу яких жанрово-стильових характеристик Ви зробили висновок?

Останній день Центральної Ради

– ...Ще й тепер там, на півночі, у Петербурзі і Москві, сподіваються, що Україна знову приєднається до Московщини, ще й досі думають, як і торік, що «нікакой України нет, всьо ето немецкая видумка»... Вони там не можуть уявити, що у нас може бути своя душа. Вони думають тільки про наш хліб, про наше вугілля, руду і наше добро і досі ще не можуть згодитися, що ми маємо право одібрати у них те, що царі у нас награвували...

Зібрання довго й охоче плескає у долоні.

Надаю слово добродію Одинцю⁷⁹ із Селянської спілки. Він каже, що німецьке командування на Україні є поміщицьким командуванням. Недарма ж із приходом німців підозрілі офіцери з колишніх і всілякі панки та й великі пани гуртуються у військові загони, називають себе гайдамаками...

Здається, мудрий селянин близький до правди. Ось звідкіля загроза...

Ще просить слова бундівець Рафес⁸⁰: робітництво всіх націй на Україні повинно спільними силами боронити суверенітет Української Республіки, бо коли її буде придушено німецьким імперіалізмом, то для класової боротьби робітництва буде дуже мало можливостей...

⁷⁹ **Гаврило Одинець** (1871 - ?) – з 1917 р. член Української Центральної Ради від Чернігівської губернії, член Української селянської спілки.

⁸⁰ **Мойсей Рафес** (1883 - 1942) – єврейський політичний діяч, очолював українську організацію партії Бунд в Києві, член Українсько Центральної Ради, генеральний секретар державного контролю УНР (липень – серпень 1917).

Не встиг Раффес закрити рота, а я надати слова черговому промовцеві, як двері нашої зали із силою розчинилися, наче чоботом, і на порозі постав щойно згаданий... «німецький імперіалізм»...

В усій красі: офіцер із револьвером наготові, за ним – солдати в касках і з рушницями, що завершувалися багнетами. Як вони посміли увірватися без дозволу на засідання державного парламенту?!

Се було перше, що прийшло на гадку.

Офіцер підійшов до столу президії і сказав ламаною російською:

– Именем германского правительства... приказываю всем поднять руки вверх!

Що?! Главі держави суверенної наказує якийсь офіцеришко-заброда?

– Тут я голова зборів, — спокійно одказую. У таких випадках мене одвідує холодна рішучість. – Закликаю вас до порядку, герр офіцер. Вимагаю покинути залу, де відбувається засідання українського парламенту!

– Генде гох! Руки вгору! – закричали солдати з багнетами, що зайшли до зали, було їх з півсотні і ще прибували. Вони обступали лави з представниками Малої ради і стукали прикладами в підлогу.

– Руки вгору!

Молоденький офіцер розхвилювався дужче за мене і Порша⁸¹, який сидів поруч, бо забелькотав, мішаючи російські та українські з німецькими словами:

– Пожалуйста, поднимите руки вверх! Гальт! Тепер я розпоряжаюсь, но не вы!

Я сиджу, поклавши руки на стіл. Порш підвівся, сунув до рота цигарку, тримаючи у лівиці газети. Усі інші, бачу, підняли руки – ліс рук. Але від мене такого не діждуться. – Увійшло ще двоє офіцерів. Старший підійшов до нашого столу, козирнув. Я продовжую сидіти незворушно.

— Вы все скоро разойдетесь по домам... Обещаю. Нам нужно только арестовать господ ваших министров: Ткаченко⁸², Любинского⁸³, Жуковского⁸⁴, Ковалевского⁸⁵, – зазирає до папірця, – и... Гаевского⁸⁶. Всех остальных отпустим.

---

⁸¹ **Микола Порш** (1879 - 1944) – український політичний і громадський діяч, економіст. Член Центральної Ради. З листопада 1917 р. – генеральний секретар праці та військових справ в УНР.

⁸² **Михайло Ткаченко** (1879 - 1920) – український політичний діяч, адвокат. Генеральний секретар судових справ (1917), Генеральний секретар внутрішніх (1918) справ Української Центральної Ради.

⁸³ **Микола Любинський** (1891 - 1938) – український політичний діяч, мовознавець. Член Української Центральної Ради, міністр закордонних справ УНР.

⁸⁴ **Олександр Жуковський** (1884 – 1925 ?) – український політичний діяч, військовий міністр УНР (з березня 1918).

⁸⁵ **Микола Ковалевський** (1892 - 1957) – український політичний діяч, кооператор, публіцист, один з лідерів УПСР. Генеральний секретар продовольчих справ і міністр продовольчих справ УНР (листопад 1917 – квітень 1918).

⁸⁶ **Юрій Гасвський** (1887 — ?) — український громадсько-політичний діяч. Директор адміністративно-політичного департаменту Генерального секретарства внутрішніх справ УНР (вересень 1917 - квітень 1918).

Гнів закипає в мені. Чого захотіли...

– Я тут їх не бачу, – відповідаю.

Але до столу підходять Любинський і директор міністерського департаменту Гаєвський.

– У кого єсть револьвери отдайте их сейчас же, иначе... будет расстрелян. После проведем у всех ревизию.

– Протестую проти ревізії парламенту, – кажу старшому офіцеру.

– Будьте спокойны. Пожалуйста...

Двоє чоловіків вийшло із задніх лав і поклали на стіл револьвери. У мене, звісно, зброї нема.

– Можно, опустить всем руки. Прошу выходить по одному и называть свои фамилии.

У дверях двоє солдатів обмацують тих, хто виходить, – чи нема зброї, навіть Старицьку-Черняхівську⁸⁷ і Русову⁸⁸... Хитаю головою і далі рішуче кажу:

– Протестую. Протестую. Протестую. Ви у парламенті дружньої, але не вашої держави. Я скажитимусь до Берліна.

Проте, бачу, се не обходить німецьку офіцерню. Нарешті запрошують і мене до сусідньої секретарської кімнати, дорогою обмацують кишені.

– Где ваш рабочий кабинет? – питає старший. Спускаємося на перший поверх. Наказує відчинити кабінет, погрожуючи пістолетом. Усередині, поки сиджу у кріслі, оглядають шафи з паперами, перебирають документи на моєму столі, відкладають набік і забирають.

– Протестую! Протестую! Протестую! – із якимось аж задоволенням повторюю, наче автомат.

Виходять з кабінету, я слідом. На вулиці вже юрба випущених, натовп цікавих перехожих. До закритого авта ведуть добродіїв Любинського і Гаєвського, від'їздять, за ними панцерник і крокують солдати, везуть скоростріли на колесах, нещодавно спрямовані на двері Центральної Ради. Спектакль закінчено...

Повертаюся до приміщення, телефоную Голубовичу⁸⁹ до Ради міністрів, оповідаю оказію і кажу, аби негайно телеграфували ноту – протест до Берліна. Кличу Аркадія Степаненка⁹⁰, зачинаємося в погромленому кабінеті. Будь що закінчити опублікований для обговорення ще в січні, до більшовицької навали,

---

⁸⁷ **Людмила Старицька-Черняхівська** (1868 - 1941) - українська письменниця, літературний критик, громадська діячка. Донька М. Старицького. Разом з Лесею Українкою та іншими українськими письменниками брала участь у літературному гуртку "Плеяда" (1888-1893). 1917 її обрано до Центральної Ради. Засуджена більшовицьким режимом на процесі СВУ (1929 р.)

⁸⁸ **Софія Русова** (1856 - 1940) — громадсько-освітня діячка, педагог, одна з організаторів українського жіночого руху. З 1917 — член Центральної Ради.

⁸⁹ **Всеволод Голубович** (1885 - 1939) – український громадсько-політичний діяч, один з лідерів УПСР. Член Центральної Ради, голова української делегації на мирних переговорах у Бресті. Голова Ради Народних Міністрів, міністр закордонних справ. (січень – квітень 1918).

⁹⁰ **Аркадій Степаненко** (1889 - ?) - громадсько-політичний діяч, заступник голови Центральної Ради (січень 1918).

законопроект Конституції Української Народної Республіки – до завтрашнього засідання Малої ради і там прийняти. Будь що. Хоч би там що... Відганяю від себе думки: що буде тоді. Головне – прийняти Конституцію, і ми цілком сформована держава.

(Ю. Хорунжий)

4. Випишіть у поданому тексті слова, характерні для української мови XVIII ст. Які з них, на Вашу думку, належать до застарілої лексики, а які продовжують функціонувати в різних стилях української літературної мови і на початку XXI ст.?

Так починалася Коліївщина

– ...«Проїхавши Голоківське, я повернув коні на Дернівський шлях, що через «погибельний» міст... потому і приходилося держати коней на віжках, поперед нас зовсім помалу скрипіли чумацькі паровиці, їх було чотири, люди незнакомі, но, видать, наш брат, на звон Мотрони знімали шапки, і кланялись, і хрестились, і один за другим чеготь зупинялись... приблизились, я зразу зняв шапку, і дуба став кінь, нарет на нім золотий, то й зна креше копитами і фриска ніздрями, як звір, по оддаль бич, хрест кладу, перед престолом святим чолом б'юсь, то сокіл, то витязь – в плечах аршином не перекриє, лицем первого бачу, очі горять, як оливки в лампадах, вуса вуста не перекривають, як барвінок, зовсім молод, чолом висок, но не рум'ян, а як бронза, на стальниках блистить; собою статей і силу має, видать, не людську... як купол Мотрони, а взгляд орла і такий страшний його взгляд, що пан було закричав: «Шапку, хлопе, пше», но зразу збліднів лицем, і я бачив, як його рука, налегла на рукоять пістоля, дрижала й не могла вийняти його з-під литого пояса. На лайку пана козак не шевельнув вусом, дивився прямо, но очі його загорілись страшним вогнем, права рука кріпко стискала шаблю... Нас притягли, наказали дивитися на батька прямо, я дивився, но нічого не бачив, і коли мене чиясь сильна рука вдарила по плечу, а друга стисла праву мою, я почув: «Здоров, Нечипоре, боягузе чортів». Я ожив, карай мене владико, ежелі я грішен перед тобою, то був Максим Залізняк⁹¹. Він привітався зі мною, як з братом, довго повчав мене, о чім говорив зі мною, відомо Богу та нам двом...»

(За Ю. Мушкетиком)

5. Прочитайте уривок із роману В. Фольварочного «Симон Петлюра». Порівняйте його зміст зі змістом відомої статті Симона Петлюри «І. Франко – поет національної честі» (серед іншого, її текст можна знайти за електронною адресою <http://symonpetlura.ucoz.ua/publ>). Проведіть у класі творчий диспут на тему «Роль творчості Івана Франка у формуванні світогляду майбутнього лідера Української Революції».

---

⁹¹ **Максим Залізняк** (бл. 1740 - 1768) – ушавлений в українській народно-поетичній творчості та Шевченкових «Гайдамаках» керівник гайдамацького повстання, відомого під назвою Коліївщина (1768). Після поразки повстання засуджений російським судом, помер на сибірській каторзі.

Зустріч із творчістю великого Каменяра

Петлюрі у Львові було набагато комфортніше, ніж на Кубані. Тут він відчував, що живе хоч в іншій частині, та все ж України. А Кубань, попри подібність звичаїв, уживання української мови у багатьох станицях, була таки чужиною, Московщиною. Правда, і тут, у Галичині, як і на Кубані, Симонові часто снилися батьківська хата на рідній Полтавщині, весняна Ворскла, літні сіножаті. Йому дуже не вистачало щебету сестричок, моралізаторських повчань батька й турботливої опіки матусі, просто материнських подушок, щоби виспатися на них удосталь.

Єдине, що рятувало від ностальгії за рідними, – це цілоденна, від світання до смеркання, зайнятість розбудовою партії, роботою в часописах, просиджуванням у бібліотеці. А скрашувалися будні зустрічами з цікавими людьми, гостюванням у Михайла Сергійовича Грушевського, відвідинами театральних вистав та концертів, прогулянками вулицями Львова та Стрийським парком, які дихали величною історією, наводили на роздуми, будили натхнення.

От і сьогодні, нагулявшись алеями парку, Петлюра і Грушевський присіли на лавці під крилатим дубом.

– Чому останнім часом не появляється на людях Іван Франко? – поцікавився Петлюра. – Мене турбує його здоров'я. При останній нашій зустрічі він мав поганий вигляд.

– У нього серйозні проблеми зі здоров'ям, – повідомив професор.

– Але йому ще й п'ятдесяти нема!

– Так, йому ще далеко до старості. Він у середніх роках, але організм випрацьований, зношений.

– Франко – геній. Водночас – простий і доступний, як мужик, бо не відцурався свого мужицького коріння.

– Трагічна постать наш Іван Якович. Лише коли дивитися здаля, може здатися благополучною людиною, котра купається у славі й шані. Насправді життя поета, за його ж влучним висловом, «воєнним табором тяглося». Постійні переслідування, арешти, тюрми, матеріальні нестатки, часте безробіття. І найстрашніше – зрада своїх. Реакціонери всіляких мастей об'єдналися, щоби не допустити його до викладання у Львівському університеті. Хто тільки його не опльовував, не цькував – українські народовці та москвофіли, польські шляхтичі та сіоністські заправили. Для них він – більмо в оці.

– І чим же викликана вся та ненависть?

– Заздрощами до його таланту й тим, що він добре бачить облудність, фарисейство, брехню багатьох і не мовчить, а викриває підле дворушництво ренегатів, замаскованих та одвертих. Ненавидять його передовсім за революційність. А народ любить Франка. Хотів бачити його своїм представником і оборонцем в австрійському парламенті, в галицькому сеймі, але після висування кандидатури Івана Яковича сили реакції зробили все, щоби

його провалити. Особливо тяжко переживав він баденівські⁹² вибори 1897-го року. Селяни-виборці, котрі обстоювали свого кандидата Івана Франка, зазнали переслідувань, глузу, побоїв, усіляких провокацій. Окрім цього всього, ще є в нього проблеми в родині, прикрощі в особистому житті. Все це довело поета до нервового виснаження, надлому здоров'я. Зрозуміло, позначилось і на його творчості.

– Це я помітив у збірках лірики «Зів'яле листя» та «Із днів журби». Відчувається великий душевний надлом зневіреного у всьому бунтаря-індивідуаліста, внутрішньо спустошеного й обезсиленого.

Що в моїй пісні біль, і жаль, і туга –
Се лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нута друга:
Надія, воля, радісне чуття.

Якусь мить помовчали. І тоді Петлюра не процитував, а вибухнув гнівом:

Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я є мужик, пролог, не епілог!

– Знаєте його поезії напам'ять? – поцікавився Грушевський.

– Чимало. Перше, що вивчив, – це «Каменярі», «Вічний революціонер», «Товаришам із тюрми». Ще захоплююсь, як поет висміює фальшивих провідників народу, так званих ботокудів:

Ботокуди – то борці,
Б'ються сміло, мов Горації,
О посади, ад'юнктури,
О стипенд'ї та дотац'ї...

А тепер дуже полюбив його лірику. Багато віршів поета можна класти на музику й співати. Шкода, часу катма, а то спробував би написати музику на окремі його вірші. Мелодія сама запрошується, коли діткнешся таких чарівних слів.

(В. Фольварочний)

6. Якою, на Вашу думку, є світоглядна домінанта цього фрагменту з роману Н. Дзюбенко «Андрій Первозванний»? Проведіть у класі творчий диспут на тему «У чому сила любові й у чому слабкість сили?»

---

⁹² **Баденівські вибори** – вибори в Галичині до австрійського парламенту 1897 р. Названі за ім'ям Казимира Бадені – тогочасного прем'єра Астро-Угорщини та міністра внутрішніх справ, який під час виборчої кампанії ініціював насильство та масовий терор проти українського населення.

Чудо любові

...В груди вдарила важка каменя, і вони закричали од жаху, кинулися вперед, прагнучи затулити Ісуса своїми грудьми, але чомусь не могли досягти до Нього, добігти до Нього – чи ноги задерев'яніли, чи Він враз подаленів на якусь недосяжну для них відстань?

– Ви богохульники, смерть! смерть! Смерть вам усім! – Оскаженілий велетень божевільним риком привів у рух хитливу драглисту масу, що причаїлася за його спиною.

– Смерть! Смерть! – Ліс рук однодушно піднявся угору, і в розпалених очах натовпу годі було шукати пощади чи милосердя.

«Кінець...» – Щось хрупнуло там, де билося серце Апостола Андрія, і з мізерної гидкої істоти, про існування якої в собі він і не здогадувався, раптом вирвався оглушливий вереск. А те, що ще залишалося колишнім Андрієм, встигло здивуватися: «Та невже таким може бути кінець?»

«Ще жоден пророк не помер поза Єрусалимом», – з неймовірного далека його заспокоїв тихий спокійний голос Ісуса. Хвиля викресала сліпучу блискавку, золотава тінь Учителя ще більш подаленіла і наблизилася до біснуватої гори м'язів. Глухо скрикнув Петро⁹³. Завмер натовп, сторожко спостерігаючи за Ісусом.

А Він поволі підняв десницю, обережно й лагідно провів нею по осклизлому обличчю велетня. Коли ж відступив трохи вбік, на світ глянули осмислені, випрозорені блакиттю очі на чистому, молодому обличчі. Голосно скрикнула біла пташка, облітаючи кучеряве хлібне деревце, прогуділа бджола, зашарудів вітер.

Велетень недовірливо проводив пальцями по власних щоках, скронях, хапався за голову, яку тільки-но випікали болем криваві струпи. Зрештою шарпнув з руки блискучого металевого щита. Довго вглядався у своє відображення, чистий високий лоб напружився од натуги. Опускалися долі руки, розтулялися пальці, гупало у росяну траву каміння, зникало, розтавало, світилося солодкими брунатними плодами, розлущувалося коричневими спілими горіхами. І ще звук розпростертих ниць у побожному страхові перед сьайною постаттю Ісуса, впокорених людей.

Він і їм говорив слова любові. Часто потирав груди, куди вцілів важкий камінь. Синові Людському було боляче, але слова такими тихими і світлими, що від них лагідніли очі нападників, – хто схлипував, хто відверто ридав, припавши до його ніг.

Він покинув їх під хлібним деревом, освітлених чудним, радісним екстазом. Велетень з відродженим юним лицем шепотів услід слова благословення і вдячності. Він не посмів йти за ними, винувато схилив голову – жах провини і щастя прощення – все було у тих рухах.

(За Н. Дзюбенко)

---

⁹³ **Петро** (? - бл. 67) – один з 12 апостолів Ісуса Христа. Належить до трьох апостолів, які були найближчими до Христа. Вважається, що Христос заповів Петру, що на ньому Він збудує «Церкву Свою», а також заповів апостолу «ключі» від «Царства Небесного».

7. Визначте, до якого зі стилів української літературної мови належить цей уривок. Складіть цитатний план для характеристики змісту уривку. Що, на Вашу думку, дало підстави письменнику О. Дробасі назвати родину Муравйових-Апостолів подвижниками української справи і «людьми Євангелія»? Залучаючи знання, отримані на уроках історії України та українознавства, напишіть твір-роздум на тему «Декабристський рух в Україні».

Елегія про дуб-Трибрат

Б'є прибій пам'яті... Липень 2004 року. Ми в Хомутці серед старовинного палацосадопаркового комплексу. Магнетично, притягально діє палац Муравйових-Апостолів. Дверима, стінами, вікнами благає доторку благодійних рук. Коштів, звісно, немає. Ентузіасти прагнуть якимось зберегти те, що залишилось. Але що ця «голкутерапія» проти хвороби нехтування національною культурою, пам'яттю поколінь, яка прокочувалась бурун за буруном по колишній Гетьманщині?! Тим, що мають кошти, не до пам'яток національної культури, ті, що хотіли б щось зробити, коштів не мають... З невеселими думками знаходимо головний об'єкт наших оглядин. Ось і дуби... Знаю їх усіх трьох. Дубки посаджені, либонь, весною 1826 року у великому душевному сум'ятті Івана Муравйова-Апостола⁹⁴. Можна тільки здогадуватись, що творилось у його душі.

Але що це? Не зайвий раз переконався, тут, на місці давньої події, краще раз побачити, як сім раз почути. Інформація, почерпнута мною про ситуацію, не зовсім правильна. Автори джерел, очевидно, не були ніколи в Хомутці, бо мовили про двохстолітні три дуби. Так. Справді, посаджено було три, які поступово зрослись стовбурами і стали одним дубом – Трибратом, як і замислювалось батьком і тямущим садівником. Одухотворена пам'ять про втрачених синів ось таким чином заворожує. Мовчки стоїмо. Пробуємо обійняти втрьох... Матвій⁹⁵-Сергій⁹⁶-Іполит⁹⁷, ніби обнялися навік і летять у віки... Увічнена трагічно-велична мить пориву братів один до одного, споріднених кров'ю і спільним пориванням до удосконалення життя. Уводночас цей твір – жива скульптура, що перетворюється у трагічно величну мить переборення смерті. Сказано ж: «Умри і воскресни!»

⁹⁴ **Івана Муравйова-Апостола** (1768 - 1851) – письменник, перекладач, дипломат, батько видатних діячів декабристського руху – Матвія, Сергія та Іполита Муравйових-Апостолів.

⁹⁵ **Матвій Муравйов-Апостол** (1793 - 1886) – декабрист, полковник у відставці. 1826 р. заарештований та засуджений до страти, яку замінили 20-річною, а потім 15-річною каторгою.

⁹⁶ **Сергій Муравйов-Апостол** (1793 - 1886) – один з лідерів повстання декабристів, полковник Чернігівського полку. Керував повстанням Чернігівського полку, яке завершилося поразкою. 1826 р. був заарештований та страчений 1826 р.

⁹⁷ **Іполит Муравйов-Апостол** (1806 - 1826) – декабрист, прапорщик, член Північного товариства, учасник повстання Чернігівського полку. Не побажав здаватися в полон, застрелився.

У липні 2006 року виповнилося 180 років з дня страти П'ятох (Пестель⁹⁸, Рилєєв⁹⁹, Муравйов-Апостол Сергій, Бестужев-Рюмін¹⁰⁰, Каховський¹⁰¹). Як не дивно, про це не згадано у ЗМІ і т. д. Це означає – наша суспільна свідомість не осмислила поривання до кращого майбутнього тих героїчних П'яти молодих людей, які випередили на 100 – 200 років свій час, долі яких пов'язані з Україною. Ці роздуми – спроба все-таки ці далеко не ординарні постаті і події ввести в кровообіг української культури.

Епілог

Згадую, часом бачу їх у задумі, при світлі свічок у нічній тиші з гусячими перами в руках. Батьки, сини, дочки... Пишуть листи... В них сімейний побут і складні клубки веремій тодішнього життя. Пишуть незнані нам, втрачені твори. Відкладають пера. Відводять душу... Одними губами шепочуть: «Від Києва до Лубен насіяла конопель...». «Козака несуть, а коня ведуть...», «Їхав козак на війноньку...» Подвижники української справи; люди Євангелія... Знову беруться за пера. Пишуть нам... – Перебувайте в любові Моїй! Чи не основний мотив їхніх почувань і думок? Вони мають у душі Внутрішнє Царство, не підвладне силам поневолення, насильства, калічення особи, націй, держав. Ціла плеяда українських діячів, мислителів, за мовою ніби вже й імперських, насправді з отим Внутрішнім Царством опору й утвердження Нового Заповіту в реальному тисячолічному житті. Одна з ланок естафети духу – творчість вихідця з того середовища Миколи Гоголя. Всі вони протестували проти насильства в мільйонних виявах: великих і малих, часом ледь помітних. Вірили, надіялись, що з тим Внутрішнім Царством нащадки влаштують справедливий лад у милій Вітчизні їхній.

(О. Дробаха)

---

⁹⁸ **Павло Пестель** (1793 - 1826) – лідер декабристського руху в Україні, полковник. Створив і очолив Південне товариство. Автор «Руської Правди» - програми Південного товариства (1821). Виступав за повалення самодержавства, відміну кріпацтва, в той же час не визнавав права неросійських народів на самовизначення. 1825 р. напередодні декабристського повстання ув'язнений, страчений 1826 р.

⁹⁹ **Кіндрат Рилєєв** (1795 – 1826) – декабрист, російський поет, прихильник ідеї національного визволення України. Член Північного товариства, з 1824 р. – його керівник. Один з організаторів повстання на Сенатській площі. Напередодні повстання був заарештований та страчений в 1826 р.

¹⁰⁰ **Михайло Бестужев-Рюмін** (1803 - 1826) – декабрист, підпоручик, один з керівників повстання Чернігівського полку, член Південного товариства. 1826 р. був заарештований та страчений.

¹⁰¹ **Петро Каховський** (1799 - 1826) – декабрист, поручик у відставці, член Північного товариства. Учасник повстання на Сенатській площі, смертельно поранив генерал-губернатора Петербурга М.Милорадовича. Заарештований в грудні 1825 р., страчений 1826 р.

8. Які види складнопідрядних речень використовує С.Плачинда у цьому уривку.

Останні хвилини лицаря

Сили були нерівні. Але козаки билися, як леви: один проти двох-трьох-чотирьох. І наказний гетьман Кричевський¹⁰² носився полем бою, як демон, – сам закривавлений на закривавленому коні, він кидався туди, де найбільше ворогів, і люто рубав їх, гучно хекаючи, ніби піддаючи жару своїм побратимам.

Був страшний день 31 липня 1649 року, коли козаки затялися не пропустити ворога до Києва, в серце України, тож дзенькіт шабель і ревісько гармат та грім мушкетів здіймалися аж до неба, а дике іржання, крики поранених та розчавлених, а стогін і прокльони набули такої громохкості, що, здавалося, саме пекло виверглося з-під землі й клекотіло, і кривавилось, і осатаніло ревло, жахаючи сонце і небо, і птахів, і звірів довкруг. Рубалися від самісінького світання, без спочинку, без обіду, схудлі, запилюжені, обливаючись потом і кров'ю, страшні у своїй ненависті одне до одного.

О, Україно-Мати, се ж бо за Тебе, за Твою волю ось-ось мають загинути твої сини всі до одного. Та вже звечоріло, і литовський гетьман Радзівілл¹⁰³ раптом зупинив свого коня і дав знак своїм відступити, відійти, побоявся темряви. Адже він утратив половину війська свого. Зазнали втрат і козаки. Наразі вони, важко дихаючи та озираючись, ніби не впізнаючи світу білого, опинилися майже в оточенні.

Коли зовсім стемніло, Станіслав-Михайло Кричевський – вже лежачи на ношах, перев'язаний і час від часу непритомніючи, – наказав скликати козацьку раду.

Розмова коротка: відходити. Тихо, непомітно для ворога – через яруги. Йти швидко на Київ. Там копати шанці, не дати литовцям захопити Київ, прорватися в тил Хмельницькому. Кричевський, як міг, керував відступом. Справді, відходили непомітно для ворога. А коли біля Кричевського лишилося півсотні сердюків, що мали супроводжувати й охороняти наказного гетьмана, він тихим голосом сказав таке, що всіх приголомшило: «А мене залиште на полі бою».

Спочатку козаки не йняли віри. Такого наказу ще ніхто у світі не проголошував.

Стояли розгублені. Тоді Кричевський, перемагаючи біль, голосніше й твердіше мовив: «Віднесіть мене на поле бою й покладіть між убитими й тяжкопораненими. Біля мого вбитого коня покладіть...»

Віднесли, поклали й стояли в нерішучості. «Спасибі, – сказав. – А тепер

---

¹⁰² **Михайло (Станіслав) Кричевський** (? - 1649) – шляхтич, полковник Чигиринського і Київського полків реєстрового козацтва, наказний гетьман, кум Б.Хмельницького. Під час битви під Жовтими Водами приєднався до козацького війська, прийнявши православ'я. 1649 р. був поранений у битві під Лоевом, взятий в полон, де і помер.

¹⁰³ **Януш Радзівілл** (1612 - 1655) – великий гетьман литовський (1654 – 1655), польний гетьман литовський (1646 - 1654). У роки національно-визвольної війни вів запеклу боротьбу проти військ Б. Хмельницького.

швиденько відходьте. Нічого, хлопці, я їх затримаю, якщо доживу до ранку. Прощайте!»

Так, він мусив будь-що дожити до ранку. Для сього попросив залишити йому кухоль холодної води. А до ранку ще так далеко, хоча літня ніч коротка. Але коли біле полотно, що ним перев'язані його рани, набубнявіло від крові, коли все тіло ніби горить у вогні, а дихати стає все важче й важче, тоді кожна хвилина здається вічністю. Та ще коли поле стогне й марить вустами тяжкопораних і дико хропуть коні, конаючи. А він мусить терпіти...

(С. Плачинда)

9. Виразно прочитайте уривок із роману К.Тур-Коновалова та Д.Замрія «Художник», у якому розповідається про родину Павла Енгельгардта. Що Вам відомо про роль цієї історичної особи в житті Тараса Шевченка? У яких творах Шевченкового «Кобзаря» відобразилось таке соціальне явище, як кріпаччина?

У наведеному уривку перетворіть пряму мову на непряму. Запишіть утворені висловлювання з непрямою мовою.

Одна благополучна родина

Коли Павло Васильович¹⁰⁴ всівся за стіл, його дружина ще читала молитву. Софія Григорівна¹⁰⁵ походила з остзейських німців, і хоч добряче вже обрусіла, але все ж таки дотримувалася звичаїв німецького дому.

«Усі щасливі родини щасливі однаково», – так скаже Лев Толстой¹⁰⁶ років через двадцять після описуваних подій. Родина Енгельгардтів не була винятком із цього правила – міцний патріархальний осередок суспільства тих років. Спокійне подружнє щастя родини ґрунтувалося на чималих успадкованих капіталах і підкріплювалося німецькою холодністю й педантичністю.

Софія Григорівна, як правильна німецька дружина, розпорядилася сьогодні щодо сніданку якомога краще. Був поданий вугор у маринаді, тріска з яйцями в сметанному соусі, твердий швейцарський сир. Павло Васильович любив добряче поїсти, пригадуючи, що писав про липень у своєму відомому «Кулінарному календарі» гастроном Грімо де ла Рейн'єр: «У цьому місяці для гурманів настає час випробувань і покарання, їх мало радують городи, повні овочів, фруктові сади, усе багатство яких сприймається лише як засіб для угамування голоду, як можливість покласти що-небудь «на зуб». Єдине, що підтримує любителів доброї трапези, – це вигляд підростаючих кроленят, молодих куріпок, зайчиків та іншої м'ясистої дичини. Не залишає їх байдужими також дивовижна ніжність телят, а перепела й перепелята часом можуть нагадати про радість інших сезонів».

Павло Васильович віддав належне всім стравам, практично не

¹⁰⁴ Павло Васильович Енгельгардт (1798 - 1849) – представник відомого роду Енгельгардів, російський дворянин та офіцер, поміщик Тараса Шевченка.

¹⁰⁵ Софія Григорівна Енгельгардт (1804 - 1875) – дружина Павла Енгельгарда.

¹⁰⁶ Лев Толстой (1828 - 1910) – видатний російський письменник, автор романів «Війна і мир», «Анна Кареніна» та ін.

розмовляючи з дружиною. Не можна сказати, що пан Енгельгардт був витонченим гурманом подібно до Брюллова¹⁰⁷, але до їжі мав певний смак. Насолодившись сніданком, витер губи серветкою й лише тоді звернувся до Дружини:

- Люба, ти не помітила вчора в Петергофі нікого підозрілого?
- Коли, Паулю?
- Та от хоч би під час гулянь.
- Ні, нічого.
- А мені здалося, я бачив Шевченка.
- Того самого? Тараса?
- Саме так, мій янголе.
- Майн херц, я тобі давно казала, що місце цієї людини в полі! А не біля мольберта!
- Ну що ти, майне катце! – спробував заспокоїти Софію Григорівну чоловік.
- Ми зробимо з нього прекрасного кімнатного живописця! Знаєш, скільки коштує зараз портрет?
- Скільки, майне кляйне?
- Тисячу карбованців! А в Брюллова або Венеціанова¹⁰⁸ – то навіть дві тисячі!
- Це нечувано! Такі гроші!
- Отож-бо, любонько, я про те ж! А так ми вивчимо цього Тараса, а потім замкнемо в одному з маєтків, і буде він нам скільки завгодно задурно малювати портрети. А може, і сусідам теж... А плату за його мазанину ми у свою кишеню будемо складати.
- Любий, ти все вигідав геніально!
- Як же інакше, кохана? Тим паче, що Тарас навчається, заробляючи на себе сам! Я зараз Ширяєву¹⁰⁹ ані копійки не плачу! Навпаки, Ширяєв ще й приносить гроші, які платять за роботу. Ти послухай, управитель щойно приніс... – Павло Васильович порився в кишенях халата і вилучив папірець. Начепивши на ніс окуляри, став читати: – «За розпис плафона в амфітеатрі, двох кутів, арки на сцені, лож, двох зал і парадних сходів, розписом під бронзу та ліпнину, з покриттям стін бістровими кольорами й побілкою ліпних карнизів власними матеріалами, зокрема золотом, полотном і клеєнням кутів, арки і плафона за матеріали і роботу належить за угодою... п'ятнадцять тисяч триста карбованців!»

Софія Григорівна зойкнула й подивилася в очі чоловікові.

- Га? – переможно підвів на неї очі Енгельгардт. – Як?
- Майн херц... – протягнула Софія Григорівна. – Я тебе люблю! Але це ж не все наше?
- Не все – до пори до часу, люба! – проголосив Енгельгардт. – Однак коли він

---

¹⁰⁷ **Карл Брюллов** (1799 - 1852) – російський художник, професор Петербурзької академії мистецтв, вчитель Тараса Шевченка, один з ініціаторів викупу Шевченка з кріпацтва.

¹⁰⁸ **Олексій Венеціанов** (1780 - 1847) – російський художник, академік Петербурзької академії мистецтв, клопотав за звільнення Тараса Шевченка з кріпацтва.

¹⁰⁹ **Василь Ширяєв** (1795 - ?) – майстер петербурзького малярського цеху, на навчання до якого 1832 р. було віддано Т. Шевченка.

вивчиться, зможе сам стільки ж отримувати, а ось тоді вже все буде наше!

Опустимо завісу над цією сценою, не будемо вдаватися в деталі. Залишається тільки знизати плечима й згадати, що німці в Росії завжди вміли добре влаштовуватися.

(К. Тур-Коновалов, Д. Замрій)

10. Прочитайте текст. Запишіть тему та мікротеми тексту. Складіть цитатний план для характеристики уривку з роману Ю. Мушкетика «На брата брат».

Козацька звитяга

Ледве зійшла з луки вода, Виговський з усім військом перейшов через Соснівку. Трубецької¹¹⁰ наказав покинути шанці для приступу Конотопа й міцно обкопав табір під лісом. З міста вийшов Григорій Гуляницький¹¹¹ з обложеними, їх лишилося дві з половиною тисячі – без коней – коней поїли за дванадцять тижнів облоги, – це йшли не люди, а тіні, їх гойдав вітер.

Другого липня Виговський міцно вдарив на московський табір, московити вистояли, проломи заладнали, але появилися проломи у їхній вірі та впевненості, вони почали відступати, на переправі через Єзуч козаки знову вдарили на них й дуже багато московитів потопилося. Все ж ратники встигли окопатися на житньому полі, й отако, осипаючи довкола свого обозу часті шанці й вали, московити відступали до Путивля; в одному з таких приступів уламок ядра, яке розірвалося за кілька кроків від Виговського, забив під ним вороного румака, другий великий уламок продірявив кунтуш та жупан, але самого гетьмана не зачепив. Розшарпане, згнічене московське військо відступило до Сейму, а далі кинулося навтьоки й замкнулося в міцній Путивльській фортеці.

...На раду в таборі над Сеймом старшини зібралися в просторому гетьманському наметі, на віковій кованої скриньки була виставлена для всіх ступка тютюну турецького й одчинені обидві вилоги – аби виходив дим. Він валував з намету, наче з гути. Запашний гетьманів тютюн курили всі разом, але говорили нарізно, зчинилася сварка.

- Підемо, а татарин наших жінок та дітей хапатиме.
- Не дотремо московитів, вони знову військо зберуть.
- Не зберуть. Козаки пориваються додому, жнива не за горами...

---

¹¹⁰ **Олексій Трубецької** (? - 1680) – московський державний і військовий діяч. У Конотопській битві 1659 р. зазнав поразки від військ гетьмана І. Виговського. У жовтні 1659 р. під тиском військ Трубецького новообраний гетьман Ю. Хмельницький змушений був підписати не вигідні Переяславські статті.

¹¹¹ **Григорій Гуляницький** (? - 1679) – державний і військовий діяч, дипломат. Прихильник політики І. Виговського, один з авторів Гадяцької угоди (1658 р.) Загін Гуляницького три місяці боронив Конотопську фортецю 1659 р. доки не надійшло підкріплення від І. Виговського.

– Там роботи – гибіль. І корму коням немає, на десять верст кругом жита викосили...

Одні полковники поривалися на Путивль, вимагали від гетьмана взяти місто в облогу й донищити московське військо до решти, інші наполягали на тому, що ворога скарано, прогнано з української землі і треба вертатися, мовляв, немає для чого даремно тратити козацькі життя. Єдності не було, а де немає єдності, там немає й бойового духу.

Гетьман довго мовчав, хмурих ледь посріблені на кінчиках брови й врешті сказав:

– Я зняв зі стіни шаблю, щоб лишень прогнати з України московське військо, яке чинило нашому люду кривди й плондрувало край. Я не хочу воювати з царем та народом московським і попірати кіньми їхню землю. Ми пошлемо цареві замирення й житимемо з ними, як добрі сусіди.

Спакувавши у вози відняті в московитів корогви, тамбурини та гармати, Виговський відпустив у Крим орду й повів козацьке військо до Чигирини.

..У Москві про відхід козацького війська довго не знали. Північну столицю струснула панічна лихоманка, жах охопив московитів: щойно повоювали стільки міст, скарали столицю литовську й полонили гетьмана литовського, і ось тепер Трубецькой, надія московитів, «муж благоговейный и ізящный, в воинстве счастливый и недругам страшный», розгромлений наголову. В чорному траурному каптані вийшов до народу цар, аби заспокоїти його, але не втримався сам, залився слізьми, й люд московський попадав навколішки та зводив до неба руки, благаючи в Бога помилування. Одначе, покладаючись на Бога, люди насамперед сподіваються порятуватися самі: в Москві закипіли земляні роботи, копали глибокі рови, обґрунтовували стіни, кували подвійні брами, цар видав указ, за яким за лопати та кайла змушені були взятися навіть бояри, сам він походжав по стінах, заглядав у рови, попліскував зніженою долонею по гарматах, з тугою і острахом вглядав в повитий маревом обрій. А в льохах і палатах скарбники та цареві фамільянти потай пакували соболів, коштовності, каретники міняли колеса на повозах та перековували коней.

По Москві прокотилася чутка, що цар втікає за Волгу, в Ярославль.

(Ю. Мушкетик)

11. Прочитайте уривок з роману Ю. Хорунжого «Злет і заземлення Григорія Полетики». Визначте його тему та ідею. Чому, на Вашу думку, Михайло Ломоносов так неприхильно поставився до наукової студії Григорія Полетики? Використовуючи знання, здобуті на уроках українознавства та історії України, напишіть твір-роздум на тему «Українська освіта в імперському полоні»

Незручна правда Григорія Полетики

Головний інспектор морського шляхетного корпусу Григорій Полетика вийшов на подвір'я. Вже глибока ніч. У вікнах школи, в будинку директора Івана Логиновича Голенищева-Кутузова¹¹², в довгій бурсі, як називав по-

¹¹² Іван Голенищев-Кутузов (1729 - 1802) – російський військово-морський діяч,

київськи кімнати кадетів, – ані вогника. І тільки з димарів кухмейстерської в'ються легкі пасма. Це куховарки розпалюють печі, в яких готуватимуть сніданок. Устають в корпусі рано – о шостій. Бо вже за годину – навчання в класах. Такий порядок запропонував три роки тому головний інспектор. Зранку викладають важкі для юного розуму науки – математику та навігаційні, а також іноземні мови. Кадети діляться на два гурти: один вивчає навігацію, другий – мову, а тоді міняються. При цьому навчитель має визначити, до якої саме мови схильний юнак, і в ній удосконалити його знання... Князів і графів нащадки, котрі вважають учителів за слуг своїх, мають бути певним чином погамовані і під учительну руку приведені. Всі тут рівні серед учнів, як велося в Києво-Могилянській академії. Пам'ять про альма матер живить Григорія і понині. Мав там за духовного наставника Георгія Кониського¹¹³ – людину, до якої тепер прислухаються і можновладці європейські.

У великій сім'ї роменського війта Андрія Павлового сина Полетики¹¹⁴ старший син Грицько вирізнявся допитливістю й нахилом до наук. «В діда вдався», – казали всі. А дід Павло¹¹⁵, син убитого під Хотиним у битві з турками шляхтича – й родича гетьмана Дем'яна Многогрішного, – пройшов у Києві повний курс наук. Вчився там трохи й батько, але потяг мав до світських учинків, недарма ж його обрано на війта, недарма ж удало взяв шлюб з онукою лубенського полковника. Він і помітив синову здатність до навчання, хоча й другий син Іван¹¹⁶ не поступався старшому. Обоє і відправив у науку до Києво-Могилянської. Обое пішли й далі. Іван здобув звання доктора медицини аж у Лейденському університеті! – і тепер статс-доктор морського Санкт-Петербурзького шпиталю. Ще троє синів: Степан, Козьма, Андрій – теж вийшли в люди – хто сотник, хто значковий товариш, хто ратушний. Дівчата повіддавалися за людей достойних.

Старший Григорій поступив до Петербурзької академії перекладачем. Благословив його Тредіаковський¹¹⁷, написавши в доповідній записці президенту академії й гетьману малоросійському Кирилові Розумовському, що Григорій Андрійович син Полетика, перекладаючи з латини, «тот язык изрядно понимает», хоча зауважив, що мова його перекладу, швидше, малоросійська «в рассуждении речей и целых изображений»... Та це не біда. Успішно перекладав в академії, а згодом і в урядовому Синоді. Це все поряд – і академія з кунсткамерою Петра I, і видовжене в глибину Василівського острова приміщення дванадцяти колегій із Сенатом і Синодом. Тут усі вчені люди

письменник, директор Морського кадетського корпусу (1762 - 1802).

¹¹³ **Георгій Кониський** (1717 - 1795) – український церковний діяч, письменник, професор (1745) та ректор (1751) Києво-Могилянської академії.

¹¹⁴ **Андрій Полетика** (бл. 1692 - 1773) - війт роменський (1727 - 1729), значковий товариш Лубенського полку, з 1749 р. - бунчуковий товариш.

¹¹⁵ **Павло Полетика** (? - 1709) – значковий товариш Лубенського полку.

¹¹⁶ **Іван Полетика** (1722 - 1783) – видатний український медик, доктор медицини, професор, директор Санкт-Петербурзького генерального сухопутного госпіталю, керівник Васильківського карантину.

¹¹⁷ **Василь Тредіаковський** (1703 - 1769) – російський вчений, придворний поет імператриці Анни Іоанівни, професор Петербурзької академії наук.

знають один одного. І кожен хоче намістити свою статтю в академічних «Ежемесячных сочинениях»... Стикаються зацікавлення, часом і протиріччя.

Написав «О начале, возобновлении и распространения учения и училищ в России и о нынешнем оных состоянии. Письма к приятелю». Це така розповсюджена форма – нібито листування з другом.

Закінчив писати у березні 1757 року й подав редакторові «Ежемесячных сочинений» професорові Герарду Фрідріху Міллеру¹¹⁸. У першому листі до приятеля-читача перекладач Синоду писав про школи у Києві та інших містах («учення книжне»), засновані Володимиром Хрестителем, про що згадував літописець Нестор¹¹⁹ під роком 6496 (988). Літописець повідав і про школу Ярослава Мудрого (1037 рік). Далі – татарське нашествя – і провалля: про навчання нічого не відомо. До поновлення наук у Києві найперше прислужився гетьман Сагайдачний¹²⁰, за ним – митрополит Петро Могила¹²¹. 26 травня 1620 року ієрусалимський патріарх Феофан¹²² благословив православне братство Київське, дві закладені при цьому церкви: Богоявленську і Богородицьку, а найперше новоутворену школу для навчання православних дітей еллінській, латинській, слов'янській і польській мовам і наукам. Петро Могила заповідав братській школі бібліотеку багатющу, грошей купу і маєтності в прикиївських селах.

1685 року грамотами царів Іоанна і Петра Олексійовичів, патріархів московських Іоакима¹²³ і Андріана братство і школи (вже їх багато було на Вкраїні!) доручено митрополиту київському Гедеону Святополку князю Четвертинському¹²⁴. Пізніше подібна грамота вручена київському митрополиту зміст першої Варлааму Ясинському¹²⁵.

Такий короткий статті Григорія Полетики.

Міллер був у захваті: п'єса пана Полетики – найкраща з тих, що досі

---

¹¹⁸ **Герард Фрідріх Міллер** (1705 - 1783) – російський історіограф, член Академії наук і мистецтв, організатор Московського головного архіву.

¹¹⁹ **Нестор Літописець** (бл. 1056 – бл. 1114) – київський літописець, чернець Києво-Печерської Лаври. Вважається автором «Повісті врем'яних літ».

¹²⁰ **Петро Конашевич-Сагайдачний** (бл. 1575 - 1622) – гетьман війська Запорізького, кошовий отаман Запорізької Січі, уславлений полководець, меценат. Підтримував Київське Богоявленське братство. За його сприяння 1620 р. було відновлено Київську Митрополію.

¹²¹ **Петро Могила** (1597 - 1647) – український церковний і освітній діяч, митрополит Київський, Галицький і всієї Русі (з 1633). Засновник Києво-Могилянської колегії (1632).

¹²² **Феофан III** (1570 - 1644) – Патріарх Ієрусалимський і всієї Палестини (1608 - 1644). Відновив православну ієрархію на українських землях. 1620 р. висвятив Іова Борецького на митрополита Київського.

¹²³ **Іоаким** (1621 - 1690) – дев'ятий і передостанній в досинодальний період патріарх Московський (1674 - 1690). Його правління характеризувалося жорстокою боротьбою із старообрядництвом.

¹²⁴ **Гедеон** (світське ім'я Григорій) **Святополк Четвертинський** (? - 1690) – релігійний діяч, митрополит Київський, Галицький і всієї Русі (з 1685). За Гедеона Київську митрополію було підпорядковано юрисдикції Московської патріархії (1685).

¹²⁵ **Варлаам Ясинський** (1627 - 1707) – ректор Києво-Могилянської Академії (1667 - 1673), митрополит Київський, Галицький та всієї Малої Росії (1690 - 1707). Виступав проти підпорядкування Київської митрополії Москві.

сторонніми, тобто не членами академії, сочинителями повідомлена нам була. Редактор надумав видати цю і подальші статті Полетики окремою книжкою. На це потрібен дозвіл академічної канцелярії. Послано туди запит, але канцелярія зажадала статтю на розгляд. Чи тому, що секретар канцелярії Михайло Василів син Ломоносов¹²⁶ був у контрах із Герардом Фрідріхом Міллером і не довіряв його похвальному слову, чи з інших вищих міркувань. Прочитавши статтю і стрінувши Міллера в академічних апартаментах, Ломоносов сказав:

– Пиесу господина Полетики печатать непристойно, понеже в оной с десятого века после рождения Христа по семнадцатый ни о каких школах в России не упомянуто. А были-де еще при великом князе Иване Васильевиче¹²⁷ архитекторы, выписанные из Италии, и при царе же Иване Васильевиче¹²⁸ зачалась-де типография, что все надлежало бы описать. А упомянуто-де только о киевских школах, а не московских.

Змірявши Міллера переможним поглядом, Ломоносов додав:

– Желательно пиесу выкинуть из «Ежемесячных сочинений» и на то место взнесть что-либо другое.

Міллер холодно посміхнувся, вклонився, але не відступився. Добре поставленою російською мовою з твердим німецьким акцентом відпарировав:

– О московских школах не упоминают ни летописи, ни другие старинные писания, которые без сомнения пользовал автор пиесы. Иное есть архитектура либо практика архитектурная, иное – школа архитекторов, герр Ломоносов... Были-де при великих князьях московских и при царе Иване Васильевиче медики, токмо не было медицинской школы... Изволили заметить, герр Ломоносов: архитекторы, выписанные из Италии... О московских школах обстоятельное дано будет известие во втором письме герра Полетики, в третьем – о семинариях, в четвертом – о типографиях. Ничего достопамятного о сих материях пропущено не будет-де...

На боці Ломоносова став і президент Розумовський, який сказав, що стаття Полетики наповнена «многими непристойностями». Хоч політик був з гетьмана кепський, але дипломатії він піднабрався... Міллер запропонував Полетиці доповнити працю згідно із заувагами Ломоносова. Але перекладач відмовився.

– Не намерен подвергать свое сочинение напрасной господина Ломоносова критике... Буде канцелярия запретить намерена, чтоб оно было не печатано, то я могу производить в ином месте...

Всі знали, що іншого місця він не знайде, бо не так багато їх у Петербурзі

---

¹²⁶ **Михайло Ломоносов** (1711 - 1765) – видатний російський вчений-натураліст, геохімік, поет.

¹²⁷ **Іван III Васильович** (1440 - 1505) – великий князь Московський (з 1462). Для навчання російських майстрів та проведення масштабних архітектурних робіт запрошував до Москви італійських майстрів.

¹²⁸ **Іван IV Васильович Грозний** (1530 - 1584) – великий князь Московський (з 1533), перший цар (з 1547). Внутрішня політика Івана IV характеризувалася крайньою жорстокістю. Для боротьби з опозицією цар застосовував масові репресії, страти, конфіскацію майна. За його правління було засновано Московський друкарський двір – першу в Росії типографію.

за часів Єлизавети¹²⁹, знав про це й автор. Хотів ще додати в бесіді з Міллером, що дід Павло скінчив повний курс Київської академії, навчався там і батько, і він, Григорій Полетика був не останнім учнем, а той вискочень архангельський... але стримався. Забрав авторські відбитки з друкарні й пішов, високо підвівши голову.

(Ю. Хорунжий)

12. Визначте провідні морально-етичні мотиви цього фрагменту з роману Л. Костенко «Записки українського самашедшого». Яку б відповідь на запитання, які поставила перед суспільством уславлена українська поетка, дали Ви? Напишіть на цю тему самостійний твір-роздум.

Колекція абсурдів

До нового століття 26 днів.

У мусульман священний місяць Рамадан.

У нас політична криза, президент каже, що ні. Але сформовано полк спецпризначення для охорони державних об'єктів.

Нова каста з'явилася у нашій незалежній країні – Ті, кого охороняють. Круті двометрові хлопці прикривають їх зівсібіч, а як кого, то й по тридцять бережуть за державний кошт. Олігархи, нардепи, бізнесмени, очільники, кримінальні авторитети, VIP-персони і поп-зірки – ось він, золотий фонд суспільства, його неоціненний скарб. Всі інші – це маса, це посполите тло. Навіть Борьку охоронець возить у дитячий садок і забирає звідти. Борьчин батько підприємець, в джунглях конкуренції кожен кожному звір. У нас тепер – як на Дикому Заході, йде амбал, на ходу запихає за пояс пістолет. Наш президент, коли зустрічається з народом, – усі його бодігарди стоять боком і обмацують очима цей народ.

Тільки наші життя, очевидно, нічого не варті. Їх охороняють від нас, а хто нас охоронить від них? Недавно у Львові вбили композитора, сидів у кав'ярні з друзями, співали українських пісень. Навпроти п'яні молодчики горлали свою попсу, почули ненависну їм мову аборигенів і убили. Їх не зразу й заарештували. Свої не арештовують своїх.

Що ж дивуватися, що у справі Гонгадзе¹³⁰ ніяких зрушень?

Вчора по телебаченню показали Феміду із зав'язаними очима. Все знали давні греки, і про нашу прокуратуру теж.

Туркменбаші¹³¹ заборонив балет. Китайській миші відростили людське

---

¹²⁹ **Єлизавета Петрівна** (1709 – 1762) – російська імператриця (з 1741). За її правління було відновлено гетьманство, засновано Московський університет (1755) та Академію мистецтв (1757).

¹³⁰ **Георгій Гонгадзе** (1969 – 2000) – український журналіст, відомий своїми розслідуваннями, спрямованими проти владної верхівки. Вбивство журналіста набуло широкого резонансу в Україні та за кордоном. Вважається, що до викрадення та вбивства журналіста причетні високопосадовці, зокрема тодішній президент України Леонід Кучма.

¹³¹ **Сапармурат Ніязов** (1940 - 2006) – перший секретар ЦК КП Туркменії (1985 - 1991), «довічний президент» Туркменії (1990 - 2006). Мав титул Туркменбаші (голова туркмен). За

вухо. Таїландська принцеса бачила мамонта.

– Ти що, колекціонуєш абсурди? – каже дружина.

– Картина світу, – кажу я.

– Виклич сантехніка, кран тече.

«Пропорції дрібного й великого – ось у чому різниця між розумом жіночим і чоловічим», – подумав я.

Втім, кран справді тече, і я давно мав би викликати сантехніка. Але така властивість моєї пам'яті: пам'ятаю бозна-що, забуваю елементарні речі.

(Л. Костенко)

13. Перепишіть текст, змінивши його так, аби в ньому використовувалась пряма мова. Підкресліть у тексті слова, які характеризують ставлення султана Сулеймана до тих, над ким він володарює. Для якого типу держави характерний подібний тип стосунків між правителем та підданими.

Самотність султана Сулеймана¹³²

Молодий, привабливий, оточений юрбами слуг і служниць володар правовірних відверто сумував ще гірше від колишнього. Смуток зробився єдиним почуттям, що цілком заволоділо Сулейманом після смерті Нейше. Якою веселою й задержуватою вона була!..

Поринувши у спогади, султан не помітив, як сонячний день перетворився в пізній вечір. Світлові плями від яскраво-червоних променів на невеличкому столику, підлозі й стінах дратували правителя, тому що безсоромно кидали виклик його сумному настрою, закликаючи насолоджуватися черговим прожитим днем. На душі було мерзотно; але як побороти цей огидний стан?! Маги й астрологи несли несосвітенні нісенітниці про сприятливе розташування планет; але що Сулейманові до всієї цієї суєти?! Стрілянина з лука і двобої на затуплених ятаганах не приносили полегшення. Вірні яничари рухалися, немов сонні мухи, викликаючи лише роздратування. Не тішили ні вишукані страви, ні кальян, ані спокій, що запанував нарешті в імперії.

Учора він посварився з Ібрагімом, причому серйозної причини для конфлікту не було: його друг усього лише увійшов до покоїв правителя без жодного попередження. Так ставалося завжди, але цього разу Сулейман з несподіваною появою великого сокольника здригнувся й одразу розлютився: улаштував грекові жорстоку прочуханку, обізвав його нахабою й євнухом і наказав забиратися геть. Ібрагім поспіхом вийшов. Султан подумав, що перед греком варто було б вибачитися, але з обуренням відкинув настільки дурнувату думку: всі піддані повинні знати своє місце – навіть найкращі друзі!.. Отже, розділити сьогоднішній вечір було зовсім ні з ким.

Не знаходячи собі місця, султан відправився в гарем. Зраділі одаліски

його правління було встановлено диктаторський режим.

¹³² **Сулейман I** (1494 - 1566) – десятий султан Османської імперії (з 1520), халіф (з 1538). За часів Сулеймана Оттоманська Порта досягла піку свого розквіту. Законною дружиною Сулеймана була Роксолана (Анастасія Лісовська), яка походила з України.

защебетали, заходилися наввипередки сміятися й кокетувати з правителем. Однак машинально відповідаючи на солодкі слова і млосні погляди спраглих до ласки жінок, Сулейман оглядав їхні наймиліші у світі обличчя і прекрасні тіла доволі збайдужілим поглядом. Так, у його гаремі зібрані кращі наложниці з усього світу, але султан затято хотів бачити тільки свою Нейше...

Зненацька він підхопився і, не сказавши жодного слова на прощання, поспіхом вийшов, залишивши чудових красунь у повній розгубленості. Ні-ні, зі здоров'ям у султана все було в повному порядку! Просто настрою не було...

Султан відверто тужив.

Так дні минали за днями.

(Т. та О. Литовченки)

14. У наведеному уривку з роману І.Білика «Не дратуйте грифонів» визначте той фрагмент, який міг би правити за епіграф до цього тексту. Чи був, на Вашу думку, «батько історії» Геродот об'єктивним у судженнях та оцінках життя тих народів, які контактували з еллінами? Яку оцінку Геродотовим описам Скіфії дає сучасне українознавство?

Наймудріші скіфи

Геродот¹³³ липнув з розпитами до кожного, людям же було турбот по зав'язку, й вони з досадою позирали на балакучого грека. Молодий воїн Слободан з Тимниної сторожі найкраще з-поміж усіх, коли не рахувати самого Тимну, знав грецьку говірку, й Геродот увесь час тепер крутився побіля нього. Слободан же вдався веселун, і жартівник і, переморгнувшись із товаришами, вирішив трохи розважити їх.

— Ось пожди, гречине, розведемо вогонь, тоді й повідаю тобі дещо.

В березі не було ні дерев, ні навіть кущів, і Геродот чудувався, чим вони варитимуть їсти. Хіба що підуть аж до тих дерев, які видніли купкою на самім обрії.

— Ми вчинимо так, як чинять наші люди з племені саків-бродників, — одказав Слободан на запитання Геродота. — Лише дивись!

Коли сонце ще тільки перекинуло на другу половину неба, кілька молодих воїв злізло з ладь на берег і зникло. Й аж перед смерком вони з'явилися, принісши на списах чотирьох упольованих козуль. Старому господареві Слободан щось розповів, хитро блискаючи карими очима в бік Геродота. Тимна лиш усміхнувся, й відійшов, а мисливці побілували туші, обстругали все м'ясо з кісток і понапихали його в козячі кендюхи. Тоді повісили їх на триногах, а внизу заходились мостити голі кістки.

Геродот посміхався. Сі люди або ж вирішили позбиткувати з нього, або й

---

¹³³ Геродот (бл. 480 р. до н.е. – бл. 425 р. до н.е.) - давньогрецький історик, «батько історії». Автор «Історії» в 9-ти книгах.

самі не знають, що чинять. Але маслаччя, хитро вимощене під натоптаними м'ясом кендюхами, таки зайнялось. Воно куріло, тріщало, та не гасло, й се було геть уже дивно.

— Скіфи — наймудріший з усіх народів! — щиро захоплений, вигукнув Геродот. По тому, трохи схаменувшись, хотів був додати, що скіфи — найрозумніші з-поміж усіх, але після еллінів. Та се могло образити скіфів, і він утримався, навчений гірким досвідом власного життя. Не все, що знаєш, належить казати вголос. У своїй книзі, яку він писав уже чимало літ, він обов'язково мусив сказати, що скіфи — наймудріший народ, але тільки — після еллінів.

Туди й сюди сновигали люди, понад берегом горіло п'ять вогнищ, а в козулячих шлунках весело клекотала свіжина. Старий Тимна господарським оком заглядав у кожну ладлю, витягнену на берег, бо товар був дорогий і не личило потурати — бува серед ночі випаде дощ.

А зовсім осторонь, у темряві, де майже нікого не було, сидів ольбійський трапедзит Гіпербол і сам собі вечеряв. Геродот раз у раз поглядав на нього, але метек поводився так, мовби вони й не знайомі, й від того в Геродота неприємно хололо під ложечкою. Метек не з доброго дива їхав у Тимніній валці, але Протагор, певно, вирішив сього разу не випробувати Геродотової витримки й нічого не сказав йому про се.

Поки м'ясо варилося в козулячих ковбиках, Геродот намагався лишитися сам-на-сам із Тимною. Старий купець одразу сподобався йому, й він одчував незбагнену прихильність до нього. Та купець увесь час клопотався коло своїх товарів. І поговорити не щастило. Коли ж вечеря зварилася, було зовсім не до того. Геродот узяв належну частку дичини й заходився вечеряти.

Такої печені він зроду не їв. М'ясо було таке ніжне, що просто тануло в роті. Скіфи оточили вогнище й ножами діставали шматки козулятини з висмалених і порепаних на вогні кендюхів. Усі позаїдалися мало не до вух, у тім числі й грек-супутник, і звідусюди чулися захоплені вигуки людей, які добре потомилися за день і тепер винагороджували себе смачною вечерею.

Слободан примостився коло чорнобородого грека й підкладав йому найжирніші шматочки, хитро зиркаючи на нього з-під сонцем висмалених брів.

Геродот, попоївши, сидів із доброю усмішкою стежив за супутниками. В Ольбії його попереджали бути пильним та обережним із варварами, бо ніколи, мовляв, не знаєш, якого коника викинуть тобі наступної миті. Але він сидів серед них і не боявся нікого, хоча й був тут єдиним елліном, коли не рахувати того неприємного чоловічка Гіпербола. Але ж Гіпербол був метек, колишній роб, і невідомо, якого він роду-племені.

Раптом згадавши, що старий метек іде з ними не для розваги й не для торгівлі, Геродот знову спохмурнів, але в сей час підійшов господар валки Тимна Вовкогуб і важко сів поряд.

— Об чім замислився? — для годиться поспитав купець, і Геродот задля годиться ж відповів першими-ліпшими словами, що спали на думку:

— Як звуться всі ваші скіфські племена разом?

— І древляни, й поляни, й сіверяни всі разом звуться «сколоти».

— А багато на світі ваших сколотів?

— Доста, — проказав дід.

— А скільки ж?

— А скільки зір на небі? — Тимна Вовкогуб засміявся й закашлявся, тоді таки відповів по-іншому. — Вельми многі наші люди, Геродоте. Від Чорногори до річки Дани й від моря та Дунаю до полунічних боліт — самі сколоти, або «скіфи», як ви нас називаєте

(І.Білик)

15. Які характеристичні ознаки іронії використовує В. Кожелянко у цьому фрагменті з постмодерного роману «Конотоп». Порівняйте понижчий текст зі званою Вам зі шкільного курсу української літератури гуморескою Остапа Вишні «Чухраїнці». У чому полягає спільність та відмінність засобів творення гумору та сатири цих двох творів?

Цікава історія країни «У».

Почнемо de profundis, чи як там. Десь у V тисячолітті до Різдва Христового на масних чорноземних просторах від моря (Балтійського) до моря (Чорного), від Сяну (річка така) до Дону (теж) існувала велика цивілізація народу, який називався трипільці. Ці газдовиті люди першими в нині чинному континуумі почали поліпшувати собі існування за допомогою підручних засобів. Побачили вони, що пшеницю добре їсти у хлібній вже консистенції, і почали займатись хліборобством. Агрономічна наука у тих трипільців сягнула такого рівня, що вони доселекціонувались до твердих сортів пшениці, які і тепер висіваються на тих же просторах від... словом, ясно. Побачили потім трипільці, що туди-сюди ходять собі по степах України бездомні коні, взяли і приручили їх, поставивши на службу чоловікови. А якщо є кінь, то мусить бути й віз, тому трипільці мусіли винайти колесо. Вони потім багато ще чого винайшли, про що свідчать відкопані дуже гарні мальовані черепки.

Отож, чи міг народ, який мав такий гарний керамічний посуд, їсти собі подібних? Ні, звичайно, він їв хліб і сало. А в той же час на просторах довкола верхів'я Оки жили дикі люди-антропофаги, які основним джерелом свого існування мали людодство...

То про яке спільне коріння може іти мова?

Але провадимо далі. Для зручності простір між двома морями і згаданими в нашому славені річками назвемо «У», а довкола верхів'їв Оки та Волги назвемо «М». Отже на «У» одна цивілізація замінює іншу, але започаткований

трипільцями-хліборобами генетично-архетипічний ланцюг не обривається. Українська людність могла називатись по-різному: сармати, анти, гунни, слов'яни, русини, але суть її збереглась у печеному хлібі, писанках, будженому салі, добутому зі свині, витривалих волах, дикому азарті свободи, чорноземному дарі працездатності, в нічим не виправданій аресивності, як і в нічим не виправданій покірності.

На території «М» плодилися і розмножувалися якісь вайлуваті хутрянні звірі, що дуже любили красти мед у диких бджіл.

Людність території «У» від інших нервових народів світу відрізняло і відрізняє одне – вони, як за часів Аріяни, коли ходили в останній кидок на південь і, застромивши в землю древко з хоругвою (жовтий хрест із загнутими кінцями на синьому тлі), мили в теплому океані намащені ще в Конотопі дьогтем чоботи, так і за часів осіннього походу на Москву 1941-го року, знали: якось воно буде. А якщо воно якось буде, то навіщо все це? Навіщо поспішати? Треба дійти до теплих південних морів, дійдемо, треба на Спаській вежі московського Кремля встановити золотий тризуб, встановимо! І так далі. Що ще треба?

Коли прийшов час розбити іранського реакційного монарха-фанатика Дарія¹³⁴, який задумав щось лихе і здуру перейшов Дунай, ми розбили Дарія. Поволі, не поспішаючи, заманили в Дике Поле, звідки він ледве втік. Потім нас, умовно кажучи, у-вців, зачепило за живе, що на півдні Європи ще існує якась держава, що нахабно іменує себе Імперією. Ми розбили це римське непорозуміння. Щоправда, через власну миролюбність і любов до екзотики ми залишили у себе під боком інше непорозуміння Візантію. Хотіли теж знищити, але раптом вона згодилась як полігон для бойового вишколу збройних сил країни «У». Один адмірал Олег лише скільки там сі-бривів!..

На території «М» у той час продовжували плодитись хутрові звірі, а примітивні антропоїди пожирати собі подібних.

Наш чоловік, великий у-вєць, генерал-полковник Гатило¹³⁵ ходив у т.зв. Європу встановлювати новий порядок. Бо у тій Європі чинилось суцільне неподобство будувалось і ніяк не змогло добудуватись (корупція, знаєте) суспільство розвинутого рабовласництва. Торгували людьми, як цигани кіньми. З одного боку бізнес є бізнес, з іншого права людини. Словом, у-вці погромили ті порядки і дали їм поштовх до вільного існування.

---

¹³⁴ **Дарій I Великий** (550 р. до н.е. – 486 р. до н.е.) – перський цар, видатний полководець. Між 516 і 512 рр. до н.е. здійснив похід проти причорноморських скіфів. Однак похід завершився безрезультатно, оскільки скіфи, не вступаючи у відкриті сутички, застосовували тактику «випаленої землі», чим виснажили перську армію.

¹³⁵ **Аттіла** (396 - 453) – правитель гунів (з 434), завойовник Римської імперії, імператор Римський (445 - 453). За його правління держава гунів досягла вершини могутності.

Після того треба було взятись за північних антропофагів. Тодішня держава у-вців Києворуський каганат розрослась, і прийшов час зайнятись колоніальними війнами.

Так уже повелося в усі часи та серед всіх народів, що в колоніальні війська записувалась, скажімо, не найкраща частина суспільства. В експедиційні корпуси киеворуських каганів йшли нечемні і неслухняні хлопці, яким нудно було вдома ходити за волами чи прегарно розмальовувати посуд. Князь-генерал давав йому коня і списа, а решту, казав, здобудеш собі сам, якщо ти сильний і сміливий. У межиріччі Оки та Волги перші колоністи у-вці спостерігали сумну картину: по лісах ходило дуже багато хижого звіра, а впереміш з ним якісь смішні люди, що лопотіли на незрозумілих для легіонерів угро-фінських та тюркських говірках. Ха! Метрополія Київ далеко, в руках меч, довкола багатющі людські та природні ресурси, що залишається колонізаторові? Звичайно, нести тягар білої людини! Навертати до цивілізації темних аборигенів, при цьому, з одного боку, радикально зменшуючи їх поголів'я за допомогою меча, з іншого збільшуючи чисельність довколишньої людности за допомогою, ну якби це сказати словом, легіонер молодий і здоровий, а дівчата в угро-фінів та західних тюрків не такі вже й дикі. Таким чином, за 3-4 покоління в північній колонії Києворуської імперії з'явилась нова людність, субстратом якої стали місцеві угро-фінські та тюркські племена, а суперстратом легіонери-колонізатори з «У». Історія свідчить, що кожна колонія, коли входить у силу, неодмінно виступає проти своєї матері-метрополії.

(В.Кожелянко)

СУВ'ЯЗЬ СЛОВА ТА ІСТОРІЇ

*Тяжко-тяжко мені стало,
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, завмираю¹³⁶ ...*

– ці рядки з Шевченкового «Сну» можуть правити за одну з визначальних світоглядно-екзистенційних домінант цілокупного масиву української історичної прози (найперше – романістики, бо саме у романних проекціях історизм як засаднича домінанта національної художнього мислення уреальнюється у всій симфонічній повноті), яка від початків своїх, від уреальненої в літописанні – і старокиївському, і козацькому – першоджерельної основи і до сьогодні концептуалізується одним із найповажніших та найбільш репрезентативних жанрів української художньої словесності. Бо й насправду: настроєва акустика багатьох навіки вкарбованих у «золотий фонд» красного письменства артефактів історичної белетристики – виразно трагічна, сповнена і пам'яттю про гіркоту поразок, і сумом за тим, що в переломні моменти національного буття зовнішня загроза (завойовницькі орди, захланні імперії, декоровані кольорами різних партійних прапорів людоненависницькі ідеології adeptів всесвітнього панування) або внутрішня роз'єднаність (та за давнина психологічна травма українства, що її Олег Ольжич називав «духом Руїни», а Є. Маланок – «малоросійством») не давали змогу Україні, кажучи словами вже з іншого Шевченкового архітвору – «Великого Ляху», – «розвіяти тьму неволі, світ правди засвітити»¹³⁷. «Людолови» З. Тулуб і «Чернігівка» М. Костомарова, «Мазепа» Б. Лепкого і «На брата брат» Ю. Мушкетика, «Неопалима купина» С. Плачинди та «Горить свіча» В. Малика – то високомистецькі взірці саме трагедійного мелосу, що він у нурті семіотичних стихій, у художньому переосмисленні подій, доль і характерів уреальнив «межовий» характер zagrożеного простору як конкретної української людини, так і симфонічно-надособистісного буття українського етносу. Буття доглибно трагічного, зануреного у вихори і потоки локалізованих на нашому терені світоісторичних катастроф, одначе (і на цьому слід з особливою виразністю наголосити) навдивовижу універсального, розгорнутого в простір загальнолюдського культурного набутку. Трагедійний «тембр» багатовікового нашого перебування під чужими імперіями аж ніяк не свідчить про якусь «меншовартість» української історії, так само, як і трагедійна тональність української історичної прози зовсім не окреслюється ознакою вторинного характеру літератури – це треба повсякчас нагадувати тим, хто і досі продовжує нарікати на вітчизняне красне письменство, якому, мовляв, «бракувало

¹³⁶ Шевченко Т. Сон // Шевченко Т. Кобзар/Упор.текстів та примітки М.Павлюка; Вступ. слово та тексти до сер. Графічних робіт М.Стороженка. – К.:Дніпро, 2010. – С. 118.

¹³⁷ Шевченко Т. Кобзар/ Упор.текстів та примітки М.Павлюка; Вступ. слово та тексти до сер. графічних робіт М.Стороженка. – К.:Дніпро, 2010. – С. 145.

оптимізму», бо в модальностях його не відлунював бляшаний пафос імперських перемог. До речі, «історичні хроніки» В. Шекспіра, «Собор Паризької Богоматері» В. Гюго, «Війна і мир» Л. Толстого, «Сто років самотності» Г.-Г. Маркеса наświetлюють та образно моделюють складні, нерідко – криваво-трагедійні сторінки буття держав і народів, але драматична домінанта естетичного простору повищих текстів тільки ще раз підтверджує їхнє позиціонування на рівні «високої полиці» класичних творів світового письменства.

Один із найхарактеристичніших прикладів на підтвердження цієї тези – роман у віршах Л. Костенко «Берестечко». Поряд із її ж геніальним романом «Маруся Чурай» цей архітвір виформовує концептуально-філософську парадигму українства, що воно, протягом віків балансує на межі буття-і-небуття, творення й руйнації, водночас піднеслось у творчості виразників свого неупокореного духу до висот планетарно-цивілізаційного «горизонту». «Берестечко» – це твір про катастрофу, одну з найбільших мілітарно-політичних катастроф в історії України, яка за своїми руйнівними наслідками може бути співвіднесена хіба що зі зруйнуванням Запорозької Січі та Полтавською поразкою 1709 р., проте художньо-світоглядне надзавдання поетки не полягало в роз'ятрюванні задоволеного національного болю з прагматичною метою плекання войовничого «реваншу». Конкретна подія історія для Л. Костенко – насамперед підстава для роздумів, точкою відліку яких постає образ гетьмана Б. Хмельницького. Звичайно, до постаті творця Гетьманщини зверталися й автори народних історичних дум та пісень, і козацькі літописці (у літописах Самовидця, Самійла Величка, Григорія Грабянки переможець під Жовтими Водами та Корсуном постає найвизначнішим героєм україно-руської історії), і М. Старицький у відомому циклі романів; до цього ряду-переліку варто додати ще й писання белетристів епохи «соціалістичного реалізму» (Іван Ле, Н.Рибак), які творили вже з метою відверто фальсифікаторською – переконати читача у т. зв. «прогресивному характері возз'єднання України з Росією»... Втім, за всієї різниці ідеологічних настанов їхніх авторів, у цих творах Хмельницький постає переважно полководцем і державним діячем, тобто постаттю у вимірах публічної, а не приватної репрезентації: натомість для Л. Костенко Хмельницький – конкретна особистість, яка не втрачає своєї характеристичної індивідуальності навіть і в найбільш масштабних суспільних контекстах. Опинившись у вирі подій трагічного віку, Хмельницький уособлює цілий народ, який на його поклик прокинувся до боротьби за свою волю і майбуття. І водночас він – завжди сам на сам із собою, із непозбутнім драматизмом власної долі. Між надією і відчаєм, між героїкою і зрадою, між певністю свого харизматичного покликання і проваллями безнадії шукає Богдан-Зиновій – великий гетьман і разом з тим звичайна смертна людина, що вона, як і всі на цій землі, спрагло жадає любові і розуміння, – шляху до єднання із соборною душею народу. За інтенсивністю переживання цілокупного буття й менталітету українства, за панорамністю світоглядних узагальнень роман Л. Костенко «Берестечко» не має аналогів у нашому красному письменстві. Жодна книга про українські

перемоги не осмислила пласти національного психотипу так глибинно, як цей роман про українську катастрофу – і в цьому не можна не вбачати символічності, значущої для всієї національної художньої традиції.

Одначе трагедійною тональністю палітра модальностей української історичної прози зовсім не вичерпується, бо предмет її аналітико-художньої обсервації – плин національного буття від прихованих в імлі століть першопочатків нашого етнічного діяння до найактуальніших подій сьогодення, розгорненого в інтенсивному і поліфонічно-структурованому діалозі з минулим – ніяк не може бути зведений до реєстрика поразок і втрат. Минувшина соборної України відлунує і мелосом лунких звитяг – військових тріумфів і духово-творчих злетів, енергетикою яких українство наснажувалось протягом століть свого націєтворчого поступу. Історична проза як невід’ємний складник національного літературного процесу, вочевидь, не могла залишити українські перемоги поза оперативним полем свого художнього розмислу (ті з них, які постали вислідом героїчної авантюри козащини, здобулися на найповніше відображення в народно-поетичному епосі як парадигмальному формовияві історичної свідомості українства; з огляду на це уславленню переможної зброї Війська Запорозького Низового присвячено кількісно й структурно найповажніший масив героїко-оптимістичного прозописання – тенденція, характерна і для сучасного етапу розвитку літератури): за приклади естетично-художньої концептуалізації державницьких злетів та військових звитяг можуть правити «Сагайдачний» А. Чайковського (роман про переможця Хотинської битви, який першим у своїй діяльності поєднав, скористаємося наразі метафорою Яра Славутича, «шаблю і перо»), «Богун» О. Соколовського (батьорий козацький дух цього роману, автор якого був знищений у часи сталінщини, спричинив у час його з’яви на поч. 30-х років ХХ ст. до цілої зливи звинувачень в «контрреволюційній каценківщині» та «фетишизації війни»¹³⁸), «Меч Арея» І. Білика (роман-легенда, який першим у підцензурному письменстві радянської доби зафіксував українську етнічну історію на півтисячоліття глибшою, ніж в офіційній історіографії). Зрештою, сюди ж підставово зараховуємо і «Конотоп» В. Кожелянка, що в ньому письменник, деканонізуючи усталені наративи та вдаючись до характеристичної для світової літератури схилку ХХ – початку ХХІ ст. постмодерної технології множинності контраверсійних інтерпретацій, підносить історіософський феномен козацької перемоги над московитами у 1659 р. до рівня найактуальнішої події україноцентричного дискурсу.

Водночас маєстат високого духового подвигу, звитяги на полі освіти, науки, культури (знаковими під цим оглядом бачаться рядки з поезії П. Грабовського «Справжні герої»: «Хай досі сниться іншому піїті / Шалений брязкіт кинутих шабель. / Не кращ було б запособлять освіти, / Підняти люд хоч

---

¹³⁸ Шпиталь А. Творен міфа Переяславської ради 1654 р. в українській літературі ХХ ст. // Слово і час. – 2004. – №5. – С.18.

на один щабель?»¹³⁹) насвітлений у ряді не менш знакових та стилістично вивершених творів: «Манускрипти з вулиці Руської» Р. Іваничука (боротьба Львівського православного братства за право утвердити традиційно-руську за формою і національно-українську за своїм характером освіти), «Предчечі» В. Шевчука (труди і дні, парадокси творчого мислення геніального філософа Григорія Сковороди), «Втечі майстра Пінзеля» В. Єшкілева (творчість українського скульптора XVIII Пінзеля, вражаючу мистецьку досконалість робіт якого світ зміг по-справжньому оцінити лише на поч. III тис.), «Сторонці» Р. Андріяшика (життєві шляхи та світоглядні дилеми і подосі загадкового «Буковинського соловія» Осипа-Юрія Федьковича), циклі романів про Івана Франка («Самотність пророка», «Поет і Владика», «Доктор і Професор») Л. Різника. І ряд-перелік тут вільно продовжувати й продовжувати, бо сама природа національної психотиповості спонукає творчу особистість до вибору не агресивно-антагоністичного, а, сказати б, миро-творчого (тобто такого, в якому поєднується мир як спосіб існування соціуму і творчість як екзистенційний вибір конкретної людини) модусу буття: як підставово наголошує в дослідженні «Українознавство: природна психо-філософська концепція» В.Сніжко, «українському терену притаманним є осмислювальний процес, який називають софійним».¹⁴⁰

А між полюсами цих екстрем – вершинних осягів і трагічних катастроф – струменіла течія живого народного життя, яке поєднувало в єдиній сув'язі «вершин» і «низин» дні, роки, століття, епохи нашої історії. Вже перший повноцільний художній твір, вихід якого став «точкою відліку» для української історичної романістики – «Чорна рада» П. Куліша (написаний 1846 р., ще до розгрому Кирило-Мефодіївського товариства, цей роман зміг побачити світ лише 1857 р., уже після смерті Миколи I: симптоматично, що вже на своїх початках розвиток національної історичної белетристики послідовно гальмувався цензурними заборонами і прямими репресіями царату, естафету якого перейняли керманічі більшовицької імперії) – художньо виформовує, узагальнює і світоглядно підносить саме автентично-непофальшований плин української подієвості у багатоманітні його соціокультурних напрямних. «Чорна рада» (за фундатором сучасного етапу розвитку українознавства П.Кононенком, цей архітвір нашого красного письменства «пружний почуттями й думками, гарячою зацікавленістю долею народу»¹⁴¹) – то своєрідна енциклопедія життя України 60-х років XVII ст., коли після знесення

---

¹³⁹ Грабовський П. Справжні герої // Грабовський П. Не раз ми ходили в дорогу... Вибрані твори.. – К.:Веселка, 1972.. – С. 78.

¹⁴⁰ Сніжко В. Українознавство: природна психо-філософська концепція. – МОН України, ННДІ українознавства. – К.:2010. – С.428.

¹⁴¹ Кононенко П., Кононенко Т. Могутній талант // Творчі та ідейні шукання П.О.Куліша в контексті сьогодення: Збірник наукових праць до 180-річчя від дня народження Пантелеймона Куліша. – К.:»МП Леся». 2000. – С.14.

польсько-шляхетського панування вогненним вулканом Хмельниччини козацький край, охоплений вихором взаємного поборювання станів і суспільних груп, опинився в ситуації не менш драматичній, ніж до початку Визвольної війни. На базовий соціальний конфлікт поспільства (козацтва та покозаченого селянства) і козацької старшини, яка, дбаючи насамперед про свої вузькостанові інтереси, прагнула зміцнити статус провідної верстви, посівши місце, яке до того належало польській аристократії, накладалися зумовлені вибором протилежних політичних орієнтацій (пропольської та промосковської) конфлікти всередині самого старшинського табору. Надто складними постають і стосунки «Запоріжжя» з «волостю» (тобто – Січі та інших теренів Гетьманщини): спекулюючи на щирому прагненні запорожців, селян та простих козаків до всестанової рівності, охоплений жадобою влади авантюрист Іван Брюховецький здобуває для себе гетьманську булаву і тим самим занурює Україну у кривавий вир саможнищення. «Чорна рада» – то роман аж ніяк не про блискучу українську перемогу, але водночас П.Куліш як фундатор вітчизняної історичної романістики спромігся у ньому вийти на якийсь подиву гідно високий рівень утвердження вітальності, незнищеної української волі до життя. Попри смерть і руїну, а смертей багато на сторінках цього роману, особливо в драматично-завихрених нутрах описів Чорної ради під Ніжином у 1663 р., яка стала прологом до «Руїни» – найтрагічнішого періоду в історії України XVII ст., позначеного і загальним занепадом державності, і повною моральною деградацією козацької верхівки, персонажі роману (особливо це стосується образів Петра та Лесі як репрезентантів молодшого покоління: ці образи письменник «писав» з особливою любов'ю) віднаходять свій шлях до людяності й милосердя, до плекання Шевченкового «садка вишневого коло хати», високий етос якого завжди підноситиметься втіленням одвічних мрій хліборобського народу.

Неперебутнього значення внесок П.Куліша у становлення української історичної прози полягає не тільки в тому, що він створив її жанрово-стильовий першовзрієць (варто наголосити: «Тарас Бульба» М. Гоголя, «Нежинский полковник Золотаренко» та «Чайковский» Є. Гребінки, інші зразки російськомовної – як і полонимовної! – історичної белетристики на українську тематику, які побачили світ раніше за «Чорну раду», попри всю свою значущість у системі координат формування національної культури, не окреслилися початком неперервної тяглості розвитку нашої історичної прози), а й у тому, що він констатацією довершеного естетичного факту переконливо довів: перспектива подальшого поступу історичного прозописання – насамперед у його опорі на модальності не подієво-фактографічні, а екзистенційно-світоглядні. Інакше кажучи, відтепер провідною в художніх моделях письменників, які пишуть на історичну тематику, мала уреальнюватись не подієва або етнографічно-побутова емпірика, а доглибно вияскравлена історіософія та метафізика українства. Від конкретного епізоду, психологічного і соціального «документування» події до реалізованого у сюжеті, композиційній побудові, специфіці характеротворення світоглядного узагальнення – такою накреслив автор «Чорної ради» траєкторію розгортання

мислеформ історичного повіствування в українській літературі. Ті тексти, які наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. сформували репрезентативний «канон» історичної белетристики («Захар Беркут» І. Франка, «Князь Ієремія Вишневецький» та «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького, «Волинські оповідання» О. Левицького, цикл російськомовних романів про Хмельниччину та епоху Руїни М. Старицького), навч проявлювали актуалізацію в кожному з них цілої палітри метадискурсивних реєстрів – від гносеологічних, історіософських до просвітницьких і актуально-політичних. Тож не випадково, що у засадничо важливій передмові до «Захара Беркута» І. Франко застановився на теоретичній концептуалізації саме цієї проблеми: «Повість історична – се не історія. Історикові ходить передовсім о вислідження правди, о сконстатування фактів, натомість повістяр користується тільки історичними фактами для своїх окремих артистичних цілей, для воплощення певної ідеї в певних живих, типових особах. Освічення, характеристика, мотивовання і групування фактів у історика і в повістяра зовсім відмінні: де історик оперує аргументами і логічними висновками, там повістяр мусить оперувати живими людьми, особами.

Праця історична має вартість, коли факти в ній представлені докладно і в причиновім зв'язку; повість історична має вартість, коли її основна ідея зможе зайняти сучасних живих людей, то значить, коли сама вона жива й сучасна»¹⁴².

Навч зустрітися із «живими й сучасними» людьми українській історичній прозі судилося у вікопомних подіях Визвольних Змагань 1917 – 1921 рр., могутній порив яких, з одного боку, був виформовувався її ідейним пафосом та націєтворчими імперативами (взагалі, епоха, яка передувала добі УНР, позначена була справді безприкладним сплеском зацікавлень сюжетами нашої минувшини, свідченням цього стала подивугідна популярність серед загалу як власне прози на історичну тематику, так і перших у нашій інтелектуальній культурі історичних компендіумів – «Історій України» авторства М. Аркаса та М. Грушевського), а з іншого – порив цей поштовх для виходу української історичної белетристики на якісно вищий рівень естетико-метафоричних, сюжетно-тематичних та філософсько-світоглядних узагальнень. Нація справді, скористаємося наразі тичинівською метафорою, «одчиняла» свою справдешню й непофальшовану історію – одчиняла Вільним козацтвом, Слобідським кошом, гайдамацькими загонами, поверненням до живого історичного побутування таких слів, як «курінь», «отаман», «оселедець», «Універсал»... І – знову згадаємо Тичину – як «зерна кришталевої музики» падали в рахманний чорнозем видані і по столичних, і по провінційних видавництвах художні твори про українську минувшину. Найпопулярнішим серед тогочасних авторів був Андріан Кащенко – співець вільного Запоріжжя, твори якого нищили денікінці (видану 1918 р. в Катеринославі його книгу «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове» спалили майже до останнього примірника) та забороняли

¹⁴² Франко І. Захар беркут. Образ громадського життя Карпатської Русі в ХІІІ віці // Франко І. Зібрання творів у 50 тт. – К.: Наук. думка, 1978. – Т.16. – С.7.

більшовики; останні навіть спеціальний термін допасували – «кащенківщина», закидаючи письменнику «зоологічний націоналізм» та «ідеалізацію старовини». А твори його – славнозвісні у свій час повісті «Під Корсунем», «Над Козацьким порогом», «Славні побратими», «Зруйноване гніздо» – ішли між люди, запалюючи серця вогнем жертвовної любові до України. Навіть згодом, у глухі роки сталінщини, коли книги Кащенка потрапили під тотальну заборону, історична проза письменника палахкотіла тим неvigаслим вогнем, на світло якого продовжували іти юні ідеалісти. 1992 р. у передньому слові до одного з перших у Незалежній Україні перевидань його творів Олесь Гончар напише: «У мої шкільні роки твори Кащенка вже було вилучено з бібліотек як «націоналістичні» й «реакційні», і ми, школярі, могли тільки з-під поли передавати один одному ці пошарпані, зачитані книжечки, що просто чарували нас, бо того, чим нас лякали, ми зовсім там не знаходили, а натомість являлись нам із заборонених сторінок пахощі козацьких вольностей, героїка походів за визволення братів та сестер із султанських темниць, а ще ж полонила краса рідного слова, безмежне сяйво степів і розкотиста природа плавень Великого Лугу. Таким Андріан Кащенко був для нас, таким і нині постає – талановитим повістярем, чиє правдиве уславлення української історії є таким доречним сьогодні, коли Україна виборола свою державність і коли кожен чесний твір здатен пробуджувати в читачів почуття лицарського побратимства, прекрасне й людяне почуття національної гордості, гідності й честі»¹⁴³.

Новою, незрівнянно вищою стала і «ціна», яку доводилося сплачувати письменникові, який працював у царині української історичної проблематики, за право сказати своє слово... Трагічна доля Олелька Островського – тому яскраве підтвердження. Його твори, у яких переважно зображувалися найбільш драматичні моменти протистояння України з Московською імперією («Руїнування Батурина», «Руїнування Чортотлицької Січі», «Полтава», «Атакування Нової Січі» – сам автор називав ці тексти «історичними оповіданнями»), що їх виданнями буквально «засівалася» Наддніпрянина у 1917 – 1918 рр., були позбавлені зумисної ускладненості і стилістичних новацій, максимально пристосовуючись до потреб масового, у першу чергу – сільського читача. У суті речі вони «перекладали» мовою белетристичної оповіді філософський нурт антиімперських максим «Історії Русів», «Великого льоху» та «Іржавця» Т. Шевченка, творячи в такий спосіб те силове поле етнічної пасіонарності, яке жило і Холодноярську Республіку, і безприкладний у своїй героїчній драматургії Зимовий похід Армії УНР. Справжню вагу і значення уреальненого в історичній прозі націєтворчого слова швидко усвідомили і більшовики: червнем 1919-го Олелько Островський був у Полтаві заарештований і розстріляний чекістами.

Одначе попри всі випробовування, попри навіть фізичне знищення багатьох письменників (в окресленому контексті вільно згадати ще й ім'я

---

¹⁴³ Гончар О.Кащенко повертається // Кащенко А. Оповідання про славне військо Запорозьке низове. – К.:Веселка, 1992. – С.5-6.

Грицька Чупринки, автора історичної поеми «Байда»: 1921-го він так само був розстріляний ЧК), модус історизму в українському красному письменстві цієї епохальної доби здобувся на нову якість і стилістичних, і сюжетно-композиційних, і філософських доміант. Історична проза в багатоманітні її формовиявів (нарис, оповідання, повість, роман) силою обставин опинилася в епіцентрі творення нової суспільно-світоглядної реальності – світу суверенної української людини та суверенної української нації. Можна без перебільшення ствердити, що українська минувшина, події бурхливої історії козацько-гайдамацького краю стають тим обрієм, на який проектувалися чи не всі культурологічні «сюжети» епохи Розстріляного Відродження – від графіки Г.Нарбута до «Звенигори» О.Довженка. Вершинними здобутками історичної прози цього періоду окреслилися згадуваний повище роман О. Соколовського «Богун» (1931) та роман-дилогія З. Тулуб «Людолови» (т. 1 – 1934 р.; т. 2 – 1937 р.; за глибиною і ґрунтовністю опрацювання фактичного матеріалу, панорамністю зображення подій, які відбуваються в Україні, Польщі, Кримському ханстві, Туреччині, Московській державі, за майстерністю поєднання у просторі оповіді реалістично-документального, психологічного та героїко-романтичного дискурсів цей твір не має собі аналогів в українській історичній романістиці ХХ ст.). Проте навіть ті художні твори, які за жанровою класифікацією позбавлені прикметникових ознак «історичності», підносять етнічну минувшину як універсальний символічний код, що поєднує все багатоманіття сенсів буття національної спільноти. Найвиразніше тому підтвердження – «Чотири шаблі» Ю. Яновського: хронотоп цього роману типологічно паралелізує героїку Визвольних Змагань, зокрема бої з інтервентами Антанти на півдні України у 1919 р., та віддалену пластами століть, але від того не менш живу й гарячу козацьку мілітарність.

Доба сталінщини гвалтовно зупинила це піднесення. Починаючи з другої половини 30-х рр.. ХХ ст., українська історична тематика виявилася якщо не всуціль забороненою, то зведеною до кількох костюмовано-декоративних «сцен», які суто утилітарно ілюстрували ледь припорошену «класовим підходом» дореволюційну схему москвоцентричної «русской истории». Під тотальну заборону підпадало уславлення козацької героїки, концептуальне осмислення процесів розвитку національної самосвідомості українців, формування в процесі розгортання Визвольної війни під проводом Хмельницького Гетьманщини як демократичної форми української ранньобуржуазної держави, повстання українців проти московського панування у другій половині XVII – на початку XVIII ст. Натомість всі зусилля нечисленних історичних белетристів спрямовувалися на те, аби переконати читача в «одвічному прагненні українського народу возз'єднатися з великим братнім російським народом – своїм старшим братом». Квінтесенцією такого ілюстрування та еталонним зразком, на який повинні були орієнтуватися інші письменники, стала удостоєна Сталінської премії дилогія Н. Рибак «Переяславська рада» (т. 1 – 1948 р.; т. 2 – 1953 р.), у якій справді не без дециці певної художньої майстерності утверджувалася ключова теза про повну нездатність України жити суверенним державним життям. Знаний дослідник

української історичної прози ХХ ст. А. Шпиталь у зв'язку із цим наголошує: «У змалюванні Переяславської ради Н. Рибак іде в руслі «Статейного списку» В. Бутурліна. Нема тут ні слова про таємну раду і про конфлікт щодо присяги. Натомість усі цілуються, бояри та послы тиснуть руку посполитому Терновому... замість ділових розмов – чаші й чарки, а взагалі ці сторінки нагадують бразильський карнавал, особливо – коли переяславці розводять стрільців по своїх домівках, щоб напоїти та нагодувати»¹⁴⁴.

Закономірно, що в такій ситуації про повноцінне творення історичної прози на підрадянській Україні не могло бути й мови, але на теренах, вільних від цензури КПУ та контролю НКВД, наша історична белетристика розвивалася – і доволі інтенсивно. У міжвоєнній Галичині молодь, яка менш ніж за десятиліття по тому жертвовно боротиметься за волю свого краю в лавах УПА, формує свій світогляд на циклі історичних романів Б. Лепкого про визвольний чин гетьмана Мазепи («Мотря», «Не вбивай», «Батурин», «Полтава», «З-під Полтави до Бендер»), на повістях Ю.Опільського про епоху Київської Русі («Іду на вас», «Ідоли пануть»), на «Роксоляні» О. Назарука та «Холодному Ярі» Ю. Горліса-Горського – романі, який з вражаючою силою художнього узагальнення відобразив героїку повстанської боротьби пробудженого в революційному зриві українського селянства. Та після інкорпорації Західної України до складу СРСР і ті досить обмежені можливості творення історичної белетристики, які ще існували під польською окупацією, зникли, і відтоді протягом кількох десятиліть українська історична проза як структурована цілісність жанрово-тематичних складників могла розвиватися лише в діаспорі. Оповиті мелосом високого киево-руського містицизму «Легенди старокиївські» Н. Королевої, «Останній пророк» Л. Мосендза – багатоплановий історико-філософський роман, який події в окупованій римлянами Іудеї проектує на бутність поневоленої України, «Рубікон Хмельницького» та «День гніву» Ю. Косача, де насвітлено ту вибухову енергію народного спротиву, що вона 1648 р. знесла в Україні магнатське панування, «Несмертельна слава» П. Феденка, «Степова квітка», «Гетьман Кирило Розумовський», «Патріот Григір Орлик» М. Лазорського – це високомистецькі насвітлення трагедійної бутності «точок біфуркації» національної історії, які і до сьогодні лишаються дієвим чинником формування як художнього простору літератури, так і суспільної свідомості загалу.

Однак якою б значною не була міра індивідуального таланту кожного із названих повище письменників, все ж повносило сягнути свого «горизонту» українська історична проза спроможна тільки наснажуючись енергетикою рідної землі, вітальними потоками живої історичної пам'яті народу. Власне, саме поновна актуалізація цієї пам'яті й уреальнила сплеск інтересу до нашої історичної тематики, яким позначений був час «відлиги» 60-х рр.. ХХст. В «оперативне поле» літературного процесу повертаються заборонені твори й

¹⁴⁴ Шпиталь А. Творення міфа Переяславської ради 1654 р. в українській літературі ХХ ст.// Слово і час. – 2004. - №5. – С.22.

імена (у роки т.зв. «культу особи» під забороною перебував увесь корпус класичної української історичної прози, починаючи від «Чорної ради» П. Куліша і закінчуючи безневинними текстами Д. Мордовця), а молоде покоління письменників, згодом назване «шістдесятниками», послідовно легалізує в часопросторі художньої оповіді теми та сюжети, що були якщо не за зовнішньою формою, то за внутрішньою суттю супротивні імперським історіографічним концепціям.. Знаковим для розгортання нового етапу розвитку історичної прози став вихід у світ 1968 р. роману П. Загребельного «Диво», у якому вперше в українському письменстві у спосіб суміщення трьох часових пластів – доби Ярослава Мудрого, десятиліть сталінського та гітлерівського тоталітаризмів та періоду бурхливого розвитку науково-технічної революції – концептуалізувалася ідея неперервної тяглості загроженої і разом з тим незнищеної української культури (згодом критики назвуть цей твір першим в українській літературі історичним романом «зв'язку часів»). «Диво» П. Загребельного виявляє подивугідну світоглядно-тематичну суголосність зі ще однією вершиною вітчизняного письменства ХХ ст. – «Собором» О. Гончара, так само утверджуючи – і в «метасюжеті» про високий маєстат творення кафедри Святої Софії, і трагічних дисонансах наративів про нищення більшовиками Михайлівського Золотоверхого та спроби гітлерівців вивезти до Німеччини безцінні мозаїки Софії Київської – концепцію соборності вільного духу, непідвладного жодному диктаторському режиму. Але «Диво» не було «самотньою вершиною»: період кінця 60 – початку 70-х років ХХ ст. в Україні позначений з'явою цілого шереху високохудожніх творів на історичну тематику... С. Плачинда в циклі історичних повістей «Неопалима купина» (1968) повертає українській громаді постаті Галшки Гулевичівни, Феофана Прокоповича, Артема Веделя, Максима Березовського (у суті речі це був перший приступний загалу підручник з українознавства); того ж таки року Р. Іваничук у романі «Мальви» на історичному матеріалі Хмельниччини досліджує – і виразно проектує на «радянські» реалії – проблему яничарства як усвідомленої чи неусвідомленої зради свого народу; І. Білик у «Мечі Арея» (1972) досліджує першопочатки історії українців і віднаходить їх зовсім не в тій «колисці трьох братніх народів», яку письменникам наказували «гойдати» у своїх творах на історичну тематику партійні наглядачі за літературою... Тому закономірним бачиться те, що після «великого погрому» української інтелігенції 1972 р., супроводжуваного як масовими арештами дисидентів, так і фактичною забороною розвитку усіх націєтворчих доміант культури, у тому числі – й історичної прози, «Неопалима купина», «Мальви» та «Меч Арея» були заборонені та вилучені з бібліотек, а їхні автори зазнали переслідувань. Проте і в умовах жорсткого цензурного тиску українські історичні романісти та повістярі не «складали зброї» (деяке послаблення хвилі заборон в українському письменстві сталося після відставки одіозного секретаря ЦК КПУ з ідеології В. Маланчука у 1979 р.). З'являється високомистецька «Роксолана» (1980) П. Загребельного, у якій автор, за А. Шпиталем, уперше «повернув Роксолану

психології з міфів і легенд»¹⁴⁵, звитязний чин непереможного кошового І. Сірка уславлює В. Малик у тетралогії «Таємний посол» (1968 – 1977), приходить 1979 р. до читача – щоправда, для цього потрібна була спеціальна постанова Президії СПУ – геніальний роман у віршах «Маруся Чурай». Живлющий струмінь історичної правди пробивався крізь усі цензурні загати, а для письменників тієї епохи творення історичної прози стало своєрідною формою творення українознавства, на яке була накладена вже тотальна заборона як на «буржуазно-націоналістичну науку». В. Малик під цим оглядом зазначав у щоденникових записах: «Вірю: читати «Таємний посол» легко, а як важко я його писав! Передусім не було впевненості, що його надрукують. Далека історія, козацтво – кому це було потрібно... Владі? Ні, вона робила все, щоб народ наш забув свою історію, навіть свою назву. Так все було задушено, пригнічено, що, здавалося, страх скував уста і душу народу. Але працював одержимо. Хотілося хоч трішки розбудити, розтривожити той всенародний сон, щоб люди згадали своїх предків, свою історію, свою мову...»¹⁴⁶. Новим сплеском творчої активності історичних романістів позначена перша половина 80-х років ХХ ст.: «На полі смиренному (1982) В. Шевчука, «Білі банкетти» (1985) М. Смоленчука, «Жовтий цвіт кульбаби» (1984) та «Яса» (1985) Ю. Мушкетика, «Похорон богів» (1986) І. Білика – це урєальнене в історичному форматі художнє передчуття тих тектонічних процесів, які, розпочавшись в Україні з початком «перебудови», обумовили затвердження всенародним референдумом 1 грудня 1991 р. Незалежності України.

Перша половина 90-х – то «золота доба» української історичної романістики, період, коли вона здобулася серед читачів на найбільшу увагу і найбільший розголос. Пробуджена Незалежністю спільнота, для якої вперше по десятиліттях компартійного панування відкрилася можливість пізнати історичну правду, що її ховали по бібліотечних «спецхранах», тамувала спрагу масовими перевиданнями історіографічних пам'яток авторства М. Грушевського, Д. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко, О. Субтельного, «класикою» історичної белетристики початку ХХ ст., історичною прозою міжвоєнної Галичини та української діаспори. Свідченням надзвичайної у той час популярності книг, у яких насвітлювалася героїчна й трагічна наша минувшина, стало здійснене київським видавництвом «Абрис» у переддень 1991-го репринтне перевидання славнозвісної «Української культури» І. Огієнка, яка вперше вийшла у Києві ще за Центральної Ради 1918-го. Наклад «Української культури» перевищував двісті тисяч примірників (згодом жодне з українських видань не змогло «побити цей рекорд») і за якийсь місяць видання зникло з полиць книгарень. Проте незабаром читацька громада все наполегливіше почала вимагати чогось більшого, ніж звичайне повернення раніше заборонених творів, до того ж написаних зазвичай багато десятиліть тому. Українство у той час, як наголошує в монографії «Наукові основи

¹⁴⁵Шпиталь А. Skripta mater (до 85-ліття Павла Загребельного). // Слово і час. – 2009. - №8. – С.105.

¹⁴⁶ Козюра І., Козюра В. Щоденники лубенського Езопа // Голос України. – 2001. – 21 лютого. – С.8.

українознавства» Л. Токар, прагнуло «суттєво поглибити своє уявлення та розуміння того, хто ж ми є в цьому світі, в чому визначальний сенс нашого буття, а звідси й національного інтересу в найширшому його розумінні»¹⁴⁷ Від національного письменства, отже, очікували на нову, актуальну, оперту на масив нововідкритих фактів і в той же час художньо переконливу та психологічно достовірну візію української минувшини. Відповіддю на цей виклик стала «Орда» Р. Іваничука, опублікована у січневому за 1992 р. числі львівського часопису «Дзвін». То був перший український історичний роман, що побачив світ першого місяця першого року нашої Незалежності...

«Орда» має своєрідне жанрове визначення, запропоноване самим автором, – «псалом». Із псалмами наша словесність знайома була віддавна (згадаємо «Давидові псалми» Т. Шевченка чи «Псалом залізу» П. Тичини), однак текст «романного» масштабу і «романного» способу художнього мислення вперше був поіменованій у такий спосіб (як відомо, «псалом» з грецької – хвалебна пісня релігійного змісту). Власне, ця обставина засвідчує, що «Орда» – твір, далекий від канонів нормативно-класичного історичного роману, і прикметний він насамперед тим, що його автор у параболічному розгортанні дискурсивних методик наближається до утвердження цілого свого тексту як структурованого поліфонічного символу. Попри те, що Р. Іваничук зробив сюжетно-тематичною основою роману конкретну історичну подію (геноцидне знищення Батурина у 1708 р. карателями Петра I-го), тут годі шукати вальтер-скоттівської достовірності в описах розгортання історичних подій і реалій побуту початку XVIII ст. Значною мірою умовними, позбавленими прикмет хронологічно визначеної конкретики окреслюються й історичні персонажі, які діють у романі: зрадник Батурина полковник Ніс, Петро I, Меншиков, Федір Ромодановський, Мотря Кочубеївна, Павло Полуботок. Алегорично-притчевий потенціал тексту увиразнюється ще й тим, що в романі діють цілковито умовні міфологічні персонажі (наприклад, козак Мамай або карлики та їхній магістр Єрмолай – здрібнілі раби Петра I, які, втративши будь-яку людську подобу, віднаходять сенс власного існування тільки у знищенні вільного духу тих, хто ще не став на коліна перед тираном). Інакше кажучи, «Орда» – це не «костюмована» історія, це сучасність (точніше – події 1990 – 1991 рр., які передували виходу України з СРСР: не випадково ж Р. Іваничук, обраний народним депутатом Верховної Ради України того скликання, яке проголосило Декларацію про Незалежність, згодом стверджував, що деяких негативних персонажів «Орди» він «списував» з депутатів-шовіністів, що зятято намагалися утримати Україну у складі імперії), яка, відобразившись у минулому, проростає високим молитовним псалмом українського майбутнього. У романі багато щонайактуальнішої публіцистики і прямих інвектив, бо «Орда» була не тільки псалмом, вона стала також романом-закликом і романом-попередженням, у якому письменник самою розпеченою «матерією» свого письма проголосив: попри всю лють тиранів та їхніх поплічників народ лишається живим, допоки з'являються сміливці, які виборюють його волю.

¹⁴⁷ Токар Л. Наукові основи українознавства. – К.:2013. – С.186.

Власне, така публіцистичність – за А. Погрібним, вона «знана в літературі здавна (знову згадаймо за «Слово про Ігорів похід»)¹⁴⁸ – це насправді «меч двосічний», і вона спроможна як увиразнити художню «матерію» оповіді, так і суттєво притлумити емоційні реєстри твору. Знову зачитуємо А. Погрібного (принагідно нагадавши, що «народний професор» і ведучий славнозвісної радіопрограми «Якби ми вчилися так, як треба» впродовж багатьох років був завідувачем відділу української літератури в Національному науково-дослідному інституті українознавства): «Під пером майстра вона [публіцистичність – О.Х.] стає органічним та «мало помітним» складником образної структури твору, додаючи енергетичності, активізуючи його, і навпаки – у неглибокого письменника лишається на рівні «непереварених» та не вмонтованих у художню тканину публіцистичних блоків чи пасажів, що знижують мистецьку вартість твору».¹⁴⁹ Якому з цих двох пов'язаних із публіцистичністю художніх модусів віддав перевагу у романі «Орда» Р. Іваничук? Право відповіді на це питання лишається за читачем...

Саме «Ордою» Р. Іваничука було художньо концептуалізовано й утверджено той напрям розвитку історичної прози доби Незалежності, який провідну мету вбачає в естетичному осмисленні трагедійних вимірів української історії. Протягом кількох наступних років ця трагедійна домінанта історичної белетристики проявлятиметься визначальною, збагативши національне письменство низкою стилістично довершених та світоглядно значущих творів. Особливе місце серед них посідає виданий того ж 1992-го роман В. Малика «Горить свіча» – багатоплановий поліфонічний текст, присвячений історичним подіям 1240 р., коли Батисві орди захопили і дощенту знищили золотoverхий Київ. На відміну від «Орди» Р. Іваничука, твір В. Малика (знаний майстер історичної прози віддавна працював над «києво-руською» тематикою, свідченням цього стали його романи «Черлені щити» (1985) і особливо «Князь Кий» (1980): «Я хотів показати наші корені: Русь – це ми. Це – Київська земля, це – підмурівок України»¹⁵⁰, – скаже згодом письменник) характеризується сумлінним дотриманням методологічних засад вальтер-скоттівського принципу осягнення минувшини (серйозна праця над джерелами, гармонійне поєднання вимислу та домислу, увага як до вигаданих персонажів, так і до реальних історичних осіб). Л. Касян у зв'язку з цим наголошує, що «Горить свіча» уреальнює виразні ознаки «художньо-історичного типу роману з уважним ставленням автора до історії, його

---

¹⁴⁸ Погрібний А. Феномен письменницької публіцистики // Погрібний А. Літературні явища і з'яви (Статті. Портрети. Силуети. Наближення). – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – С.65.

¹⁴⁹ Погрібний А. Феномен письменницької публіцистики // Погрібний А. Літературні явища і з'яви (Статті. Портрети. Силуети. Наближення). – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – С.65.

¹⁵⁰ Малик В. Покоління юних – це дзеркальне відображення здеморалізованого суспільства // Комсомолец Полтавщини. – 1991. – 21 лютого. – С.4

дослідною, архівною роботою, підкресленою соціальністю, достовірністю зображених подій, різноплановим показом постатей, які мали вплив на подальший хід історії, на долю народів»¹⁵¹, проте оповідні реєстри твору дають підстави також аналізувати його в системі координат «історико-художнього роману, що несе проєкцію на сучасність, філософічність, динамічність сюжету»¹⁵². Фактологічна достовірність «письма» у В. Малика несподівано підноситься до «обрію» символічних узагальнень... Справді, вражаючою під цим оглядом постає сцена в поруйнованому соборі Святої Софії, де Добрині, який втік із ординського полону, повертає надію вогник запаленої свічі (її засвітив знаний із літописів оборонець Києва – воєвода Дмитро): «Ще здалеку побачив перед обідраним іконостасом у кіюті свічу, що горіла злегка мерехтливим від протягу світлом. Свіча в розореному, оскверненому чужинцями храмі? В Софії великопрестольній київській? Де загарбники викрали все, що можна було взяти з собою? Де порубали прямо на амвоні отців церкви? Де з ікон обдерли золото, срібло та самоцвіти? Де, здається, знищили сам дух народу, на який напали?.. І тут – горить свіча? Звідки? Чия рука її поставила? Добриня раптом відчув, як щось здригнулося в його вистражданій душі, ніби відсунулася чорна заслонка, – і в неї ввірвалося живодайне тепло і світло»¹⁵³.

Висока тональність драматичного мелосу української історії, яка впродовж перших кількох років Незалежності повновладно домінувала у світоглядно-тематичній палітрі красного письменства, уреальнювалась однією з визначальних його домінант і протягом двох наступних десятиліть нашого суверенного існування. Особливо значущими в окресленій дискурсивній парадигмальності трагедійного нурту українства постали романи «Наливайко» М. Вінграновського, «Єрусалим на горах» Р. Федоріва, «Вічний Іван» В. Міняйла, «Ніч після сходу сонця» К. Мотрич, «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного, «Падіння давньої столиці» О. Лупія. У пропонованому увазі освітрянської громади збірнику подано фрагменти трьох романів, які репрезентативно засвідчують перспективність таких художньо-світоглядних методик. Це «Басаврюк ХХ» Д. Білого (фактично, піонерський зразок українського «фентезі», історико-готичний роман, у якому динамічна темпоральність подій реальної історії епохи Визвольних Змагань та Другої світової війни проєктуються на містичні гоголівські метасюжети), «Кинджал проти шаблі» Тимура і Оксани Литовченків (ще одна спроба художньо осмислити постать легендарного Дмитра Байди-Вишневецького) та «Симон Петлюра» В. Фольварочного. Показовою під цим оглядом постає варіативна множинність мовно-стилістичних модусів історичної прози: якщо «Басаврюк ХХ» характеризується розкутістю лінгвістичних реєстрів письма – аж до стилізацій під українську мову XVIII ст., то написаний у пригодницько-

¹⁵¹ Касян Л. Роман Володимира Малика «Горить свіча» у контексті художнього відображення історичного минулого // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 87.

¹⁵² Касян Л. Роман Володимира Малика «Горить свіча» у контексті художнього відображення історичного минулого // Українознавство. – 2007. – № 1. – С. 87.

¹⁵³ Малик В. Горить свіча: Роман. – К.: Укр. письменник, 1992. – С.416.

романтичній тональності «Кинджал проти шаблі» чи реалістичний «Симон Петлюра» характеризуються нормативним характером лексичних модальностей.

Інший не менш значущий і також надзвичайно популярний на початках Незалежності «модус письма» концептуалізує історичну прозу художнім еквівалентом наукового українознавства як системної науки про цивілізаційний феномен України. Для письменників, які працюють у річищі цього напрямку, визначальним окреслюється не художнє моделювання ситуацій чи психологічна переконливість зображених подій і характерів, а саме інформаційний потенціал художнього тексту. З огляду на це вони і концептуалізують рецептивні матриці твору в системі координат насамперед науково-достовірної парадигматики історії; книги такого кшталту цілком підставово можна назвати белетризованими історичними монографіями. Яскравим під цим оглядом зразком постає роман І. Білика «Не дратуйте грифонів» (разом з романами «Дикі білі коні» та «Цар і раб» він становить т.зв. «скіфську трилогію»: у 1993 р. цей твір був удостоєний Всеукраїнської літературної премії за кращий роман року). Сюжетний вимір роману «Не дратуйте грифонів» спроектовано на тематику четвертої книги Геродота із Гелікарнасу (у цьому творі «батько історії» описує свою мандрівку теренами Скіфії у V ст. до н. е.), тому письменник розгортає текст як своєрідний підручник зі «скіфознавства»: сюжет «вченої подорожі» дозволяє І. Білику докладно описувати історію та етнографію скіфів, державний лад, систему світоглядно-міфологічних уявлень цього народу войовників і хліборобів. У творі широко представлені поетичні легенди про походження скіфів, про символіку священних дарів, які цей народ отримав з неба (ярмо з плугом, горнець і бойовий топірець), про скіфських богів та героїв; Геродот, записуючи ці перекази з вуст тих людей, з якими його зводить доля на шляху мандрівника, не може приховати захоплення величчю й мужністю народу, який незадовго перед тим розгромив незчисленні перські полчища.. Якщо у славнозвісному «Мечі Арея» І. Білик вводить в оперативне поле української історії добу «Великого переселення народів», то романом «Не дратуйте грифонів» він переконливо стверджує: історія Скіфії – невід’ємний складник саме української історії, а «скіфи» – то один із питомо-національних етнонімів на кількатисячолітньому історичному шляху народу. Прикметними зразками саме «українознавчої» історичної прози окреслюються також цикл «історичних фресок» С. Плачинди «Козаки в Дюнкерку» (пам’ятаємо, що його славнозвісна «Неопалима купина» в 70-ті була заборонена і вилучена з бібліотек) та написана в стилістиці есеїстично-пошукової оповіді повість О. Дробахи «Велике серце Гетьманщини» (фрагменти із цих творів наведено в нашому збірнику). На прикладі цих текстів маємо змогу навчати переконатися, наскільки потужний українознавчий потенціал виявляється в синтезі науково-аналітичних та естетико-метафоричних модальностей осягнення української минувшини.

Суголосним «модусу» історичної романістики як художнього еквіваленту українознавства постає також специфічний напрям белетристичного історіописання, визначальною дискурсивною домінантою якого постає

фактологічна достовірність художньої оповіді. Одначе, попри спільну україноцентричну парадигмальність, такого кшталту прозі не притаманна панорамність узагальнень, тут відсутня повнота концентрів українознавчого осмислення національного буття, яка дозволяє у системі координат єдиного твору художньо осмислювати водночас проблематику етнографічну, політичну, військово-мілітарну, світоглядну, історіософську. Поле художньої обсервації переважно «звужується» до окремих історичних постатей (найчастіше у зразках цього «письма» маємо справу з історико-біографічними романами, присвяченими визначним українським культурним чи політичним діячам), але така часопросторова локалізація уможливорює значно інтенсивніше – з урахуванням усіх деталей, а вони часто надто значущі – занурення в конкретику ситуації. Визнаним майстром такої прози був Ю. Хорунжий (автор відомих документально-біографічних романів про Михайла Старицького, Людмилу Старицьку-Черняхівську, Миколу Садовського). Його романи «Злет і заземлення Григорія Полетики» (присвячений ймовірному автору «Історії Русів») та «Вірую» (опертий на сумлінну джерельну базу перший в українській літературі художній твір про науковий подвиг і життєвий чин велетня національної історіографії та голови Української Центральної Ради Михайла Грушевського) належать до репрезентативних зразків такого напрямку. Авторський вимисел тут свідомо мінімалізовано (у романі «Вірую» документально підтверджується навіть більшість реплік персонажів), а стилістичні реєстри авторської оповіді узгоджуються з проголошенням ще І. Франком методом «наукового реалізму».

Вподобаний читацьким загалом і введений до шкільної програми з української літератури роман Ю. Мушкетика «На брата брат» – характеристичний приклад того типу української прози доби Незалежності, де історія осмислюється й аналізується насамперед як особистісний вибір і особистісна відповідальність кожного. Вже у назві цього твору (в епіцентрі письменницької уваги тут – доба гетьманування І. Виговського, який своєю блискучою перемогою над царськими військами під Конотопом створив реальні можливості для того, аби утверджена козацькою шаблею під час Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького Гетьманщина вийшла з-під орбіти московського впливу) підкреслена одвічна дилема нашого історичного буття, яку осмислювали і Т. Шевченко у «Великому льосі» (образи «двох Іванів», один з яких буде справжнім сином України, натомість інший – її катом), і Ю. Яновський у «Подвійному колі». Йдеться про братовбивчу «розполовиненість» української громади, коли надто часто етнічний-таки українець, кажучи словами творця нескореного «Слова про Ігорів похід», «мале» (тобто – особистісно-егоїстичне) називає «великим», а «велике» – «малим». Прагнучи особливо наголосити на цьому твердженні, Ю. Мушкетик робить головними героями свого твору не визначних військових чи державних діячів, а двох рідних братів – Матвія та Супруна. Вони – одного роду і однієї віри, вони разом звиятно билися у війську Хмельницького, вони обоє по-своєму щиро віддані Україні, але шляхи їхні розійшлися з початком інспірованого царем та боярами виступу полтавського полковника Мартина Пушкаря проти Виговського:

Матвій підтримав Гадяцький трактат, згідно з яким Велике Князівство Руське мало разом з Великим Князівством Литовським та Королівством Польським увійти до федеративної спілки оновленої Речі Посполитої, натомість Супрун приєднується до табору тих, хто обирає промосковську орієнтацію. Результат такого «розполовинення», де справді брат пішов на брата, – трагічний: Україна занурюється у кривавий вир, у якому Виговський втрачає булаву, гинуть і Мартин Пушкар, і Матвій та Супрун, а повновладними господарями козацьких земель стають московські воєводи. Водночас Ю. Мушкетик у цьому романі далекий від того, аби поділяти своїх персонажів на всуціль позитивних і всуціль негативних (попри виразну прихильність до державотворчих зусиль І. Виговського, письменник не раз змушує читача захоплюватися жертвовною відвагою та лицарським завзяттям зовсім ворожого до його політики Супруна, – відчайдушного і разом з тим недалекоглядного козака-нетягу, який схильний беззастережно довіряти московським емісарам), тому поряд із суспільно-політичною проблематикою такими важливими в романі постають і морально-світоглядні аспекти, які акцентують на руйнівній природі владолюбства та демагогічної «гри» на пристрастях юрби.

Опублікований на зламі століть і тисячоліть (у порубіжному 1999 р.) роман Н. Дзюбенко «Андрій Первозванний» – то достойна репрезентація цікавого і перспективного напряму історичної белетристики, який підважує пласти глибинної етико-релігійної традиції українства. Інтелектуальний сюжет роману розгортається в діалогічній зустрічі старого і нового – прадавнього українського язичництва і християнства. На терени Наддніпрянщини приходить Апостол Андрій, аби благовістити Христову правду і світло Євангелія, але тамтешні громади тримаються своїх давніх вірувань і звичаїв, у яких химерно переплелися піднесене і потворне, злостиве і добротворче. Як привести народ до нової віри, як утвердити християнство в душах людей, відкривши їх духовому погляду правдиві Шлях, Істину і Життя? Велич Апостола Андрія, за Н. Дзюбенко, і полягає насамперед у тому, що він першим відчув серцем і усвідомив розумом: Христос прийшов у світ не на те, аби сіяти розбрат і нові війни за «правильну віру», а для того, щоб утвердити любов. Інакше кажучи, етнічне й універсально-християнське начала мають не конфліктувати, а поєднуватися в гармонійному синтезі звільненої Спасителем «від рабства Закону» людини.

Натомість Ю. Мушкетик романом «Прийдімо, вклонімося...» художньо узагальнює перспективи творчого осягнення акустики історії в розгортанні метафоричного засягу мовних стилізацій. Тут – особливо у фрагментах літопису, присвяченого подіям Коліївщини – мова твору сягає такого рівня автентичної образності, що навіч наближається до поезії у прозі: згадується під цим оглядом С. Єрмоленко та її фундаментальна праця «Мова і українознавчий світогляд»: «Особливість поетичного тексту – виявити мінімальну відстань між словами, які перебувають у різних сферах чуттєвої реальності»¹⁵⁴). Згідно із сюжетом твору, до рук молодого аспіранта київського Інституту історії Олега

¹⁵⁴Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд : Монографія. – К.: НДІУ, 2007. – С.44.

Зайченка, який у другій половині 50-х рр. ХХ ст. приїздить до епіцентру Коліївщини – села Медведівки на Черкащині, аби зібрати там матеріал для кандидатської дисертації про гайдамацький рух (певна річ, вона повинна була цілковито відповідати компартійній ортодоксії з її догматичним канонам «класової боротьби») – потрапляє таємний літопис, написаний у добу уславленого в народній пам'яті повстання. Ця досі не відома науці пам'ятка перевертає усі сформовані офіціозом уявлення радянського історика, який несподівано і для самого себе починає розуміти, що українська національна ідея – то не вигадка «буржуазних націоналістів», а світоглядна домінанта буття народу. Живодайну силу етнічного чинника в історії Коліївщини Ю. Мушкетик увиразнює не так за допомогою подієвого ряду (нові факти про особу Залізняка, про роль у тих подіях М. Значко-Яворського), як спираючись на особливі лінгвістичні практики стилізованого під українську мову ХVІІІ ст. нарративного викладу. Власне, пригодницький сюжет роману (пошуки повного тексту літопису, на який, окрім науковців, «полюють» і спецслужби різних країн) постає своєрідним тлом, на якому виразніше проявляється його герменевтичний «метасюжет» – духовий рух героя від сповненої облуди концепції «партійного підходу» до чистого і прозорого мелосу неспотвореного українського слова. Роман «Прийдімо, вклонімося...» повносило розгортає той напрям української історичної романістики, в естетичних модальностях якого мелос наснаженої високою поезією народної мови продовжується правдою неспотвореної народної історії.

Відображення в романі Ю. Мушкетика «Прийдімо, вклонімося...» буремних подій Коліївщини неминуче прикликає на світоісторичних паралелях доби згадку про ім'я поета, що йому першому судилося з вражаючою силою художнього обдарування оспівати її драматичні звитяги. І неминуче постає запитання: наскільки українська проза епохи Незалежності виявилась спроможною витворити живий, повноцільний і переконливий образ геніального автора «Кобзаря»? Відповідь на нього не буде простою.... Власне, слід нагадати, що хоча перші художні твори про творця «Гайдамаків» з'явилися ще за життя Т. Шевченка (назвемо бодай наснажений захопленням подивуванням Шевченковим талантом вірш О. Афанасьєва-Чужбинського), проте історична романістика змогла підійти до осмислення цього вражаючого феномена лише у ХХ ст.: певно, такого масштабу постаті вимагають для цілокупного свого осмислення досить значної часової відстані. Також надто значущим було і те, що художня Шевченкіана вимушено розвиватися в умовах ідеологічного тиску: «В бур'янах» С.Васильченка, «Тарасові шляхи» О. Іваненко, «Поетова молодість» Л.Смілянського, «В степу безкраїм за Уралом» З.Тулуб, «Петербурзька осінь» О.Полторацького, а навіть і написані вже в наближенні до доби «Перебудови» романи В.Шевчука «Син волі» та «Терновий світ» – усі ці твори, попри увесь безсумнівний талант їхніх авторів, просто не могли не зображувати Шевченка у вимірах, прийнятних для партійної ідеології. Можливо, саме з огляду на це найпопулярнішими серед читачів були і продовжують лишатися не власне художні твори про Шевченка, а його белетризовані документальні біографії - «Тарас Шевченко-Грушівський:

Хроніка його життя» О.Кониського та «Українські ночі, або родовід генія» польського письменника Є. Єнджиєвича.

Українська історична романістика на зламі ХХ-ХХІ ст., безсумнівно, не могла не звертатися до постаті творця Книги Книг українців (цьому сприяло і стрімке падіння цензурних заборон): під цим оглядом варто назвати близький до документальних жанрів роман-есе Б.Чайковського «Тарас Шевченко» (1992) та психологічний роман З.Легкого «Тарасові страсті» (2006), проте на суттєвий читацький розголос ці твори не здобулися. Виданий 2013 р., у переддень 200-річчя від дня народження Шевченка, роман К.Тур-Коновалова та Д.Замрія «Художник» (фрагмент з нього – у нашому збірнику) – то цікава спроба подати читачеві «нетиповий» образ у «нетипових» обставинах. Шевченко тут – сповнений надій юнак, перед яким несподівано відкриваються двері у світ високої культури. Він спрагло осмислює те, з чим його несподівано звела доля – мистецтво великих художників у колекції Ермітажу, спілкування із К. Брюлловим, інтелектуальну атмосферу петербурзьких салонів. Динамічний сюжет роману (дається взнаки фахова підготовка письменників: його автори – знані кіносценаристи, за сценарієм яких знятий, зокрема, і відомий український фільм «Той, хто пройшов крізь вогонь») робить його легким і приступним широкому колу читачів. Можливо, саме така легкість і постає головною вадою твору, згідно з логікою якого Шевченко заледве чи не був облагодіяний у Петербурзі монаршим двором та високочолим товариством. Десь у затінку оповіді, на жаль, лишилося відчуття непозбутньої трагедійності, яке повсякчас супроводжувало кріпака Тараса у столиці імперії, тієї імперії, яка захопила і повсякчас знищувала його край і його народ.

Стратегії постмодерних концепцій інтерпретаційної варіативності минулого художньо втілив у романі «Конотоп» В. Кожелянко – визнаний засновник жанру «альтернативної історії» в українській літературі. Прикметно, що «Конотоп» написано на основі художнього осмислення того ж історико-подієвого матеріалу, що й роман Ю. Мушкетика «На брата брат», однак наскільки ж несхожими виявляються композиційні, світоглядно-ідеологічні та лінгвістичні «конвенції цих авторів: якщо у Ю. Мушкетика маємо класичний реалістичний твір (з деякою «домішкою» романтизму, але реалізм як стиль тут домінує беззаперечно), у якому світоглядний імператив письменника задекларовано чітко й виразно, то В. Кожелянко своїм текстом пропонує кожному читачеві навч переконатися в тому, наскільки неймовірно велику кількість взаємопротилежних інтерпретацій може мати кожна історична подія. Головний герой «Конотопу» – позбавлений твердих моральних принципів журналіст Автовізій Самійленко, який, прокинувшись з тяжкою головою після надмірного споживання алкогольних напоїв, несподівано отримує шокуючу пропозицію від власника газети «Ніч» пана Чортенка (інфернальний підтекст цього вигаданого персонажа – очевидний). Суть її зводиться до того, що Самійленко має вирушити у редакційне «відрядження», але не у просторі, а в часі – на триста років назад, у рік битви під Конотопом. Мета цієї «мандрівки» полягає в написанні ексклюзивного репортажу для газети «Ніч», проте наш герой вирішує дещо підзаробити поза офіційним гонораром і пише репортажі

не тільки для «Ночі», а й для інших газет із найрізноманітнішими ідеологічними платформами. Ці репортажі і становлять композиційну домінують тексту: для патріотичних українських газет Автовізій Самійленко уславлює подвиги козацької зброї, для проросійських – навпаки, засуджує «хохлов-изменников», натомість у пропольських часописах стверджує, що головну роль у розгромі московського війська відіграли польські хоругви (у репортажі для видання кримських татар цей же журналіст пише вже про вирішальну роль у битві під Конотопом ханського війська). І у змісті, і у мовних практиках твору панує стихія гри – розкутої, творчої, часто парадоксальної.

2010 рік, і в українське письменство стрімко увірвався роман Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» – перший прозовий твір найвизначнішої у ХХ ст. української поетки, який відразу ж став національним бестселером. Роман описує короткий, але надзвичайно бурхливий період національної історії – від часів акції «Україна без Кучми» (2000 – 2001 рр.) до Помаранчевої революції 2004 р. Характеристична особливість цього твору – «занурення» подій роману в інформаційні потоки, занурення такого рівня інтенсивності, який досі був не знаний нашій прозі (можемо припустити, що твір Ліни Костенко започаткує окремішній напрям в українській історичній белетристиці, у модальностях якого наша історія поставатиме у проекції на дискурси сучасної комунікації). 35-річний програміст, від імені якого ведеться оповідь, прагнучи бодай якось осмислити і впорядкувати абсурдне буття, укладає свої «записки», де сумлінно фіксує медійні – газети, телебачення, Інтернет – повідомлення про катастрофи, вбивства, скандали, що ними переповнена наша політика. «Файли моєї пам'яті хочуть струсити ці кошмари. На моніторі свідомості хочу намалювати щось красиве і добре. Натомість у вічі лізе всяка погань. Випари людських боліт, викиди атомних станцій, вихлопи політичних труб, – словом, усі мутагени на нашу психіку. Хто не задумався, той нормальний. Я задумався й остовпів. Ми ж, як «Сліпці» Брейгеля – куди йдемо?»¹⁵⁵, – зболено запитує себе і нас цей «зайвий» у своїй Вітчизні інтелектуал. Відповідь він знаходить у дії – у солідарному об'єднанні української громади, яка зі стану оспалості прокидається до величного історичного творення. «Лінію оборони тримають живі»¹⁵⁶ – заключні слова цього роману правлять за чесне передвістя тих подій, які пробудять Україну за три роки по виході роману.

Звичайно, у пропонованому увазі освітянської громади посібнику представлені далеко не всі високохудожні тексти української історичної прози доби Незалежності (обсяг видання та орієнтація його упорядників саме на практичні потреби викладання української мови в середній школі не дозволили залучити сюди ще й фрагменти з книг В. Рутківського, В. Чемериса, І. Корсака,

¹⁵⁵ Костенко Л. Записки українського самашедшого – К.:А-БА-БА-ГА-ЛА- МА-ГА,2011. – С.105.

¹⁵⁶ Костенко Л. Записки українського самашедшого – К.:А-БА-БА-ГА-ЛА- МА-ГА,2011. – С.414.

С. Росовецького та багатьох інших письменників, які зробили достойний внесок у розвиток української історичної романістики). Але і в пропонованому форматі репрезентований белетристичний матеріал дозволяє переконливо ствердити: українське історичне письменство і сьогодні продовжує виконувати високу місію художнього еквіваленту українознавства.

Олександр ХОМЕНКО
Груднем 2013-го,
м.Київ.

ТВОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ,
використані у збірнику
«ІСТОРІЯ В ПРОЕКЦІЯХ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА
ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ»

1. Білий Д. Басаврюк ХХ. – К.: Смолоскип, 2001. – 188 с.
2. Білик І. Не дратуйте грифонів. – К.: А.С.Т, 2006. – 335 с.
3. Дзюбенко Н. Андрій Первозданий. – К.: Гранослов, 1999. – 336 с.
4. Дробах О. Велике серце Гетьманщини. – К.: ВЦ «Просвіта», 2008. – 176 с.
5. Кожелянко В. Конотоп. – Л.: Кальварія, 2001. – 289 с.
6. Костенко Л. Записки українського самашедшого. – К.: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2011. – 416 с.
7. Литовченко Т. і О. Кинджал проти шаблі. – Х.: Фоліо, 2012. – 315 с.
8. Малик В. Горить свіча. – К.: Укр. письменник, 1992. – 431 с.
9. Мушкетик Ю. На брата брат. – К.: Рада, 1995. – 319 с.
10. Мушкетик Ю. Прийдімо, вклонімося... // Сучасність. – 1996. – №7-8. – С.15-114.
11. Плачинда С. Козаки в Дюнкерку: Історичні фрески. – К.: Діокор, 2003. – 140 с.
12. Тур-Коновалов К., Замрій Д. Художник. – Х.: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 368 с.
13. Фольварочний В. Симон Петлюра. Історичний роман. Книга І. Стриножені коні. – Тернопіль: Джура, 2009. – 304 с.
14. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. – Х.: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 384 с.
15. Хорунжий Ю. Вірую. – К.: Школа, 2009. – 428 с.
16. Хорунжий Ю. Злет і заземлення Григорія Полетики. Історико-сучасний роман. Частина І. // Дніпро. – 1992. – №1. – С.7-79.
17. Хорунжий Ю. Злет і заземлення Григорія Полетики. Історико-сучасний роман. Частина ІІ. // Дніпро. – 1992. – №2. – С.6-94.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
ДИКТАНТИ.....	5
ПЕРЕКАЗИ.....	23
СТИЛІСТИКА.....	41
СУВ'ЯЗЬ СЛОВА ТА ІСТОРІЇ.....	67
ЛІТЕРАТУРА.....	88